

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SADRAZAM VE DEVLET ADAMI OLARAK
BİR KÖPRÜLÜZADE: NUMAN PAŞA
(1674-1719)

MEHMET ÇAĞLAR ÖZTÜRK

2501181097

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. YUSUF ALPEREN AYDIN

İSTANBUL – 2022

ÖZ

SADRAZAM VE DEVLET ADAMI OLARAK

BİR KÖPRÜLÜZÂDE: NUMAN PAŞA

(1674-1719)

MEHMET ÇAĞLAR ÖZTÜRK

Köprülüzâde Numan Paşa dönemine damga vurmuş Köprülü ailesinin ferdi olarak dünyaya gelmiş ve gençliğinden itibaren hem vakıf hem de devlet işlerinde tecrübe kazanarak kariyer basamaklarını hızla tırmanmıştır. Bu süreçte Osmanlı hanedanının bir üyesiyle yaptığı evlilik onun ailesinden gelen siyasi gücüne güç katmıştır. Ataları olan diğer Köprülüler gibi sadaret makamına kadar yükselse de burada atalarının bıraktığı etkiyi ve izleri bırakamamış ve sadareti kısa sürmüştür. Özellikle sadaretinden sonraki hayatı siyasi ve askeri açıdan daha aktif bir şekilde geçen Numan Paşa, Karadağ İsyanı'nı bastırmış ve 1716-1718 Osmanlı-Avusturya-Venedik savaşlarında Bosna'yı başarılı bir şekilde savunmuştur. Savaş sonrası sevdiği Kandiye'ye tayin olmuş ve burada vefat etmiştir. Ardında çeşitli vakıf eserlerinin yanı sıra, bir devlet adamına göre önemli sayıda ilmi eserler de bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köprülüzâde Numan Paşa, Köprülüler, Osmanlı siyasi hayatı

ABSTRACT

A KÖPRÜLÜZÂDE AS A STATESMAN AND GRANDVIZIER: NUMAN PASHA

(1674-1719)

MEHMET ÇAĞLAR ÖZTÜRK

Köprülüâde Numan Pasha was born as a member of the Köprülü family, which marked the period of an era, and has rapidly climbed the career ladder by gaining experience in both foundation and state affairs since his youth. In this process, his marriage to a member of the dynasty strengthened his political power from his family. Although he was as high as the grand vizierate, like his ancestors, other Köprülü, he could not leave the influence and traces left by his ancestors here, and his grand vizierate was short-lived. Numan Pasha, who had a more active political and military life especially after his vizierate, suppressed the Montenegro Revolt and successfully defended Bosnia in the 1716-1718 Ottoman-Australia-Venice wars. After the war, he was appointed to Kandiye, which he loved, and died there. In addition to various foundation works, he also left a significant number of scientific works according to a statesman.

Keywords: Köprülüâde Numan Pasha, Köprülü, Ottoman political life.

ÖNSÖZ

Bu zamana kadar Osmanlı tarihinde yer almış devlet adamlarının ifa ettikleri devlet görevlerine, bu görevlerdeki faaliyetlerine, iş görme tarzlarına ve bu esnadaki kişisel hayatlarına dair birçok çok çalışma yapılmış ve bu çalışmalar tıpkı bir yap-bozun parçaları gibi bir araya gelmiş ve Osmanlı tarihinin geneline önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle bir devlet adamının siyasi hayatına dair en ince ayrıntılara kadar girilmesi bazen genel tarih yazımında göz ardı edilen önemli hususların ön plana çıkarılmasını sağlamaktadır.

Köprülüzâde Numan Paşa'yı çalışmamdaki amaç, daha önce hakkında 1964 yılında sadece lisans tezi yapılmış¹ -dönemine göre gayet önemli- Köprülü ailesinin önemli bir ferdinin siyasi hayatını, döneminin olaylarıyla ilişkilendirip ortaya koymak ve daha önceki Köprülü nesilleri hakkında yapılan çalışmalara, ailenin torunlarından birini de ekleyerek buradaki eksiği tamamlamaktır. Paşanın siyasi hayatının genel bir resmi çizilirken ayrıca dönemindeki olaylara ne gibi bir katkısının olduğu ve bu olaylardan nasıl etkilendiği hususlarına değinilecektir.

İlk bölümde paşanın gençliğinden vezirliğe yükselmesi, hanedanla yaptığı evlilik ve diğer Köprülü fertleri ile birlikte 1703 İsyanı'nda rolü olup olmadığı hususları incelenmiştir. Bu bölüm paşanın sadaretine kadar devam etmektedir. İkinci bölümde ise paşanın kısa süren sadaret döneminde yaşadığı olaylar ve uluslararası siyasette nasıl bir rol üstlendiği aktarılmaya çalışılmıştır. Üçüncü ve son bölümde paşanın sadareten azlinden sonraki siyasi ve askeri olaylar incelenmiş ve geride bıraktıklarına değinilmiştir. Sadareti sonrasının anlatıldığı üçüncü bölüm paşanın askeri kariyeri açısından en yoğun dönemi olmuştur. Bu bölümün sonunda paşanın geride bıraktığı vakıf eserleri ve ilmi eserlerine değinilmiştir. Tezde siyasi kariyere odaklanıldığı için bu konularda fazla ayrıntıya girilmemiştir.

¹ Nizamettin Kaya, **Numa Paşa: Köprülüzade**, Yayımlanmamış Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1964. Bu tezin farkına varmamı sağlayan Sn. Prof. Dr. Abdülkadir Özcan hocamıza teşekkür ederim.

Tezi hazırlamamda bana desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Yusuf Alperen Aydın’a, tezi hazırlarken farklı hususlarda bana yardımları dokunan Araştırma Görevlisi Ahmet Tekin’e, ayrıca bazı kaynakları fark etmemde sağladığı katkılar nedeniyle dostum Yunus Aktı’ya teşekkür ederim.

Yine tezi hazırladığım süreçte Numan Paşa hakkındaki Arapça risaleyi anlamamı sağlayan Prof. Dr. Mehmet Yaşar Kandemir’e ve kayınvalidem Zeynep Kandemir’e de ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Son olarak, lisans ve yüksek lisans hayatımda yanımda olan ve yüksek lisans tezimi bitirme aşamasındayken hayatlarımızı birleştirdiğimiz, bana desteğini hiç esirgemeyen değerli eşim Ayşe Kandemir Öztürk’e ve bu zamana kadar büyük fedakarlıklar yaparak bu günlere gelmemizde büyük emekleri olan değerli annem Berrin Öztürk ve değerli babam Bülent Öztürk’e teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

Mehmet Çağlar Öztürk

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SADRAZAMLIĞINA KADAR KÖPRÜLÜZADE NUMAN PAŞA

1.1. Vezaretine Kadar Köprülüzade Numan Bey.....	4
1.2. Vezareti ve Erzurum Beylerbeyliği.....	10
1.3. Anadolu Beylerbeyliği.....	17
1.4. 1703 İsyanı ve Köprülüler.....	24
1.5. İsyan Sonrasında Sadaretine Kadar Köprülüzâde Numan Paşa.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

KÖPRÜLÜZADE NUMAN PAŞA'NIN SADARETİ

2.1. Sadareti, İsveç Meselesindeki Tutumu ve Azli.....	36
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SADARETİNDEN SONRA KÖPRÜLÜZADE NUMAN PAŞA

3.1 Sabık Bir Veziriazam	48
3.2.. Karadağ İsyanı ve İsyanı Bastırmakla Görevlendirilmesi.....	53
3.3. Anadolu’da Eşkîya Teftîşîyle Görevlendirilmesi.....	60
3.4. Bosna Seraskeri Olarak Görevlendirilmesi.....	62
3.5. Köprülüzâde Numan Paşa’nın Vefatı.....	72
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	82
EKLER.....	91

KISALTMALAR LİSTESİ

AE: Ali Emiri

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

a.g.t.: Adı geçen tez

BOA: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

C: Cevdet

c.: Cilt

çev.: Çeviren

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

ed.: Editör

haz.: Hazırlayan

İE: İbnülemin

MD.: Mühimme Defteri

nr., no: numara

s.: Sayfa

say.: Sayı

TSMA: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

vr.: varak

GİRİŞ

Osmanlı tarihinin başından itibaren çeşitli güç odakları yönetimde çoğu zaman gücünü hissettirmişti. Osmanlıların kuruluş döneminde akıncı ailelerinin etkisi görülürken, XV. yüzyıl ortalarından itibaren devşirme kökenliler ön plana çıkmaya başlamış ve bu durum uzun bir süreçte devam etmişti. XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ise bu durumda da değişimler yaşanmaya başladı. Özellikle XVII. yüzyıl başı itibarıyla II. Osman'ın yeniçeriler tarafından küçük düşürücü katledilmesi gibi olaylar nedeniyle bu tarihlerden sonra her ne kadar birçoğu devşirme kökenli olsa da, paşa aileleri ön plana çıkmaya başladı.²

Paşa ailelerinin nüfuzunun artmasındaki “kurucu” roldeki kişi ise ünlü Köprülü ailesinin kurucusu olan Köprülü Mehmed Paşa'ydı.³ Köprülü Mehmed Paşa, devlet görevlerinde genç yaşlarında çok ilerleme kaydedememiş ve saraydan çıktıktan sonra Amasya'nın Köprü kasabasında görev almaya başlamıştı.⁴ Burada yerel beylerden birinin kızı olan Ayşe Hanım'la evliliği sayesinde Köprülü ailesinin temelleri atıldı ve ailesi de eşinin ismiyle anılmaya başlandı.⁵

IV. Mehmed'in padişahlığı döneminde Hatice Turhan Sultan'ın bir anlamda gölge sultan olarak görev yaptığı sıralarda payitahtta sadaret krizi yaşanmıştı ve göreve ehil bir sadrazam bulunamamaktaydı. O sıralarda yaşı hayli ilerlemiş olan Köprülü Mehmed Paşa hanedana önerildiğinde, belki de Osmanlı tarihinde bir ilk olarak, şartlar ileri sürerek sadaret mührünü kabul etti ve daha sadarete gelmeden bağımsız bir otoriteye sahip olacağını gösterdi.⁶ Mehmed Paşa, ölümünden sonra da oğlu Fazıl

² Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **1703 İsyanı Osmanlı Siyasetinin Yapısı**, çev. Çağdaş Sümer, Ankara 2011. s. 18-19.

³ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 24.

⁴ Mücteba İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Bundan Sonra DİA)**, 2002, 36, s. 258.

⁵ Ayşegül Ünal, **Köprülü Ayşe Hanım ve Osmanlı'da Hâne Politikaları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2018, s. 13-14.

⁶ Feridun Emecen, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2018), s. 238.

⁷ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report", **Journal of the American Oriental Society**, say. 94, no. IV, 1974, s. 443-444.

Ahmed Paşa'nın 1661'de sadaret makamına gelmesini garanti altına almıştı.⁷ Fazıl Ahmed Paşa da babasının izinden gitmiş ve belki de ondan daha da önemli başarılar elde ederek 15 seneden fazla sadaret makamında kalmıştı. Onun zamanında Girit fethedilmiş (1669) ve Köprülü nüfuzu doruk noktasına ulaşmıştı.⁸

Köprülü Fazıl Ahmed'in vefatından sonra yerine yine bir Köprülü sayılabilecek Merzifonlu Kara Mustafa Paşa geçti ve Osmanlı tarihinin en önemli olaylarından biri olan 1683 Viyana Bozgunu'na kadar sadarete kaldı.⁹ Viyana Bozgunu sonrası Köprülüler için işler iyi gitmemiş, nüfuzları konusunda tartışmalar meydana gelmeye başlamıştı. Aynı zamanda bunda IV. Mehmed'in onların nüfuzlarını kırma isteği de etkili olmuştu. IV. Mehmed'in Köprülülerini elimine etme isteği 39 yıllık saltanatının sonunu getiren bir hamle oldu.¹⁰ Kendisinden sonra tahta çıkan II. Süleyman ve II. Ahmed gibi padişahlar genel manada Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın nüfuzu altında kaldılar.¹¹

Köprülüler için 1683 sonrası yıllar çalkantılı geçip Siyavuş Paşa gibi sadrazam olan damatları katledilse de devlet idaresinde ipler yine onların eline geçmişti ¹² ve 1692 yılında Köprülüzâde Numan Paşa'nın babası Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın ölümüne kadar da nüfuz büyük oranda ellerindeydi. Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra paşa ailelerinin gücünü kırmak isteyen II. Mustafa gibi karizmatik özelliklerini ön plana çıkarmak isteyen bir padişah tahta çıksa da kendisi de bu gücün mukavemetine dayanamadı ve tahta çıkışının ikinci yılı olan 1697'de yine bir Köprülü olan Amcazâde Hüseyin Paşa'yı sadarete getirdi. ¹³

Amcazâde döneminde ise Köprülüler artık başat güç değildi. Şeyhülislam Feyzullah Efendi padişahı yoğun bir şekilde etkisi altına alarak Amcazâde Hüseyin Paşa'dan dahi fazla nüfuza sahip olmuştu. 1703 Edirne Vakası'na kadar Feyzullah

⁷ Muhammed Fatih Çalışır, **A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire During the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Paşa (1661-1676)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Georgetown University Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences, 2016, s. 53-54.

⁸ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa" **DİA**, c. 26., Ankara 2002, s. 260-263.

⁹ Abdülkadir Özcan, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa" **DİA**, c. 29., Ankara 2004, s. 246-249.

¹⁰ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **1703 İsyanı**, s. 71

¹¹ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 75-76.

¹² Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 68-69.

¹³ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 77-86.

Efendi'nin bu mutlak gücü devam etmiş fakat Edirne Vakası neticesinde kendisi feci şekilde katledilerek kendisi ve ailesinin devletteki bütün nüfuzu sıfırlanmıştı. Köprülülere yakın isimler bu dönemde her ne kadar üst kademelere yerleşse de XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki gibi devlet kademelerinde muhtemelen söz sahibi olamamışlardı.¹⁴XVIII. yüzyılın ilk çeyreğiyle birlikte ise artık Köprülülerin üçüncü nesli olan Numan ve Abdullah paşalar ön plana çıkmaya başlamıştı.

¹⁴ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 86.

BİRİNCİ BÖLÜM

SADRAZAMLIĞINA KADAR KÖPRÜLÜZADE NUMAN PAŞA

1.1.) Vezaretine Kadar Köprülüzade Numan Bey

Numan Bey'in çeşitli araştırmalarda tahmini olarak 1675 yılı civarında İstanbul'da doğduğu belirtilmektedir.¹⁵ Köprülü Kütüphanesi'ndeki henüz neşredilmeyen bir esere göre ise 17 Mart 1674 yılında Edirne'de doğdu.¹⁶ Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın oğludur. Amcası, doğduğu dönemin sadrazamı Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa, dedesi ise "Köprülüler" hanedanının "kurucusu" sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'dır.

Kendisiyle ilgili en erken tarihli kayıt, 1688 yılına ait bir belgedir. Buna göre henüz 14 yaşındayken, muhtemelen babasının devlet işlerine yoğunlaştığı bir dönemde, Köprülü Aile Vakfı'nın müteveli kaymakamı olarak görev aldı. Bu sırada Vakıf kaymakam-ı mütevellisi olan Numan Bey, Köprülü Mehmed Paşa'nın Taraklıborlu'da (Safranbolu) inşa ettirdiği caminin ferraşı el-Hâc Muhammed'in vefatıyla boşalan vazifeye onun oğlu Mahmud'un tayin edilmesini rica etmişti.¹⁷

Yaklaşık iki yıl sonra, 21 Haziran 1691 tarihli diğer bir belgeye göre ise henüz 17 yaşındayken Numan Bey'in müteferrikalık görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Numan Bey'in Silistre Prevadi'deki Kozluca Köyü'nden ve diğer yerlerden toplam 1180 akçelik zeameti vardı. Muhtemelen ağabeyisi olan Müteferrika Mehmed'in ise Hamid ve Saruhan sancaklarından toplam 54.530 akçelik zeameti bulunmaktaydı. Fakat Mehmed, farklı bir dirliğe geçtiğinden dolayı boşta kalan zeameti Abdurrahman adında birine verildi. Bunun üzerine Müteferrika Numan Bey arzual sunup bu zeameti kendisine istedi ve bu isteği kabul edildi. Böylelikle Numan Bey daha 17 yaşında önemli bir gelire sahip oldu.¹⁸

Babası, dönemin sadrazamı Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa, 15 Haziran 1691 yılında Avusturya seferi için Edirne'den ayrılmadan önce¹⁹ muhtemelen oğlu Numan

¹⁵ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Numan Paşa", **DİA**, c. 36, Ankara 2002, s. 265.

¹⁶ Abdullah b. Süleyman, **Menakıbu Numan Paşa ve Tarihuhu**, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa, no. 34 Ha 217/1, vr. 5b.

¹⁷ BOA, **AE.SSÜL.II**, 31/3002.

¹⁸ BOA, **AE.SSÜL.II**, 30/2987.

¹⁹ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa" **DİA**, c. 26, Ankara 2002, s. 264.

Bey'i de tecrübe kazanması için Rumeli taraflarında cephenin arka saflarında görevlendirdi. Temmuz 1691'de Modava Alaybeyi olan Numan Bey'e, Tuna Nehri üzerinden Belgrad'a gönderilen erzak ve mühimmat gemilerini girdaplardan geçerken koruması emredildi.²⁰ Numan Bey'in almış olduğu bu görev, her ne kadar askeri açıdan bir ön cephe görevi olmasa da, bir hareketin gidişatı açısından her zaman en önemli unsurlardan biri olan seferin lojistiği açısından mühimdi ve askeri lojistik bilgisi kazanması anlamında da kendisine muhtemelen genç yaşta fayda sağlamıştı.

Numan Bey, Tuna Nehri'ndeki girdaplarla ilgili görevinin hemen ardından (Temmuz-Ağustos 1691) Tuna kenarındaki Irşova Kalesi'nin tamiriyle vazifelendirildi.²¹ Kendisi muhtemelen Irşova Kalesi'nin tamiriyle ilgilenirken, babası ve Serdar-ı ekrem Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa, 19 Ağustos 1691'de Avusturyalılar ile yapılan Salankamen Savaşı'nda hayatını kaybetti. Serdar-ı ekrem hayatını kaybetmesi nedeniyle morali ve disiplini bozulan Osmanlı ordusu dağıldı ve geri çekildi. Geri çekilme ve kayıplar nedeniyle ordunun ağırlıkları Avusturyalıların eline geçerken, Mustafa Paşa'nın naaşı ise savaş meydanında bulunamadı. Bunun sebebi muhtemelen büyük dağılma sırasında yaşanan büyük karmaşaydı.²² Babasının şehadet haberi, bölgeye yakın bir konumda görev yapan Numan Bey'e kısa sürede erişmiş olmalıdır. Henüz 17 yaşında olan Numan Bey'i hem babasının şehadeti hem de cenazesinin dahi bulunamayışı derinden etkilemiş olmalıdır. İlerleyen süreçte babasının kuzeni Amcazâde Hüseyin Paşa, ona hamilik yapıp ileride vezir olmasında büyük paya sahip olacaksa da²³ Köprülü ailesinin sorumluluğu genç yaşta Numan Bey'in omuzlarına yüklenmişti.

Numan Bey'in Irşova Kalesi'nin tamiriyle görevlendirilmesinden yaklaşık bir ay sonraki başka bir hükümde, hayatını kaybeden serdar Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın

²⁰ BOA, MD. 101., h. 286., Girdaplar Bölgesi denilen Fethülisam ve Güvercinlik kaleleri arasında kalan kısımda buradaki su akışının aniden hızlanmasıyla girdaplar meydana geliyordu ve bu durum da nehir üzerinden yolculuğu zorlu hale getirmekteydi. Nakliyeler, Karadeniz üzerinden Belgrad'a yapıyordu ve Osmanlılar, Girdap Ağası olarak niteledikleri görevli ile buraların güvenliğini ve sürekliliğini sağlıyorlardı Seyfullah Aslan, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna Donanması: Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1683-1718)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2022, s. 116-117.

²¹ BOA, MD., 101., h. 299.

²² A.Özcan, "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa", s. 264-265.

²³ Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, çev. Özdemir Çobanoğlu, c. II, İstanbul 1998, s. 1032-1033.

oğlu olduğuna dair ilk defa atıf yapılmaktadır. Fâzıl Mustafa Paşa'nın yerine sefere serdar olan Halil Paşa'ya yazılan hükme göre, şehid Mustafa Paşa'nın oğlu Numan, daha önce de kendisine verilmiş bir görev olan, erzak ve mühimmat yüklü gemilerin Tuna yoluyla Belgrad'a ulaştırılmasıyla alakalı konu hakkında haber vermiş ve buna göre altı adet erzak gemisi Belgrad'a gönderilmiştir. Ayrıca verilen bilgilerden biri de; babasının onu Tuna'da görevlendirdiğidir. Bu da babasının onu tecrübe kazanması adına cephe gerisinde görevlendirdiği tezini kuvvetlendirmektedir.²⁴

Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra mirasının nasıl paylaşılacağı da önemli bir meseleydi. Bu konuyla alakalı yaklaşık bir buçuk sene sonra görülen bir mahkeme dikkati çeker. Mahkemede, Mustafa Paşa'dan geriye kalan mülk, aile üyeleri arasında paylaştırılmıştı. Fakat burada günümüz açısından asıl önemli olan husus; aile üyelerinin mirastan ne kadar pay aldıklarından ziyade bu sayede isimlerinin öğrenilebilmesidir.²⁵

Net olarak bilinmeyen vefat tarihi tartışmalara konu olan Köprülü Ayşe Hanım ise bu esnada hayattaydı ve mirastan pay almıştı.²⁶ Köprülü Ayşe Hanım, Köprülü Mehmed Paşa'nın eşi, dolayısıyla da Numan Paşa'nın da babaannesidir. Ayrıca Köprülü Mustafa Paşa'nın iki eşinin ismi de söz konusu belgede zikredilmektedir; biri Cıvankapıcıbaşıâde Süleyman Bey'in kızı Ayşe Hanım, diğeri de Abdülmennan kızı Saraylı Hekime Hatun'dur.²⁷

Ayşe Hanım'ın babası Süleyman Bey, Sultan İbrahim döneminde sadrazamlık yapmış olan Sultanzâde Mehmed Paşa'nın genç yaşta vefat eden oğludur.²⁸ Sadrazamlığı döneminde, Fâzıl Mustafa Paşa'nın babası Köprülü Mehmed Paşa'yı vezirliğe yükseltip Trabzon Valiliği'ne getiren de yine Sultanzâde Mehmed Paşa'dır.²⁹ Sultanzâde Mehmed Paşa'nın 1646'da, oğlu Süleyman Bey'in de 1651'de vefat ettiği

²⁴ BOA, MD. 102., h. 166., 13-23 Eylül 1691 tarihli hüküm.

²⁵ TS.MA.e, 1246/36.

²⁶ TS.MA.e, 1246/36. Konuyla ilgili tartışma için; Ayşegül Ünal, **Köprülü Ayşe Hanım ve Osmanlı'da Hâne Politikaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2018, s. 27.

²⁷ TS.MA.e, 1246/36.

²⁸ Feridun Emecen, "Sultanzâde Mehmed Paşa", **DİA**, c. EK-II, Ankara 2019, s. 227-229.

²⁹ Mücteba İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", **DİA**, c. 36, Ankara 2002, s. 258.

sıralarda³⁰ Ayşe Hanım büyük olasılıkla genç yaştaydı. Köprülü Mehmed Paşa muhtemelen, yükselmesine vesile olan Sultanzâde Mehmed Paşa'ya "borcunu", genç yaşta dedesiz ve babasız kalan Ayşe Hanım'a sahip çıkarak ödedi. Onu, oğlu Fâzıl Mustafa ile evlendirerek hem Ayşe Hanım'a sahip çıktı, hem de iki önemli ailenin birleşmesiyle gücünü arttırdı.

Fâzıl Mustafa Paşa'nın diğer eşi Saraylı Hekime Hatun hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Ayşe Hanım'ın aksine "hatun" olarak zikredilmesi ve babasının adının da Abdülmennan olarak belirtilmesi onun cariyeye kökenli olduğunu ihsas ettirmektedir. Burada esas tartışma konusu olan mesele, Numan Bey'in annesinin kim olduğudur. Mahkeme kaydında açıkça belirtilmediği için Numan Bey'in annesinin Ayşe Hanım mı yoksa Hekime Hatun mu olduğu konusu netlik kazanamamaktadır. Fakat arşivde rastlanan bir belgeye göre annesinin adından Atike Hanım olarak bahsedilmektedir. Atike Hanım'ın miras paylaşımında isminin geçmemesi ve arşiv belgesinde Numan Paşa'nın annesi olarak söz edilmesi yoruma açık bir konudur.³¹

Yine mahkeme kaydına göre Numan Bey, erkek çocukların en büyüğüydü. Kendisinden başka dokuz kardeşi daha vardı. Libabe, Akile, Hatice, Refiha, Beyhan ve Ümmügülsüm isimlerinde altı kız kardeşi vardı. Libabe, en büyük kız kardeşiydi. Abdullah, Feyzullah ve Esad isimlerinde üç de erkek kardeşi vardı.³² Abdullah ve Esad beyler ileride paşalığa kadar yükselerek kendilerinden söz ettirdiler. Fakat Feyzullah Bey'in ismi kaynaklarda zikredilmemektedir. Feyzullah Bey, muhtemelen ya genç yaşta vefat etmişti ya da siyasi kariyerden uzak durduğu için kendisine kaynaklarda rastlanılmamaktadır. Bunların dışında farklı bir belgeye istinaden Mehmed adında bir kardeşleri daha olduğu anlaşılmaktadır. Fakat miras listesinde yer almamasından dolayı Mehmed'in muhtemelen erken bir yaşta vefat ettiği düşünülebilir.³³

Babasının ölümünden sonra Numan Bey, Köprülü Aile Vakfı'nın müteveli vekili olarak yürüttüğü görevini asaleten üstlendi.³⁴ Kasım-Aralık 1691 tarihli bir Mühimme hükmüne göre Numan Bey, Halep civarında bulunan vakıf köylerine 50-60 kadar atlı

³⁰ Feridun Emecen, "Sultanzâde Mehmed Paşa", s. 227-229.

³¹ BOA, **AE.SAMD.III.**, 108/10628.

³² **TS.MA.e**, 1246/36.

³³ BOA, **AE.SSÜL.II**, 30/2987

³⁴ BOA, **MD**. 102., h. 352.

adamıyla saldıran Abaza Mehmed'in yakalanıp hapsedilmesini istedi.³⁵ Bu istek kabul görüp civardaki yetkililere gerekenin yapılarak saldırıların önlenmesi emredildi.³⁶ Fakat bölgedeki vakıf mülklerine taarruz devam etti. Haziran 1692'deki bir hükme göre, Önceden Hama ve Humus taraflarında ikamet eden, büyük ihtimal göçebe Türkmen ve Kürt gruplar Halep'teki vakıf arazisine yerleşip halka zulmedince bölgedeki yetkililere bu durumun önlenmesi için emir gönderildi.³⁷ 1683 yılından beri devam eden savaştan dolayı buralardaki askeri birliklerin cepheye kaydırılmasıyla bölgede bir otorite boşluğu doğmuş olmalıydı.

Ağustos-Eylül 1692'de Modava Alaybeyi Numan, Tuna üzerindeki adalardan biri olan Poriçe (?) Adası'ndaki görevinden³⁸ yaklaşık üç sene sonra Ekim 1694'te, halen Modava Alaybeyliği devam etmekle beraber, Feth-i İslam³⁹ Kazası'na bağlı Tuna üzerindeki Şatse Adası'ndaki askerlerinin komutanıydı. Fakat bu görevi sırasında "sû'-i hâlimden" dolayı Vidin Kalesi'ne kalebend edilmesi istendi.⁴⁰ Bu cezanın nedeni ise açıkça belirtilmemiştir. Daha sonra Ocak 1695'te payitahta bir arzuhal yazan Numan Bey, görevinde herhangi bir ihmali olmadığını, bazı kötü niyetli kimseler yüzünden kalebend olunduğunu belirtmiş buna istinaden kendisine merhamet edilip serbest bırakılması emredilmiştir.⁴¹ Numan Bey'in tam olarak hangi suçtan ötürü dört ay boyunca kalebend edildiği anlaşılamamakla beraber, muhtemelen bölgedeki yerel yöneticilerle arasındaki bir husumetten dolayı bu durum yaşanmıştı. Daha sonrasında arzuhal gönderip, art niyetli kimselerin iftiraları yüzünden hapsolunduğunu belirtmesiyle serbest kalması merkezî idarenin de onun haksız yere cezalandırıldığına hükmettiğini göstermektedir. Sadece Mühimme kayıtları üzerinden takip

³⁵ BOA, MD. 102., h. 351.

³⁶ BOA, MD. 102., h. 352

³⁷ BOA, MD. 104., h. 192.

³⁸ BOA, MD. 104., h. 339.

³⁹ Feth-i İslam kazası o sıralarda Belgrad'a bağlıydı. Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları**, Ankara 2017, s. 269.

⁴⁰ BOA, MD. 105., h. 104.

⁴¹ BOA, MD. 105., h. 377. 105 numaralı mühimme defteri yüksek lisans tezi olarak çalışılmış olup bir iki kelime bu tezdeki transkripsiyondan yararlanılmakla beraber transkripsiyondaki bazı hatalı ve atlanılmış kelimeler düzeltilip hüküm ona göre yorumlamıştır. Bkz. Bekir Gökbunar, **105 Numaralı Mühimme Defteri (Özet-Transkripsiyon)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Haziran 1996, s. 266.

edebildiğimiz bu gibi durumlarda, söz konusu arzuhallere ulaşmak mümkün olsaydı belki de yaşanan problemin ayrıntısı açığa çıkarılabilirdi.

Ağustos 1695'te Numan Bey'in bazı problemleri devam etmekteydi. Numan Bey, hem bir süre kalebind olması hem de cephe gerisindeki görevi nedeniyle muhtemelen vakıf işlerine yeterince vakit ayıramıyordu. Bu da vakıf yönetiminde haliyle bir otorite boşluğu oluşturunuyordu. Bundan dolayı büyük validesi ile aralarında vakfın yönetimi ve tayin meseleleri ile ilgili bir sorun yaşadı. Numan Bey, payitahta yazdığı bir arzuhalde; Köprülü Mehmed Paşa ve amcası Fâzıl Ahmed Paşa vakıflarının önemli mülklerinin Rumeli'de düşman işgalinde kaldığını, Anadolu'daki mülklerinin çeşitli göçmen grupların zararına uğradığını ve hatta Mekke ve Medine'ye surre gönderilmesinde bile sıkıntı yaşandığını belirtiyordu. Bu gibi problemlere rağmen büyük validesinin vakfın şartlarına aykırı olarak çeşitli görevlere kendi akraba ve yakınlarını getirip haksızlık yaptığını ifade etmekteydi. Merkezî idareden ricası ise bu haksızlığın giderilmesiydi. Bunun üzerine, vakfın şartlarına aykırı işler yapılmaması ilgili kişilere emredildi.⁴²

Numan Bey daha 14 yaşındayken üstlendiği vakıf mütevellî kaymakamlığı görevini daha sonra asaleten üstlenmiş ve muhtemelen bu görevi ailenin en büyük erkek vârisi olarak devam ettirmekteydi. Bununla birlikte henüz genç yaşta bulunması,* ailenin kudretli büyük hanımlarının ise hayatta oluşu, aile mülklerinin tasarrufu konusunda çatışmalara sebebiyet vermiş olmalıdır. Öyle ki problemler aile içinde çözülememiş ve payitahta iletilen bir sorun haline gelmişti.

Avrupa cephesinde büyük savaşın devam ettiği Nisan 1696'da, ikinci seferine çıkmayı planlayan Sultan II. Mustafa, varlıklı vezir ve beylere masraflarını kendileri üstlenmek şartıyla sefer için asker hazırlamaları emrini verdi.⁴³ Aynı tarihlerde Numan Bey'e de 150 süvari ile sefere iştirak etmesi için emir gönderildi.⁴⁴ 9 Haziran 1696'da askerleriyle alay gösterip orduya katılan Numan Bey'e kaftan giydirildi.⁴⁵ Henüz düşük rütbeli bir komutan olan Numan Bey'in seferdeki icraatları hakkında maalesef

⁴² BOA, **MD**. 106, h. 907.

* Numan Paşa o sıralarda 21 yaşındaydı.

⁴³ Abdülkadir Özcan, "II. Mustafa", **DİA**, c. 31, İstanbul 2006, s. 277.

⁴⁴ BOA, **MD**. 108, h. 795, 798, 962.

⁴⁵ Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, **Nusretnâme**, haz. Mehmet Topal, Ankara 2018, s. 232.

kaynaklara yansıyan bir bilgi yoktur. 1696 sefer ise Osmanlılar açısından başarıyla geçti; Avusturya ve Saksonyalılar'ın Temeşvar'ı kuşattığı haber alındığında padişahın başında olduğu Osmanlı kuvvetleri buraya yöneldi ve düşmanın kuşatmayı kaldırması sağlandı. Daha sonra 27 Ağustos 1696'da Ulaş'ta yaşanan muharebede ise Avusturyalılar mağlup edildi.⁴⁶

1.2.) Vezareti ve Erzurum Beylerbeyliği

13 Eylül 1697'de Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi⁴⁷ Numan Bey için de bir şans oldu. 1696-1700 yılları arasında kaynaklarda izine rastlanılmayan Numan Bey, son olarak Modava Alaybeyliği görevindeydi. Fakat daha sonra Numan Bey'in kariyeri için çok önemli bir olay yaşandı ve 3 Temmuz 1700'de altıncı vezirliğe getirildi. Artık vezirlikle beraber bir paşa olan Köprülüzâde Numan, Amcazâde Hüseyin Paşa'nın huzurunda serâserli kürk giyip taltif edildi ve Padişah II. Mustafa'nın kızlarından Ayşe Sultan kendisine tezvic edildi.⁴⁸ Muhtemelen bu ani yükselişte akrabası ve dönemin sadrazamı Amcazâde Hüseyin Paşa'nın rolü büyüktü.⁴⁹ Sadrazam Fâzıl Mustafa Paşa'nın 1691'de vefatıyla kesintiye uğrayan Köprülülerin etkin dönemi, Amcazâde'nin sadrazam olmasıyla yeniden başlamıştı. Henüz 25 yaşında olan Köprülüzâde Numan Paşa'nın vezaretiyle de Köprülülerin etkinliği daha da artmıştı. Dahası, Numan Paşa artık bir padişah damadıydı ve bu durum mutlaka hem kendisi hem de ailesi için büyük bir fayda sağlayacaktı. Diğer önemli bir husus da, daha önce hiçbir Köprülü'nün hanedana damat olmamasıydı. Klasik dönem Osmanlı padişahı otoritesinin geçmişe nazaran azalıp çeşitli grupların devlet yönetimi üzerinde etkisinin arttığı bu dönemde, Köprülü ailesiyle evlilik yoluyla bağ kurmak, Sultan Mustafa için de önemliydi. Zenta bozgunu, Karlofça Antlaşması gibi önemli olaylarla otoritesi sarsılan sultan, belki de evlilik yoluyla kurduğu bu bağ sayesinde Köprülülerin desteğini alıp tahtını sağlamlaştırabilecekti.

⁴⁶ Abdülkadir Özcan, "II. Mustafa", s. 277.

⁴⁷ M. Münir Aktepe, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *DİA*, c. 3, İstanbul 1991, s. 9.

⁴⁸ Silâhdâr, *Nusretnâme*, s. 573.

⁴⁹ Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, s. 1032-1033.

Vezaletinden sonra Numan Paşa, 28 Şubat 1701'de Erzurum Beylerbeyliği görevine getirildi.⁵⁰ Erzurum, Numan Paşa'nın ilk beylerbeylik yeriydi ve şehrin ticaret yolları üzerinde bulunması, şark serhaddinin önemli bir vilayeti olması onun tecrübe kazanması adına önemliydi. Buradaki başka önemli ve nadir rastlanan durum ise Köprülüzâde Numan Paşa'nın, görev yeri olan Erzurum'a yolculuğunun neredeyse günü gününe takip edilebilmesidir. Bunu mümkün kılan ise o sıralarda İstanbul'da bulunan⁵¹ ve Osmanlı topraklarına bitki toplamak amacıyla gönderilen doğabilimci Joseph de Tournefort'un kendisidir.⁵²

Tournefort, İstanbul'da bulunduğu sıralarda, daha önce planladığı Yunan coğrafyasına gitme fikrinden vazgeçti. Amacı, Fransa'da Yunan coğrafyasına nazaran daha az bilinen Anadolu coğrafyasından bitki örnekleri toplamaktı. Ayrıca böyle bir karar alarak merkezden geri çağırılma riskini de ötelemiş olacaktı. Tam da bu sıralarda Erzurum Beylerbeyliği'ne atanıp İstanbul'dan Erzurum'a yolculuğa çıkmak üzere olan Köprülüzâde Numan Paşa'nın maiyeti, güvenli bir yolculuk için büyük bir fırsattı ve Tournefort'un bu kararı almasında etkili olmalıydı.⁵³ Onun seyahat ve bilim tutkusu, paşanın Erzurum'a yolcuğu hakkında günümüze bir ayna olmuştur.

Tournefort, seyahati anlatmadan önce Numan Paşa hakkında bazı bilgiler verir. Paşanın çok iyi Arapça ve din bilgisine sahip olduğunu ve 36 yaşındayken* Osmanlılara dair tüm vekayinameleri okuduğunu belirtir. Bunun yanı sıra devletin bekası için çalışmanın Köprülüler açısından bir aile erdemi olarak görüldüğü ve halkın sevgisine sahip bu ailenin, Osmanlı'nın en dürüst ve namuslu paşaları olarak tanındığını aktarır.⁵⁴ Halkın Köprülüler'e yönelik olan sevgisi, farklı kaynaklarla da

⁵⁰Özlem Seçkin, **111 Numaralı Mühimme Defteri'nin 508.-709. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Üstü Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Artvin 2020, s. 55-56.

⁵¹ Joseph de Tournefort, **Tournefort Seyahatnamesi**, haz. Stefanos Yerasimos, çev. Teoman Tunçdoğan, c. II, İstanbul 2013, s. 48.

⁵²Joseph de Tournefort, **Tournefort Seyahatnamesi**, haz. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktaş, c. I, İstanbul 2013, s. 7.

⁵³Tournefort, **a.g.e.**, c. I s. 49.

*Tournefort burada muhtemelen paşanın yaşını karıştırmış ya da daha sonra edindiği bilgileri aktarmıştır. Çünkü mektubunda paşanın daha sonra Kütahya ve Kandiye valisi olduğundan da bahseder. Paşa, Erzurum valisi olduğunda 26 yaşındadır. Tournefort, **Tournefort Seyahatnamesi**, c. II s. 101.

⁵⁴ Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 101.

doğrulan bir durumdur. Öyle ki bu sevgi; Numan Paşa'nın ileride başına iş açacak ve sadrazamlıktan azlinin zahiri sebeplerinden biri olarak gösterilecektir. Paşanın hakka riayet etmek suretiyle insanların sevgisine mazhar olması, onu tanımayanları da etkilemiş olmalıydı ki; Rumeli ve Anadolu'dan gasp edildiğini düşündükleri haklarını aramaya gelen Türkler, kısa zamanda payitahta akın etmişti ve bu durum sarayda büyük bir hoşnutsuzluğa sebep olmakta gecikmemiştir.⁵⁵

""Köprülü evlâdan Numan Paşa vezîr-i a'zam olmuş, hakkı icrâ ider imiş" deyû şöhreti şâyi' olmağın "Rumili ve Anadolu'nun ayağı çarıklı Türki İstanbul'a gelüp doldu." ⁵⁶

Abdullah b. Süleyman'ın ona ithafen yazdığı eserde ise paşadan, "Şemsü'l-Mille" yani "Milletin Güneşi" olarak bahsedilmektedir.⁵⁷ Bu ve bunun gibi örnekler paşanın halk tarafından ne kadar sevilip sayıldığının önemli göstergeleridir. Onun halk tarafından bu kadar sevilmesinde, taşradaki görevlerinde gösterdiği başarılar ve adil oluşunun yanı sıra, atalarının halk nezdinde sahip bulunduğu saygınlığın da etkisi olmalıdır.

Tournefort paşadan bahsederken, onun ilme önem verdiğini, ilim ehlini teşvik ettiğini ve grubunun bitki çizimlerini merakla incelediğini aktarır. Buna karşın Tournefort, Hristiyanların uğraştığı bilimlere ve yaptıklarına bazı Türklerin iyi gözle bakmamasından dolayı, Numan Paşa'nın çizimleri gizlice incelediğini belirtir. Paşanın, Hristiyanların maharetini övüp Doğuluların tembelliğini yerdığını belirtir. Ayrıca, Numan Paşa'nın maiyetinde Fransız hekim M. de Saint-Lambert⁵⁸ ile Fransız eczacı Chalbert'in kendisi gibi eczacı olan oğlu da vardır.⁵⁹ Numan Paşa'nın bu özellikleri, gerçekten de ilme ve ilim yapana verdiği değerin önemli göstergeleridir. Pozitif ilimle uğraşan bir "Hristiyan'ın" yaptıklarına duyduğu merak ve kendi kültüründen olan insanların "tembelliğini" yermesi onun insan ayırımı yapmaksızın sadece ilme verdiği değeri gösteren önemli bir göstergedir. Yanında doktor ve eczacı olarak iki Fransız'ı da bulundurması, bir bakıma açık görüşlülüğüne de delalettir. Köprülüzâde Numan

⁵⁵ Silahdâr, **Nusretnâme**, s. 897.

⁵⁶ Silahdâr, **a.g.e.**, s. 897.

⁵⁷ Abdullah b. Süleyman, **Menakıbu Numan Paşa ve Tarihuhu**, vr. 6a.

⁵⁸ Tournefort, **Tournefort Seyahatnamesi.**, c. II s. 102.

⁵⁹ Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 105.

Paşa'nın ilme verdiği önem bununla da sınırlı kalmayacaktır ve ileride daha detaylı değinileceği üzere, kendisi kitap da telif edecektir.

Seyahate dönersek, Numan Paşa ve maiyeti Nisan'da İstanbul'dan Trabzon'a erişmek üzere sekiz büyük kayıkla yola çıktı. Paşanın yanında, ailesinden annesi, karısı, kızlarından biri ve küçük erkek kardeşi de vardı. Aynı günün ikindi vakti Riva Deresi'nin ağzına ulaşan kabile, bir süre burada konakladıktan sonra yoluna devam etti. Hava muhalefeti nedeniyle olduğu yerden ayrılamayan kabile, 28 Nisan'da tekrar yola çıkarak Ağva, Alaplı, Ereğli, Bartın, Amasra, Kerempe, Abana gibi yerlere uğradıktan sonra 17 Mayıs'ta Sinop'a ulaştı ve burada iki gün konakladı.⁶⁰ Paşanın kabileleri Sinop'tan 10 Mayıs'ta* tekrar yola çıktı. Gerze, Samsun, Fatsa, Tirebolu gibi yerlere uğrayarak yaklaşık bir aylık bir deniz yolculuğunun ardından 23 Mayıs'ta Trabzon'a geldi.⁶¹ Burada bir süre konaklayan kabile, 2 Haziran gibi görev yeri olan Erzurum'a kara yoluyla devam etmek için yeniden yola çıktı.⁶² Paşanın maiyeti 300 kişi civarında olmasına karşın, haydutlardan korunmak isteyen tüccar ve yolcuların da gruba katılmasıyla kabiledekilerin sayısı 600 kişiyi aştı.⁶³

Tournefort, devam eden yolculukta paşanın adamları hakkında da bilgiler verir. Buna göre, kahyâ kafilenin en yüksek rütbelisiydi. Kahyâdan kastettiği paşanın kethüdasıydı. Paşanın maiyetinde bundan başka, divan efendisi, müftü, yazıcılar, çavuşlar, sazandeler, hizmetkarlar ve çuhadarlar vardı. Bourgogne'lu hekimi ve Provence'lı eczacısı olmak üzere iki Fransız da beraberindeydi. Paşayı koruyan muhafızların sayısı ise 70 kadardı ve bunlar Bosnalıydı.⁶⁴

Çavuşbaşı, kafilenin bir gün önünden gidip kamp yapılacak yeri belirliyordu. Kabile, müzik sesleriyle komut alıp ona göre hareket ediyordu. İlk müzikle kabiledekiler uyandırılıyor, yaklaşık yarım saat sonraki ikinci müzikle kafilenin

⁶⁰ Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 106-113.

* Tournefort, seyahatnamesini daha sonradan mektuplar şeklinde yazdığı için muhtemelen tarihleri karıştırıyor. Daha öncesinde de tarih konusunda da tutarsızlıkları mevcut olmasına rağmen makul olarak son söylediği tarih esas alınmıştır. Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 116.

⁶¹ Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 116-119.

⁶² Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 121.

⁶³ Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 123.

⁶⁴ Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 123.

yolculuğu tekrardan başlıyordu. Üçüncü müzik ise kafilenin her zaman arkasından gelen paşanın da yola çıkmasıyla başlıyordu.⁶⁵

Numan Paşa vezir olduğu için üç tuğa sahipti. Osmanlı Devleti'nde padişah sefere çıkarken tuğları da belirli bir düzene göre otağının önüne dikilirdi. Bir sonraki konaklama yerine geçilmeden önce padişahın çadırını kurmakla görevli olan kişi, bu tuğlardan ikisini alıp bir sonraki konak yerini hazırlardı ve bu tuğları padişah çadırının önüne dikerdi. Bu ritüel son konaklama yerine kadar devam ederdi.⁶⁶ Anlaşılan o ki bu uygulama sadece padişah için değil vezirler için de aynen uygulanmaktaydı. Numan Paşa'nın çadırının önüne üç tuğ dikiliyordu. Bu üç tuğdan birini çavuşbaşı alıp bir sonraki konaklama yerine götürüyordu.⁶⁷ Buradaki tek fark, padişahın yedi tuğu bulunurken vezirlerin üç tuğu bulunmasıydı.⁶⁸

Kafile, bahsedilen şekilde Trabzon üzerinden Erzurum'a yola devam etti. Karlı yaylaları aşıp 9 Haziran'da Bayburt civarına vardı. Numan Paşa buradayken, çevreden birçok tutuklu getirildi fakat bunların tamamı paşa tarafından bağışlandı. Kafiledekilerden kimisi bu durumu paşanın gönül yüceliği olarak değerlendirirken kimisi de ceza vermediği için onu kınamıştı.⁶⁹ Paşa muhtemelen, valisi olduğu eyaletin sınırları içine girdiğinden dolayı böyle bir takdir hakkına sahip olmuştu ve bu durum vazifesinin fiilen başlamış olduğu anlamına geliyordu. Bayburt civarından yoluna devam eden kafile, 15 Haziran'da Erzurum'a ulaştı.⁷⁰ Böylelikle Numan Paşa valilik yapacağı kente ulaşmış bulunuyordu.

Numan Paşa göreve başladığında ilk iş olarak bazı keyfi ve halka yük olan vergileri kaldırdı.⁷¹ Ardından, paşanın göreve gelişinden yaklaşık bir buçuk ay sonra Temmuz-Ağustos 1701'de, halletmesi gereken önemli bir mesele ortaya çıktı. Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mutasarrıfı Süleyman Paşa'nın kendilerine zulmettiğini öne süren yaklaşık 700 kadar kişi Erzurum'a gelip şikayetlerini ilettiler. Bunun üzerine bu suçlamalarla ilgili olarak kendisinin Erzurum'a gelmesi istendiyse de buna itaat etmeyen Süleyman Paşa,

⁶⁵ Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 123-124.

⁶⁶ Tülin Çoruhlu, "Tuğ", **DİA**, c. 41, İstanbul 2012, s. 331.

⁶⁷ Tournefort, **Tournefort Seyahatnamesi**, c. II s. 124.

⁶⁸ Tülin Çoruhlu, "Tuğ", s. 331.

⁶⁹ Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 126.

⁷⁰ Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 128.

⁷¹ Tournefort, **a.g.e.**, c. II s. 132.

görevinden azledildi ve yerine Hasan Paşa tayin edildi. Bundan sonra Süleyman Paşa'nın Erzurum'a getirilmesi için mübaşir tayin edildi ve Erzurum'da hazır bulundurulması için Numan Paşa'ya emir gönderildi. Paşadan davanın görülmesi ve Süleyman Paşa'nın hak ettiği şekilde yargılanıp davanın sonucunun payitahta gönderilmesi emredildi.⁷²

Bir sonraki sene Ocak-Şubat 1702'de, Anadolu'nun sol kolunun çeşitli bölgelerinde reayanın bir kısmının kendisini yeniçeri defterlerine kaydedip haksız kazanç elde ettiği anlaşılmış olmalı ki Numan Paşa'ya bu konuda payitahttan bir emir gönderildi. Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa'nın mühürlü mektubunu taşıyan bir görevli bölgeye gönderilmekteydi ve paşadan bu görevlinin işini kolaylaştırması istenmekteydi. Buna göre yeniçeriliği olanların ilgili deftere, yeniçeri olmayanların da reaya defterine kaydedilmesi kararlaştırıldı.⁷³

Mayıs 1702'de, Erzurum Beylerbeyliği ve Van Beylerbeyliği arasında birkaç seneden beri devam eden hudut sıkıntısı artık payitahtı da ilgilendiren bir sorun haline geldi. Van Beylerbeyi Mustafa Bey ve Van Kadısı'nın gönderdiği mektuba göre; Erzurum Beylerbeyliği uhdesinde bulunan Malazgird ve Bayezid sancakbeyleri, Van eyaletine bağlı olan Adilcevaz ve Erciş sancaklarının 53 yerleşim yerini zabt etmişti. Bu haksız zabt, Van Kalesi askerlerinin maaşlarının azalmasına ve Safevi sınırındaki iki büyük eyaletin düzenin bozulmasına neden oldu.⁷⁴ Van Beylerbeyi'nin özellikle sınırdaki iki eyalet arasındaki iç karışıklığa değinmesi önemliydi ve sorunun daha çabuk halledilmesini de kolaylaştıracak bir etmendi. Çünkü, korunması bir hayli önemli olan sınır bölgelerinde, merkezin böyle sıkıntılı bir duruma izin vermesi düşünülemezdi. Sonuçta bu hususun halledilmesi için merkezden bir kapıcıbaşı gönderildi ve Erzurum Beylerbeyi olan Numan Paşa'dan da bu sorunun düzeltilmesi istendi.⁷⁵ İki ay geçmesine rağmen sorun çözülemedi ve Temmuz 1702'de gönderilen yeni hükme göre sorunun Defterhane-i Amire'deki defterlere göre çözülmesi

⁷² Özlem Seçkin, **111 Numaralı Mühimme**, s. 243.

⁷³ BOA, **MD**. 112, h. 468.

⁷⁴ BOA, **MD**. 112, h. 827.

⁷⁵ BOA, **MD**. 112, h. 827.

kararlaştırıldı. Bu arada Van Beylerbeyi de değişmiş Mustafa Bey'in yerine Abdi Paşa Van Beylerbeyliği'ne getirilmişti.⁷⁶

Köprülüzâde Numan Paşa, yaklaşık bir buçuk senelik Erzurum Beylerbeyliği görevinin ardından 10 Ekim 1702'de Anadolu Beylerbeyliği'ne tayin edildi.⁷⁷ Paşanın Erzurum valiliği genelde yerel meselelerle ilgilenmekle geçti. Her ne kadar bu meseleler yerel çaplı da olsa, yeniçerilerin nizama sokulması, Van Beylerbeyliği ile yaşanan sınır sorunları, yerel yöneticilerin halk üzerindeki zorbalığı gibi sorunlar aslında merkezi yönetimi de yakından ilgilendiren mühim konulardı. İlk valilik görevinde bu tarz meselelerle ilgilenmek paşa için önemli bir tecrübeydi. Fakat Anadolu Beylerbeyliği'ne getirilme kararı muhtemelen başkentte yaşanan önemli gelişmelerle de yakından alakalıydı. Numan Paşa'nın vezir olmasında büyük payı olan Amcazâde Hüseyin Paşa, hastalığı nedeniyle 4 Eylül 1702'de sadarettten azlini istedi ve bu isteği kabul görüp yerine Daltaban Mustafa Paşa sadrazamlığa getirildi.⁷⁸ Amcazâde'nin sadarettten çekilmesinde hastalığının yanı sıra, padişah II. Mustafa'nın hocası ve şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin devlet işleriyle ilgili yaptığı baskılar da etkili olmuştu. Daltaban Mustafa Paşa'nın sadarete de getirilmesinde yine Feyzullah Efendi devredeydi.⁷⁹ Amcazâde Hüseyin Paşa, bu olaylardan yaklaşık on beş gün sonra, 22 Eylül 1702'de vefat etti.⁸⁰ Numan Paşa'nın Anadolu Valiliği'ne tayini de bundan hemen sonra, Ekim 1702'de gerçekleşti. Anlaşılan o ki sadarette yaşanan değişim neticesinde böyle bir tasarrufta bulunulmuştu. Numan Paşa için eski görev yerinden olmak bir kayıp olmasa da, akrabası Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadareti bırakıp ardından vefat etmesi büyük bir kayıptı. Bu arada, Amcazâde'nin vefatından önce akrabalarından mirahor Kiblelizâde Ali Bey ise Şehzade Ahmed ile gizlice buluştuğu iddiasıyla önce görevinden azledilip Edirne'den İstanbul'a sürülmüş

⁷⁶ BOA, MD. 112, h. 1084.

⁷⁷ BOA, AE.SMST.II. 106/11459.

⁷⁸ Selim Hilmi Özkan, **Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)**, Yayımlanmış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2006, s. 198.

⁷⁹ Selim Hilmi Özkan, **a.g.e.**, s. 197-198.

⁸⁰ Selim Hilmi Özkan, **a.g.e.**, s. 202.

sonrasında ise idam edilmişti.⁸¹ Bu kayıplar Köprülülerin devlet içindeki nüfuzlarını zedelemiş olmalıydı.

Köprülü nüfuzunu azaltan bu gelişmelerin yanı sıra, bunun tersine gelişmeler de yaşanmıyor değildi. Numan Paşa'nın kardeşi Köprülüzâde Abdullah Paşa, 12 Ocak 1702'de önce vezirliğe yükseltildi⁸² daha sonra ise 25 Şubat 1703'te İstanbul Kaymakamlığı'na getirildi.⁸³ Kaymakamlığa getirilmeden önce, bir süre de nişancılık görevinde bulundu.⁸⁴ Abdullah Paşa, dönemin etkin ismi Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin damadıydı ve bu durum, onun yükselişinde etkili olmuştu.⁸⁵ Feyzullah Efendi'nin yanı sıra, Abdullah Paşa'nın vezir olmasında Amcazâde Hüseyin Paşa'nın etkisi de kuşkusuz büyüktü. Çünkü vezarete, onun sadrazam olduğu 12 Ocak 1702 tarihinde getirilmişti. 25 Şubat 1703'te İstanbul Kaymakamı olduğunda ise sadarete Râmi Mehmed Paşa bulunuyordu. Râmi Mehmed Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa'nın güvendiği isimlerden biriydi ve sadaret makamına Feyzullah Efendi'nin etkisiyle getirilmişti.⁸⁶ Amcazâde'nin istifası ve ölümüyle Köprülüler aleyhine gelişmeler vuku bulsa da, Köprülüzâde Abdullah Paşa ekseninde yaşanan gelişmeler bu durumu nispeten telafi etmişti. Lakin Abdullah Paşa ekseninde Köprülü nüfuzundansa, Feyzullah Efendi'nin sahip olduğu güç etkili olmuştu.

1.3.) Anadolu Beylerbeyliği

Numan Paşa'nın Anadolu Valiliği Erzurum'da olduğu gibi yerel meselelerle ilgilenmekle başladı. Aralık 1702'de Sivrihisar'da, oranın yerlilerinden naib olmak yasak olduğu halde Mehmed ve Mustafa adlı kişilerin naiblik yaptığı ve halka zulmettiği bildirildi.⁸⁷ Aynı şekilde benzer olay birkaç ay sonra Sincan'da da yaşandı. Sincan'daki olayın farkı, sahte belgelerle naiblik iddiasında bulunanların yanı sıra, bu

⁸¹ Selim Hilmi Özkan, **a.g.e.**, s. 200-201.

⁸² Râşid Mehmed Efendi, **Târih-i Râşid ve Zeyli**, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, c. I, İstanbul 2013, s. 605.

⁸³ Silahdâr, **Nusretnâme**, s. 700.

⁸⁴ Râşid Mehmed Efendi, **Târih-i Râşid ve Zeyli**, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, c. II, İstanbul 2013, s. 650.

⁸⁵ Râşid, **Târih-i Râşid**, c. II., s. 650.

⁸⁶ Recep Ahışhalı, "Râmi Mehmed Paşa", **DİA**, c. 34, İstanbul 2007, s. 450.

⁸⁷ BOA, **MD**. 112, h. 1439.

kişiler yerel idarecileri de kendi yanlarına çekmişlerdi.⁸⁸ Payitaht bu duruma kayıtsız kalmadı ve bizzat Numan Paşa'dan bu sorunun halledilmesi istendi.⁸⁹

Bu sıralarda ülkenin farklı yerlerinde önemli olaylar da yaşanmaktaydı. Daha önce Ruslarla yapılan anlaşmaya göre; Rusların Kırım'a verdiği haraç kaldırılmış, Kırımlıların Rus topraklarına akınları yasaklanmıştı. Bunun neticesinde, yağma ile geçinen Tatar gruplar ekonomik açıdan zora düşmüşlerdi. Ayrıca Kırımlılar, Rus Çarı'nın anlaşmaya aykırı hareket ettiğini, Azak Kalesi'ni müstahkem hale getirip Kırım'ın etrafını savunma hattıyla kuşattığını ileri sürüyorlardı. Rus Çarı'nın amacının tüm Kırım'ı ve İstanbul'u ele geçirmek olduğunu iddia ediyorlardı. Hatta bunun için Avrupa'nın çeşitli yerlerinden ustalar getirtip Azak'ta bir donanma dahi inşa etmeye başladığını ileri sürüp bu durumun böyle devam edemeyeceğini dile getirmekteydiler. Bu duruma daha fazla katlanamayan bazı Tatar grupları, Kırım Hanı Devlet Giray'ın huzuruna çıkıp Rusların topraklarını yağma edip tahkim ettiği kaleleri yıkmak, inşa edilen gemileri de yakmak için anlaştılar. Kırım uleması bu durumun barışa halel getireceğini düşünüp payitahtla görüşülmeden hareket edilmemesini istedi.⁹⁰

Kırımlılar bu gelişmeler üzerine, padişahın bulunduğu Edirne'ye durumu izah etmek için bir heyet gönderdi. Gönderilen Kırım heyeti, Edirne'de Şeyhülislam Feyzullah Efendi ile görüşüp durumlarını izah etti. Fakat Kırımlıların bu izahatı çok hoş karşılanmadı. Hatta o dönemde reisülküttab olan Rami Mehmed Paşa, Feyzullah Efendi'yi tahrik edip bu olayların, dönemin sadrazamı Daltaban Mustafa Paşa'nın entrikaları sonucu olduğu şayiasını ortaya attı.⁹¹ Dahası, Osmanlı casusları da Kırımlıların aksini söylemekteydi. Bu gelişmelerin ardından, Kalgay Saadet Giray Han, Tatar askeriyle bizzat Bucak'a gelip Özi valisi Yusuf Paşa'ya Kırım'ın içinde bulunduğu tehlikeyi bildirip durumu belirten mektup yazdırdı ve bu mektup payitahta gönderildi. Fakat bu durum gerilimi daha da tırmandırdı. Saadet Giray'ın askerleriyle Bucak'a kadar gelmesi hoş karşılanmadı ve Kırımlılar, Rus ve Lehler ile olan barışa karşı hareketlerde bulunup ortamı germekle suçlandılar. Kırımlılar ısrarlı şekilde

⁸⁸ BOA, **MD**, 113, h. 154.

⁸⁹ BOA, **MD**, 112, h. 1439., **MD**, 113, h. 154. Naibler kadı yardımcılığı görevinde bulunurlardı ve bu husus naiblerin görev yaptığı bölgelerde devlet idaresinin düzeni adına son derece önemliydi. Mehmet İpşirli, "Nâib", **DİA**, c. 32, İstanbul 2006, s. 312.

⁹⁰ Silahdâr, **Nusretnâme**, s. 687-689.

⁹¹ Silahdâr, **a.g.e.**, s. 690-691.

yeniden adam gönderip Rusların tehdit oluşturduğunu tekrarladılar. Bunun üzerine o sıralarda Edirne'de bulunan Rus elçisine bu durum soruldu. O da Kırımlıların iddialarını yalanlayıp, Tatarların Ruslarla asla barış istemeyeceğini çünkü, onların geçimlerini yağma ile sağladığını belirtti. Hatta Rus Çarı'nın, kendisini anlaşılmaya sadık olduklarını bildirmek için gönderdiğini ve kendisinin doğru söylediğini, gerekirse kapıcıbaşılarından birinin bu durumu araştırmakla görevlendirilebileceğini söyledi.⁹²

1702 senesi sonları ve 1703 senesi başlarında gerçekleşen bu olaylar neticesinde, Kırımlıların bu hareketlerinin, mevcut durumda iki devlet arasındaki barışı bozacağı endişesiyle, Kırım Hanı Devlet Giray azledildi ve Selim Giray onun yerine Kırım tahtına geçirildi.⁹³ Devlet Giray'ın hanlıktan azledilmesi, Kırım'daki bazı gruplar adına bardağı taşıran son damla oldu. Kırım askerleri, Tatarlar ve Nogaylar'dan oluşan bazı birlikler Bucak'a gelip buradaki Tatarları da zor kullanıp bünyelerine katarak İsmail ve Kili'deki köylere saldırıp buraları yağma etti. İstekleri yerine getirilmezse Tuna Nehri'ni de geçip Rumeli'nden İstanbul'a kadar her yeri yağmalayacaklarını belirttiler.⁹⁴

Yaşanan bu gelişmeler üzerine, Özi Valisi Yusuf Paşa, İsmail'de isyancıları durdurmakla görevlendirildi. Fakat desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtince, İstanbul ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinden askerlerin paşaya destek olmaları emredildi. Buna rağmen isyanın ciddiyeti artınca ve sağlanan destek de yetmeyince, Rumeli ve Anadolu eyaletlerinden de takviye yapılması kararlaştırıldı. Durum o kadar ciddi boyuta ulaşmıştı ki, İstanbul halkı bu durumu tam olarak kavrayamadığından dolayı; *"hiç Tatar için bu kadar küllî tedarük mi olur, galibâ Moskov ile bozuşmak gerekdir"* gibi tahminlerde bulunuyordu.⁹⁵

Durumun ciddiyeti, Numan Paşa'ya gönderilen emirden de anlaşılmaktaydı. Aralık-Ocak 1702 tarihli hükme göre; İsyancılar Bucak'ta toplanmış ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinden, Donanma-yı Hümâyûn'dan askerler bu isyanın bastırılması ile

⁹² Râşid, *Târih-i Râşid*, c. I, s. 628.

⁹³ Râşid, *a.g.e.*, c. I, s. 628-629.

⁹⁴ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 692-693.

⁹⁵ Râşid, *Târih-i Râşid*, c. I, s. 629-630.

görevlendirilmişti. Lakin muhtemelen, isyancıların bu askerlere galip gelip Edirne'ye doğru yürümeleri ihtimaline karşı Numan Paşa'nın on beş gün içerisinde tüm askerleriyle Edirne sahrasında bulunması emredildi. 15 günlük kısa bir süreye rağmen tedarik bahanesiyle dahi geç kalınmaması da tenbih edildi.⁹⁶ Sadece bununla da kalmayıp Anadolu eyaletinin birçok sancağından, sancakbeylerine, mutasarrıflara ve alaybeylerine de emirler gönderilip Numan Paşa'nın da Edirne'ye geleceği hatırlatılıp kendilerinin de bir an önce Edirne'de olmaları bildirildi.⁹⁷

İsyanın ilerleyen sürecinde Daltaban Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı elinden alındı ve yerine Râmî Mehmed Paşa sadrazamlığa getirildi.⁹⁸ Bu gelişmeden sonra Kefe Müftüsü Ebüssuûd Efendi, tövbe etmeyen isyancıların kâfir gibi katledileceklerini bildiren bir yazıyı Devlet Giray ve Kırım ulemasına gönderdi ve bu durum isyanın seyrini değiştiren bir hal aldı. "İsyancı" töhmetine düşmek istemeyen Devlet Giray'ın etrafındaki birçok kişi, ısrarlarından vazgeçti. Devlet Giray bu yüzden desteksiz kalınca, Çerkez topraklarına doğru kaçtı. İsyan eden Tatarlara komuta eden ve İsmail'e kadar gelen Saadet Giray da bu durumu öğrenince, o da Devlet Giray'ın yaptığı gibi Çerkez topraklarına kaçtı. Ciddi boyutlara ulaşmaya başlayan isyan da böylelikle son bulmuş oldu. Şubat 1703'te, Numan Paşa'ya bu durumla ilgili bir emir gönderilip isyanın son bulmasından ve artık askere ihtiyaç olmadığından dolayı, Anadolu'nun boş kalmaması için görev yerine geri dönmesi kendisine bildirildi.⁹⁹ Böylelikle, ciddi boyutlara ulaşması muhtemel bu isyanın son bulmasıyla, Numan Paşa herhangi bir çatışmaya girmeden valilik görevine dönmüş oldu.

İlerleyen süreçte Numan Paşa'nın sadrazam Rami Mehmed Paşa'ya yazdığı bir mektup kendisinin Anadolu Valiliği görevinden memnun olmadığını göstermektedir. Paşa, bu görevinden ziyade İstanbul Kaymakamlığı ya da Belgrad Muhafızlığı'nı arzu etmektedir. Bu isteğine karşılık 7 Mart 1703'te Rami Mehmed Paşa tarafından kendisine bir mektup yazılmıştır. Sadrazam Mehmed Paşa, Tımsıvar Eyaleti'nin Yusuf Paşa'ya, ondan boşalan İstanbul Kaymakamlığı makamının da Numan Paşa'nın kardeşi

⁹⁶ BOA, MD. 112, h. 1607. Silahdâr, Karadeniz'den gelebilecek saldırılara karşı Numan Paşa'nın Sinop Kalesi'ni korumakla görevlendirildiğini söylese de bu bilgi yanlıştır. Silahdâr, *Nusretname*, s. 696.

⁹⁷ BOA, MD. 112, h. 1607-1615, 1618-1631.

⁹⁸ Râşid, *Târih-i Râşid*, c. I, s. 630-632.

⁹⁹ BOA, MD. 114, h. 113.

Abdullah Paşa'ya tevdi edildiğini kendisine hatırlatıp Belgrad Muhafızlığı'nın kendisine verilmesinin uygun olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca yakın zamanda hanedanla akrabalık tesisi için Edirne'de bulunmasının da uygun olacağını söylemiştir. Fakat Numan Paşa'nın mektubundaki üslubun teamüllere pek uygun olmadığını kendisine hatırlatmıştır. Bu durum Mehmed Paşa'nın cümlelerinde, "*za'f-ı mizâcınız hasebiyle mesâf-ı hatt ve terhâlden izhâr-ı hicret buyurmuşsuz*" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰⁰ Küçük yaşlarında vakıf müteveli kaymakamlığından beri devletle yazışmalarda bulunan 29 yaşındaki bir paşanın bürokratik yazışmalardaki teamüllerden bî-haber olacağı düşünülemez. Belki de bu duruma sebebiyet veren şey, Numan Paşa'nın o zamanki hırsı sebebiyle küçük kardeşi Abdullah'ın İstanbul Kaymakamlığı'na getirilmesini kaldıramayıp kendisine de görece daha önemli bir mevki istemesinden kaynaklanmış olabilir. Sonuçta kendisi Köprülülerin en büyük vârisi konumundadır ve hanedanın muhtemel damat adayıdır. Abdullah ise hem yaşça kendisinden küçüktür hem de Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin damadıdır.

Burada ilginç olan konulardan bir diğeri ise Rami Mehmed Paşa'nın mektubunda Numan Paşa ve Abdullah Paşa'ya "oğlumuz" olarak hitap etmesidir.¹⁰¹ Bu kadar samimi bir hitabın sebebinin Rami Mehmed Paşa'nın Köprülü ailesine olan yakınlığından mı kaynaklı olduğu ya da iki kardeşin, hanedan ve Feyzullah Efendi ile damatlık yoluyla tesis ettiği akrabalık ilişkilerine mi dayandığı tartışma konusudur. Belki de tek sebebi Mehmed Paşa ile bu kardeşler arasındaki yaş farkından kaynaklanmaktadır.

Numan Paşa her ne kadar Anadolu Valiliği'ni bırakmak istese de yerelde önemli sorunlar devam etmekteydi. İki üç seneden beri Niğde'deki Develi Ovası'na yerleşen birkaç Kürt aşiretinden 400 kadar eşkıya, etrafa zarar verip yol kesme, adam öldürme, yağma gibi olaylara karıştı. Buradaki halkın güvenliği için bu grupların tamamen toplanıp Halep Vilayeti'ndeki Menbiç taraflarına iskân edilmeleri kararlaştırıldı. Numan Paşa o esnada Kırım'da baş gösteren tehlike için Edirne'ye çağrıldığından dolayı bu işin halledilmesi için Aydın ve Menteşe Mutasarrıfı Nasuh Paşa ile Adana

¹⁰⁰ Ersin Kırca, **Sadaret Yazışmalarına Hâvi Bir Münşeât Mecmuası (1114-1116/1703-1704)(İnceleme-Metin)**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2015, s. 235-236.

¹⁰¹ Ersin Kırca, **a.g.e.**, s. 236.

Valisi Vezir Yusuf Paşa ve Halep Valisi Vezir Yusuf Paşa görevlendirildi. Fakat Kırım meselesi hallolduğundan dolayı, aşiretlerin iskânı sırasında sorun çıkma ihtimaline karşı Numan Paşa'nın hazır bir halde beklemesi ve gerektiğinde iskânı gerçekleştiren paşalara destek olması emredildi.¹⁰²

Anadolu'daki konar-göçerlerin sebep olduğu problemler bundan sonra da devam etti. Danişmendli Türkmenleri'nden çeşitli grupların boş ve harabe halde bulunan 42 adet köye iskân edilmeleri ferman olunmuştu. Bu konar-göçer gruplara bulundukları mahalleri terk etmeme ve yağmada bulunmama hususunda uyarılar yapıp ayrıca Başmuhasebe Defterleri'ne de kaydedilmeleri emredilmişti. Fakat bu emirlere uymayan bazı gruplar, bulundukları mahallerden çıkıp halkın yayla ve meralarını işgal edip mallarını da yağmaladı. Bunun üzerine Karahisar, Kütahya, Hamid, Menteşe, Denizli ve etrafındaki yerlerden çeşitli devlet görevlilere bu meselenin çözülmesi için Numan Paşa ile iş birliği yapması adına emirler gönderildi. Numan Paşa'ya bu hususun çözümü adına bölgedeki hangi görevlilerle ne şekilde çalışması gerekiyorsa onlarla meselenin halli için birlikte hareket etmesi adına serbestiyet verildi. Emirlerle karşı gelip yerlerini terk edenlerin fermanında belirtilen yerlere tekrar iskanı ve bunların birbirlerine kefil edilip buralardan çıkmamalarının temini ve eşkıyalık yapanların hak ettikleri cezayı almaları 13 Nisan 1703'de Numan Paşa'ya bildirildi.¹⁰³ 27 Mayıs 1703 tarihli başka bir mektuba göre bazı mahallerde güvenliğin sağlandığı ve yerlerini terk edenlerin iskân edildikleri yerlere dönmeleri konusunda uyarıldıkları belirtilmektedir.¹⁰⁴ Görünen o ki bu konuda Numan Paşa'nın uğraşları meyvesini vermeye başlamıştı. Ayrıca bu sıralarda paşa, sadarete mektup gönderip muhtemelen bir miktar para ricasında da bulunmuştu. Bunun üzerine Mart-Nisan 1703 civarında Numan Paşa'ya on yük akçe olmak üzere 8330 kuruş kadar para da gönderildi.¹⁰⁵

Bölgede, konar-göçerlerin iskânı probleminin yanı sıra iktisadi problemler de yaşanmaktaydı. Malikanelere sahip bazı mukataa sahiplerine, kendilerine verilen beratın şartlarını yerine getirmeyip vergilerini ödemedikleri için üç ay içinde ödeme

¹⁰² Ersin Kırca, **a.g.e.**, s. 247-248.

¹⁰³ Ersin Kırca, **a.g.e.**, s. 293-295. Mektup, Anadolu Valisi "Osman Paşa'ya" gönderilse de bu tarihlerde Anadolu Valisi Numan Paşa'dır. Muhtemelen katibin hatası ya da yanlış okumadan kaynaklanan bir durumdan dolayı bu hata yapılmıştır.

¹⁰⁴ Ersin Kırca, **a.g.e.**, s. 367.

¹⁰⁵ Ersin Kırca, **a.g.e.**, s. 295-296.

yapmaları yoksa ellerindeki arazinin kendilerinden alınacağına dair uyarı yapılmıştı. Fakat bazı sebeplerden dolayı bunlara merhamet edildi ve ödeme yapmaları gereken süre bir miktar daha uzatıldı. Numan Paşa'ya bu hususla ilgili olarak, eğer hala bu duruma muhalif hareket edip vergilerini ödemeyecek kimseler olursa, bunların arazilerinin ellerinden alınıp bu arazilerin başka taliplilere verileceği hususunda mezkûr malikane sahiplerinin uyarılması emredildi.¹⁰⁶

Numan Paşa'nın görev yaptığı yerlerde halka karşı eşkıyalar tarafından yapılan saldırıların dışında devlet görevlilerinin yaptığı saldırılar da vardı. Sultan Murad Vakfı'nın muhtemelen Gölhisar veya Karaağaç bölgesinde, Terkemiş¹⁰⁷ civarındaki mukataasının eski voyvodası Burhan, bölgedeki bazı reayanın eşkıyalık yaptığı iddiasında bulunup Aydın ve Saruhan Muhassılı Nasuh Paşa aracılığıyla üzerlerine bir bölük asker gönderilmesine neden olmuştu. Bu askerlerin saldırısı sonucunda Kılıçoğlu adlı bir reayanın babası ve kardeşi ölmüştü. Kılıçoğlu ise firar edip, kendilerinin hiçbir suçu yokken böyle haksız bir saldırı sonucunda mağdur olduklarını belirtti. Numan Paşa'ya ise bu durumun âdil bir şekilde çözülmesi ve düzenin sağlanması adına bir emir gönderildi.¹⁰⁸ Aydın ve Saruhan Muhassılı ve voyvoda gibi devlet görevlilerinin adının geçtiği bir halka zorbalık olayında, titiz davranıp bu olayı adaletle çözmek muhakkak Numan Paşa'nın halk nezdinde itibarını arttıracak bir gelişme olabilirdi. Fakat devlet görevlilerinin zorbalık yaptıklarına dair şikayetler aynı bölgeden gelmeye devam etmekteydi. Nisan-Mayıs 1703'teki hükme göre, bu sefer de Hüdaverdi adında biri ve kethüdası, iki yüz sekbanla, bölgedeki bir köyü basıp köylülerin evlerini yağmaladı. Bunun üzerine Numan Paşa'ya bu duruma sebep olanların bir an önce yakalanıp yargılanmalarını sağlaması ve gereken cezayı almaları konusunda bir emir gönderildi.¹⁰⁹ Bu bölgede art arda neden bu tür olayların yaşandığını anlamak için bu iki örnek yeterli değildir. Belki de bazı devlet görevlileri ittifak kurup, Anadolu Vilayeti'nde o sıralarda yaşanan eşkıyalıkları da bahane ederek kendi çıkarları için halka zorbalık etmiş olabilirdi.

¹⁰⁶ Ersin Kırca, **a.g.e.**, s. 384-385.

¹⁰⁷ Hamid Sancağı, Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları**, s. 138.

¹⁰⁸ BOA, **MD**. 114, h. 427. Mart-Nisan 1703.

¹⁰⁹ BOA, **MD**. 114, h. 527.

Vilayetteki karışıklıklar farklı alanlarda da kendisini göstermekteydi. Kütahsuyu Nehri üzerindeki on göz değirmenin kullanılması hususunda Eskişehir Kazası'na bağlı Ahmed ve Karaöyük adlı iki köy ahalisi arasında sorunlar yaşanıp dava konusu oldu. Bölge kadıları tarafından halledilemeyen problem, Rumeli Kazaskeri'nin huzurunda halledilmeye çalışılsa da bazı köylülerin anlaşılmayı kabul etmemesi ve tahrikkâr davranması üzerine çözülemedi. Sorunun halledilmesi adına merkezden çeşitli emirler gönderilse de sorun çözülememekteydi. Hüdâvendigâr Mutasarrıfı Hasan Bey'in mahkemeye daveti de itibar görmemişti. Sorunun çözümü için köylere üç kere adam gönderilmiş, fakat bazı köylüler tarafından *"üzerimize adam gönderilirse karşılık veririz"* gibi tehditkâr söylemler edilmişti. Bunun üzerine, Anadolu Valisi Numan Paşa'nın bu husus için adım atması adına, kendisine Temmuz 1703'te bir hüküm gönderildi. Buna göre, emirlere uymayıp tahrikkâr davranan ve isimleri de verilen bazı köylülerin yakalanıp mahkeme huzuruna çıkarılmaları ve gerekiyorsa cezalandırılmaları istendi.¹¹⁰ Sadece iki köy arasında yaşanan bir sorunun çözülememesi üzerine Numan Paşa'nın bizzat ilgilenmesi emredilmişti. Numan Paşa için Erzurum Valiliği, Anadolu Valiliği'ne göre muhtemelen daha sorunsuz bir şekilde tamamlanmışken, Anadolu Valiliği'nde ise konar-göçerler ve devlet görevlilerinden kaynaklanan problemler ile halk arasında yaşanan ihtilaflar mevcuttu. Bu tür olayların dışında daha önce Kırım'da yaşanan mesele için askerî birliklerle Edirne'ye çağrılan Numan Paşa, bu sefer devleti ilgilendiren bir mesele için Temmuz-Ağustos 1703'te yeniden Edirne'ye çağrıldı.¹¹¹

1.4.) 1703 İsyanı ve Köprülüler

1703 İsyanı ile ilgili hali hazırda yapılmış en önemli çalışmalardan biri Rifa'at Ali Abou-El-Haj'ın eseridir.¹¹² Buna göre; cebecilerin başlattığı ayaklanmanın görünen sebebi maaşlarını uzun süredir alamamaları gibi görünse de durum sadece bundan ibaret değildi. İsyancıların toplandıkları yerde sadece bu isteklerini dillendirmek yerine devlette adaleti yeniden tesis etme düşüncelerini açığa vurmaları, problemin

¹¹⁰ BOA, MD. 114, h. 985, 1006.

¹¹¹ BOA, MD. 114, h. 991, 1041, 1087.

¹¹² Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **1703 İsyanı Osmanlı Siyasetinin Yapısı**, çev. Çağdaş Sümer, Ankara 2011.

sadece maaş olmadığını göstermişti.¹¹³ Osmanlı kaynakları isyanın sebebi olarak devletin kötü yönetilmesi hususunda ittifak halindedirler. Sultan II. Mustafa'nın, hocası olan Feyzullah Efendi'yi şeyhülislam yapıp devletin bütün idaresini sadrazamdan ziyade artık ona bırakması ve Feyzullah Efendi'nin de liyakat sahipleri yerine teamüllere aykırı olarak tecrübesiz ve genç yaşta olan yakınlarını üst düzey mevkilere getirmesi tepkilere yol açmaktaydı.¹¹⁴ Bunun dışındaki başka bir problem ise padişahın İstanbul yerine Edirne'de ikamet etmesiydi. Padişahın ve sarayının İstanbul'da olmaması İstanbul ekonomisini olumsuz etkilemişti.¹¹⁵

Abou-El-Haj'a göre, isyanın ortaya çıkışında bir başka önemli sebep daha vardı: paşa kapıları. XV. yüzyılda uç beylerini dengelemek için yönetimde ön plana çıkarılan devşirmeler, bir sonraki yüzyılın sonuna doğru bir sorun haline gelmeye başladı ve II. Osman'ın tahttan indirilmesiyle devşirmelerin yarattığı problem had safhaya ulaştı. Bunun yanında devşirmeler nüfuz olarak kuvvetlenseler de sistemde gerileme yaşanıyordu ve bu gerileme XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı genişlemesinin ulaştığı doygunluktan sonra daha da belirginleşti. Devşirmelerin nüfuzunu yavaş yavaş azaltmaya başlayan bu yeni oluşum paşa kapılarıydı.¹¹⁶

XVII. yüzyılın sonuna gelindiğinde, merkez ve taşrada önde gelen görevlilerin yarıya yakını paşa kapısından çıkmış kişilerdi ve bu durum paşa kapılarının siyasi gücünün yönetimde başat güç haline geldiğinin göstergesiydi.¹¹⁷ Bu yapıyı en olgun seviyesine ulaştıran ve yapının devlet nezdindeki nüfuzunu arttıran kişi Köprülü Mehmed Paşa'ydı.¹¹⁸ Tesis edilen bu yeni düzen, devlet yönetiminde öylesine etkili oldu ki, Köprülü Mehmed Paşa'dan, torunu Köprülüzâde Numan Paşa'nın sadaretinin bitişine kadar olan dönem, Osmanlı tarihçiliğinde genel olarak "Köprülüler" devri olarak adlandırıldı. II. Mustafa ise bu gücün farkındaydı ve bu yeni düzeni sağlayan sistemin nüfuzunu kırmak için mücadeleye girişti. Sultanın giriştiği bu nüfuz mücadelesi, isyanın sebepleri ve katılımcıları arasına, önemli paşa aileleri ve onların kapılarını da eklemiş oldu. Her ne kadar paşa kapılarının isyanda rolleri de olsa, bu

¹¹³ Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 13.

¹¹⁴ Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 14-16.

¹¹⁵ Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 15.

¹¹⁶ Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 18-19.

¹¹⁷ Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 21.

¹¹⁸ Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 24.

isyan sadece kapıların değil, yönetimden şikâyeti olan diğer tüm grupların ortak girişimiyle alevlendi.¹¹⁹

Rifa'at'a göre Köprülüler ve II. Mustafa arasında kişisel bir husumet de vardı. Mustafa'nın babası Sultan IV. Mehmed, 1687 senesinde Köprülü Mehmed Paşa'nın kölelerinden Siyavuş Paşa ve Numan Paşa'nın babası olan Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın organize ettiği bir isyan sonucunda tahttan indirilmişti. İlerleyen süreçte Fâzıl Mustafa, IV. Mehmed'in yeniden tahta geçmesini engellediği gibi¹²⁰ tahta onun oğullarından birinin de geçmesine mâni oldu.¹²¹ Ayrıca bundan daha da ilgi çekici olanı, Fâzıl Mustafa'nın hanedanın zayıflığından şikâyet ederek Osmanlı Hanedanı'nı tasfiye edip Venedik tarzı yönetim şeklini kurmayı düşündüğünün iddia edilmesidir.¹²²

Devlet içerisinde bu denli bir güç mücadelesi yaşanırken, II. Mustafa'nın tahta çıktıktan sonraki ilk icraatlarından biri, paşa kapısından çıkma bir sadrazam olan Sürmeli Ali'yi azlederek yerine saraydan çıkma Elmas Mehmed Paşa'yı getirmeseydi. Bu gelişme, onun devlet üzerindeki paşa kapısı nüfuzunu -dolaylı olarak Köprülüler-kırıp saray ve ordudan devlet adamı çıkarma sistemini yeniden ihya etme amacının bir göstergesiydi.¹²³ Fakat Sultan Mustafa için işler umduğu gibi gitmedi. Tahta çıkışının daha ikinci senesinde, 1697'de Zenta'daki ağır mağlubiyetle birlikte, devleti ve kendisini düştüğü zor durumdan kurtarmak için daha önce gücünü kırmaya çalıştığı Köprülüler'e yönelerek, Amcazâde Hüseyin Paşa'yı sadrazamlık makamına getirdi. Fakat 1703'e kadar, şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin kudreti, diğer tüm güçlerden üstün gelecekti.¹²⁴ Bu gücü Feyzullah Efendi ve II. Mustafa'yı ortadan kaldırmadan kıramayacağını anlayan Amcazâde'nin ilk taht değişikliği girişimi başarısızlıkla sonuçlanacaktı.¹²⁵

¹¹⁹ Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 21-22.

¹²⁰ Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 68-69.

¹²¹ Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 75.

¹²² Feridun M. Emecen, "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülâhazalar", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, say. 6, İstanbul 2001, s. 70-71.

¹²³ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **1703 İsyanı**, s. 77-78.

¹²⁴ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 85-86.

¹²⁵ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report", **Journal of the American Oriental Society**, say. 94, no. 4, October-December 1974, s. 445

Köprülüzâde Numan Paşa'nın II. Mustafa'nın damadı ve kardeşi Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın da Feyzullah Efendi'nin damadı olduğuna daha önce değinilmişti. Bu evlilikler tesadüfi değildi ve -her ne kadar iki grup arasında problemler olsa da- Köprülüler'i hanedana ve Feyzullah Efendi'ye yakınlaştırmayı amaçlamıştı. Fakat Abou-El-Haj'a göre bu evlilikler, iki hizip arasındaki sorunları çözmeye yetmemişti.¹²⁶ Amcazâde'nin etrafındaki adamların 1702 yılı civarındaki yaşadıkları da aslında bu gerginliğin devam ettiğini göstermekteydi. Amcazâde'nin yeğeni Kiblelizâde Ali, Şehzade Ahmed ile görüştüğü için önce azil, sonra da idam edilmişti. Amcazâde Hüseyin Paşa'nın diğer adamlarından biri olan Şehrizarlı Hasan da aynı akıbete uğrayacağı sırada peşine gönderilen cellatları atlatıp ortadan kayboldu ve isyanda yeniden ortaya çıktı. Rifa'at'a göre bunların sebebi Feyzullah'ın devlet işlerine müdahalesinden bunalan Amcazâde'nin, tıpkı Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın yaptığı gibi tahta yeni bir sultan oturtmak istemesinden kaynaklanmıştı.¹²⁷

Abou-El-Haj'ın iddiasına göre Feyzullah Efendi, kendi kızı ve padişahın kızını Köprülü vârisleri ile nişanlayarak ve kendi oğullarının da devlet kademelerindeki etkisiyle, paşa kapısı modelini örnek alıp kendi "ulema kapısını" oluşturmaya çalıştı. Köprülüler'i kendisine model seçmesiyle de en çok muhalefeti bu aile ve çevresinden görmüş olabilirdi.¹²⁸ Fakat Köprülü Numan Paşa, Köprülülerin en büyük vârisi olarak ailesinin sağladığı nüfuz alanı sayesinde siyasi kariyerinin basamaklarını hızlı bir şekilde yükselmiş ve padişaha damat olabilme ayrıcalığına da muhtemelen Köprülü nüfuzunun devlet yönetiminde sağladığı etki nedeniyle erişmişti. Onun hanedana damat olabilmesinde kuşkusuz Amcazâde Hüseyin Paşa'nın da rolü vardı. Belki de iddia edildiği üzere Feyzullah Efendi'nin rolündense Amcazâde'nin bu evliliklerin yapılmasında daha etkin bir rolü vardı. Bu evliliklerle, Köprülülerin en büyük vârisleri Numan ve onun kardeşi Abdullah, devletin bir ve "iki" (Feyzullah Efendi) numarasına damat olmuştu. Bu durum, daha önce "tasfiye edilmek istenen" böylesine nüfuzlu bir ailenin vârislerini devletin içine daha çok yerleştirmek demekti ve bu durum aslında Köprülülerin lehineydi. Hatta Köprülülerin en büyük vârisini padişaha damat yapmak

¹²⁶ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **1703 İsyanı**, s. 87-88.

¹²⁷ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 88-89.

¹²⁸ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 90.

daha önce görülmemiş bir durumdu ve bu ayrıcalığa sadece Köprülüzâde Numan Paşa sahip olmuştu.

İsyanın çıkışında her ne kadar Köprülülerin rolü ön plana çıkarılmaya çalışılsa da Köprülülerin direkt olarak vârisi konumundaki Numan ve Abdullah kardeşlerin bu isyanı kışkırtmaya çalıştıklarına dair ya da isyandan sonra herhangi bir kazanç elde ettiklerine dair bir delil yoktur. Hatta isyan çıktıktan sonra, İstanbul Kaymakamı olan Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın isyancılara karşı askerî güçle yanıt vermek istemesi buna bir örnektir.¹²⁹ Bu süreçte isyancılar Abdullah Paşa'nın evini yağmalamış, durumun kendisi için iyi bir sonuç getirmeyeceğini düşünen paşa ise görevini bırakıp kaçmıştı.¹³⁰ Kendisinden sonra isyancılar tarafından kaymakamlığa Köprülü damadı olan Söhraplı Ahmed Paşa'nın (Kavanoz Ahmed Paşa) getirilmesi Abou-El-Haj'a göre isyandaki Köprülü gücünün göstergesiydi. Bir Köprülü'nün başka bir Köprülü damadıyla değiştirilmesi çelişmesine de değinen Abou-El-Haj, Abdullah Paşa'nın Feyzullah Efendi'nin damadı olması nedeniyle böyle bir durumun yaşandığını belirterek paşanın bu evliliği zoraki olarak yaptığını iddia eder.¹³¹ Fakat Abdullah Paşa'nın, Feyzullah Efendi'nin kızı Zübeyde Hanım'la onun ölümüne kadar (1719) evli kalıp ölümünden sonra da kendisi için Diyarbakır'da bir türbe yaptırması¹³² bu evliliğin Köprülüzâde Abdullah Paşa'ya zorla dayatıldığı fikrine ters bir durumdur. Eğer bu evlilik zoraki bir evlilik olsaydı, Abdullah Paşa, Feyzullah Efendi'nin ölümünden sonra Zübeyde Hanım'dan boşanabilirdi. Fakat Abdullah Paşa, bunun aksine Zübeyde Hanım'ın 1719 yılında ölümüne kadar onunla evli kaldı.

Numan Paşa ise o sıralarda 29 yaşındaydı ve Köprülülerin en büyük vârisiydi. Bilindiği üzere II. Mustafa'nın kızıyla nişanlanmıştı ve İstanbul-Edirne arasında böylesine gelişmeler yaşanırken, o Anadolu Valiliği görevindeydi. Muhtemelen bu nedenle de onun isyandaki rolüne dair bir bilgiye erişmek oldukça güçtür. Özellikle kroniklerde bu hususa dair herhangi bir bilgi yoktur. Kardeşi Abdullah Paşa, İstanbul Kaymakamı olduğundan dolayı olayların tam merkezindedir. Numan Paşa için ise

¹²⁹ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **1703 İsyanı**, s. 37.

¹³⁰ Abdülkadir Özcan, **Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116 / 1688-1704)**, s. 229, Ankara 2020.

¹³¹ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **1703 İsyanı**, s. 50-51.

¹³² Sultan Murat Topçu, "Köprülüzade Abdullah Paşa'nın 15 Cemadiel-evvel 1133-M.14 Mart 1721 Tarihli Vakfiyesi'ne Göre İmar Faaliyetleri ve Bani Kişiliği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. 4, say. 17, Bahar 2011, s.408

böyle bir durum söz konusu değildir. Anadolu Vilayeti her ne kadar İstanbul'a yakın olsa da buradaki ordunun İstanbul'a karşı nasıl bir tavır aldığına dair kroniklere yansıyan bir bilgi mevcut değildir. Fakat isyanın patlak vermesinden hemen sonra, muhtemelen isyancıların Edirne'ye doğru hareket ettiği haberi alındığından dolayı, Temmuz 1703 sonlarında Numan Paşa'ya bütün askerleriyle birlikte Gelibolu karşısındaki Çardak İskeleyi'ne gelip hazır beklemesi emredildi.¹³³ Daha sonrasında Ağustos başında da bir an önce buradan karşıya geçip bütün askerleriyle Edirne'de bulunması kendisine bildirildi.¹³⁴ O sıralarda Numan Paşa'nın emrinde deftere kayıtlı yaklaşık 8507 nefer bulunmaktaydı.¹³⁵ Bu kadar neferle isyanın seyrini değiştirmek kolay olmadığı gibi, İstanbul'daki isyancılar konum avantajından dolayı Edirne'ye daha kolay ulaşabilirlerdi ve Gelibolu'dan geçişleri de kolayca kapatabilirlerdi. Numan Paşa'ya gönderilen bu emrin yerine getirilip getirilmediği meçhul olsa da, Numan Paşa gibi yirmiden fazla komutana daha destek için emirler gönderildi.¹³⁶ Fakat muhtemelen hızla gelişen olaylar nedeniyle bu kadar askeri toplayıp harekete geçirmek kolay olmadığından dolayı payitahta çağrılan bütün bu komutanlar, isyan sonuçlanana kadar Edirne'ye ulaşamadı.

Yaşanan gelişmelerden görüldüğü üzere, Köprülü vârislerinin bu isyanın destekleyicileri olduklarına dair herhangi bir emâre mevcut değildir. Fakat Köprülü ailesinin çevresinde olanların bu isyanda ön planda oldukları açıktır.¹³⁷ İsyanda ön planda olan Söhraplı Ahmed Paşa ve Şehrizorlu Hasan Paşa'lar Amcazâde'ye yakın kişilerdi¹³⁸ hatta Söhraplı Ahmed Paşa isyan sırasında asiler tarafından önce sadaret kaymakamlığı görevine daha sonra da sadrazamlığa getirildi. İsyân sonucunda tahta III. Ahmed'in çıkarılmasıyla da sadaret görevi teyit edilerek bu göreve devam etti.¹³⁹ Fakat kısa süren sadaret görevinde¹⁴⁰ kendisinin çıktığı paşa kapısı mensupları yerine daha çok askeriye yöneldi ve yüksek makamlara bu grup içerisinde atamalar

¹³³ BOA, **MD**, 114, h. 1041.

¹³⁴ BOA, **MD**, 114, h. 1087.

¹³⁵ BOA, **A.DFE.d** 205, s. 17.

¹³⁶ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **1703 İsyânı**, s. 98.

¹³⁷ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **a.g.e.**, s. 51.

¹³⁸ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Households", s. 444.

¹³⁹ Abdülkadir Özcan, "Kavanoz Ahmed Paşa", **DİA**, c. EK-I, İstanbul 2016, s. 49.

¹⁴⁰ 22 Ağustos 1703-17 Kasım 1703 tarihleri arasında sadrazamlık yaptı. Abdülkadir Özcan, Kavanoz Ahmed Paşa, s. 49.

yaptı.¹⁴¹ Onun yerine 17 Kasım 1703'te sadaret makamına getirilen Damad Hasan Paşa ise isyancıların nüfuzunu kırıp III. Ahmed'in gücünü sağlamlaştırmaya çalıştı.¹⁴² Yaşanan bütün bu olaylar Numan Paşa'yı da önemli ölçüde etkiledi. Damad Hasan Paşa'nın sadarete gelmesinin ardından Kasım 1703'te Anadolu Valiliği'nden alınarak Eğriboz Sancakbeyliği'ne getirildi.¹⁴³ Anadolu Beylerbeyliği görevinden alınıp bir sancak olan Eğriboz Muhafızlığı'na getirilmek Numan Paşa için siyasi kariyerinde bir gerilemeye işaret etmekteydi. 1703 İsyanı ve Köprülülerin bu isyandaki rolleri neydi? Sorusuna kaynakların verdiği sınırlar neticesinde farklı farklı yorumlar getirilse de Köprülülerin en büyük vârisinin bu isyandan kazançlı çıkmadığı açıktır. Hem beylerbeylik payesini kaybetmek hem de damadı olduğu II. Mustafa'nın isyan sonunda 22 Ağustos 1703'te tahttan indirilmesi¹⁴⁴ -her ne kadar II. Mustafa-Köprülü çekişmesi olsa da- bu güç kaybının en önemli göstergeleridir.

1.5.) İsyan Sonrasında Sadarete Kadar Köprülüzade Numan Paşa (1703-1710)

Numan Paşa, Eğriboz Sancakbeyliği'ne getirildikten sonra Tırhala ve Karlı-ili sancakları da arpalık olarak kendisine tahsis edildi.¹⁴⁵ Numan Paşa'nın Eğriboz Muhafızlığı sırasında hangi faaliyetlerde bulunduğu dair kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur. Enteresan bir şekilde isyan sonrasında kendisiyle alakalı Mühimme kayıtlarında da birkaç senelik bir boşluk bulunmaktadır. Sadece bir görevlinin görevine iade edilmesinin ricasıyla alakalı bir arzına başka bir tasnifte rastlanmaktadır. Bölgedeki Beyşehir Kazası'nın Platamina adlı mahallinde Papas Köprüsü adlı köprünün emniyetini sağlayan buranın Martalosbaşı Osman, görevini iyi bir şekilde ifa ederken, Hüseyin adlı başka birisi, bir şekilde fermanla bu görevi onun üzerinden kendisine almış ve görevini de ihmal etmişti. Numan Paşa'nın payitahttan ricası işini daha önce layıkıyla yerine getiren Osman'ın eski görevine tekrar dönmesinin sağlanması oldu.¹⁴⁶

¹⁴¹ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **1703 İsyanı**, s. 124.

¹⁴² M. Münir Aktepe, "Damad Hasan Paşa", **DİA**, c. 16, İstanbul 1997, s. 336.

¹⁴³ Silahdâr, **Nusretnâme**, s. 802.

¹⁴⁴ Abdülkadir Özcan, "II. Mustafa", s. 279.

¹⁴⁵ BOA, **AE.SAMD.III**, 5/544.

¹⁴⁶ BOA, **İE.DH.**, 31/2760.

Eylül 1704'te Kalaylıkoz Ahmed Paşa Kandiye Muhafızlığı görevinden, Moralı Damad Hasan Paşa'nın yerine sadarete getirildi. Sadaret görevine gelen Kalaylıkoz Ahmed Paşa, mührü aldıktan sonra bazı vazifelerde değişikliğe gitti ve kendisinden boşalan Kandiye Muhafızlığı'na aynı tarihlerde Köprülüzâde Numan Paşa'yı getirdi.¹⁴⁷ Numan Paşa'nın Eğriboz'daki vazifesi sadaret değişikliği nedeniyle bir hayli kısa sürmüştü. Fakat ilerleyen süreçte yeniden burada görev alacaktı. Kandiye Muhafızlığı ise onun için yeni bir görev yeri manasına geliyordu fakat aynı şekilde burada da birkaç kere daha görev alacaktı.

Kandiye Muhafızlığı'na Numan Paşa'nın getirilmesiyle birlikte buradaki hazineye eklemesi için Ekim 1704'te Yenişehir cizyesi gelirinden kendisine 5000 kuruş verildi.¹⁴⁸ Ayrıca bu dönemde Girit'teki has, zeamet ve tımarların tahriri işi kendisine tevdi edildi. Yapılan tahrir sonucunda has, zeamet ve tımarların geliri senelik 150 yük akçe olarak tespit edildi ve bölgede ağnam vergisi daha önce tahsil edilmiyorken bu vergi yürürlüğe sokuldu. Bu vergiden de senelik 373.000 akçe gelir elde edildiği hesaplandı. Önemli bir gelişme olarak da buradaki zeamet ve tımarlar kaldırılarak yerlerine 1561 yerli ulufeli asker tayin edildi.¹⁴⁹ Bundan başka bu dönemde, paşanın mütevellisi olduğu Köprülü Aile Vakfı ile ilgili olarak bir arzı mevcuttur. Köprülü Mehmed Paşa Vakfı'nın vâkıflarından biri olan Şugur Palankası'nın kethüdası Musa'nın vefat etmesiyle, Numan Paşa ondan boşalan gediğe Mustafa'nın tayin edilmesini istedi. 1705 senesi Şubat sonları Mart başında yazılan bu arz, 10 Mart 1705'de kabul edildi.¹⁵⁰

Numan Paşa, Kandiye'deki ilk görevinin üzerinden çok geçmeden 10 Şubat 1706 senesinde Boğazhisarı Muhafızlığı'na tayin edildi.¹⁵¹ Üç gün sonra ise paşanın Kandiye'den Boğazhisarı'na nakli için bir çekdiri görevlendirildi.¹⁵² Fakat maalesef paşanın buradaki icraatları hakkında yeterince bilgi yoktur. Bu vazifesi sırasında

¹⁴⁷ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 817-818.

¹⁴⁸ BOA, *İE.ML.*, 111/10531.

¹⁴⁹ Râşid, *Târih-i Râşid*, c. II, s. 729. Râşid her ne kadar tahririn tarihini Mayıs 1704 olarak belirtse de buna imkan yoktur. Numan Paşa o sıralarda Eğriboz Muhafızlığı görevindedir. Râşid muhtemelen tarihi karıştırmış olmalıdır.

¹⁵⁰ BOA, *İE.EV.*, 47/5284.

¹⁵¹ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 837.

¹⁵² BOA, *İE.BH.*, 15/1374.

sadece, mütevellisi olduğu aile vakfıyla ilgili olarak bir arzda bulunduğuna dair belge mevcuttur. Köprülü Mehmed Paşa'nın Amasya'nın Gümüş Kazası'nda¹⁵³ yaptırdığı caminin günlük 10 akçe maaşlı vaizi Abdurrahman'ın vefat etmesiyle onun yerine Şeyh Osman'ın getirilmesini arz eden paşanın, bu isteği 6 Mart 1706'da kabul edildi.¹⁵⁴

Bir süre sonra 3 Mayıs 1706'da Çorlulu Ali Paşa, Baltacı Mehmed Paşa'nın yerine sadaret makamına getirildi. Bu sadaret değişikliğinden sonra aynı gün Köprülüzâde Numan Paşa tekrar Kandiye Muhafızlığı'yla görevlendirildi.¹⁵⁵ Bu onun ikinci Kandiye Muhafızlığı'ydı. Numan Paşa'nın ikinci Kandiye Muhafızlığı ile alakalı olarak da kaynaklara fazla bir bilgi yansımamıştır. Dönemindeki icraatlarına dair birkaç arşiv belgesinden biri olan payitahta yazdığı 21 Eylül 1706 tarihli arza göre, Grayotise (?) Kalesi Muhafızı Halil Paşa vefat ettiğinden dolayı ondan boşalan vazifeye oğlu İsmail Bey'in getirilmesinin uygun olduğunu Hanya Muhafızı el-Hâc İbrahim Paşa, Numan Paşa'ya bildirmişti ve Numan Paşa da İsmail Bey'in Sancakbeyliği payesiyle bu göreve getirilmesi ricasını da aynı şekilde payitahta ilettili. 3 Mart 1707 tarihinde ise bu arz kabul edildi ve İsmail Bey Sancakbeyliği payesiyle mezkur kaleye muhafız oldu.¹⁵⁶

Paşanın bu dönemdeki vazifesiyle ilgili olarak arşive yansıyan bir adet mühimme hükmü mevcuttur. Nisan 1707 tarihli bu hükme göre, Tophane-i Âmire'de yeni dökülecek toplar için mayalık gerektiğinden dolayı, Numan Paşa'ya, Sakız Muhafızı Abdullah Paşa'ya, Kıbrıs Valisi Süleyman Paşa'ya ve İstanbul ile Kandiye arasındaki adalar ve sahillerde bulunan kadılar, ayanlar, iş erleri ve iskele eminlerine bir hüküm gönderildi. Limni, Bozcaada, Kıbrıs, İstanköy ve Kandiye kalelerinde kırık toplar ya da top kırıkları varsa bunların İzmir üzerinden İstanbul'a nakli için mübaşir görevlendirildi. Hüküm gönderilen bu görevlilerden istenen ise bu mübaşire kolaylık sağlanarak adadan adaya geçişlerde kendisine kayık temin edilmesinin sağlanması oldu.¹⁵⁷

¹⁵³ Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları**, s. 312

¹⁵⁴ BOA, **İE.EV.**, 48/5374.

¹⁵⁵ Silahdâr, **Nusretname**, s. 839-840.

¹⁵⁶ BOA, **İE.TCT.**, 13/520.

¹⁵⁷ BOA, **MD.** 115, h. 1249 M.

Yaklaşık bir sene sonra Nisan 1708 civarında, Numan Paşa halen Kandiye Muhafızı olduğu sıralarda payitahttan önemli bir haber kendisine ulaştı ve Ayşe Sultan ile nikahlarının kıyılmasına izin verildi. Aynı zamanda dönemin sadrazamı Çorlulu Ali Paşa'nın da namzed olduğu Emine Sultan ile evliliklerine izin verilmişti. 9 Nisan 1708'de Saray-ı Hümayûn'un misafir odasında, devletin önde gelen isimleri bir araya geldi. Ayşe ve Emine Sultanlar tarafından nikahta vekil olarak Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa seçilirken, Çorlulu Ali Paşa tarafından kaptan-ı derya ve Numan Paşa tarafından ise Kitapçı Ali Efendi vekil olarak belirlendi. 20.000 altın mehir belirlendikten sonra şeyhülislam çiftlerin nikahını kıydı ve ardından dualar edilip çiftler tarafından nikahtaki eşrafa hediyeler verildi.¹⁵⁸ Numan Paşa tarafından Ayşe Sultan'a nikah hediyesi olarak, birer adet elmas istefan, elmas bilezik, zümrüt küpe, elmaslı çirâset ile bir çift altın kaplı mücevher ayakkabı, mücevher mest ve pâypûş, kırk adet şeker tabla ile iki bin altın verildi.¹⁵⁹ Zamanında Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin mülküyken, Edirne Vakası'ndan sonra devlet tarafından el konulan Zeyrek Sarayı, nikahtan sonra Ayşe Sultan'a verildi. 5 Mayıs 1708'de de Ayşe Sultan bu saraya gelip yerleşti.¹⁶⁰ Ayşe Sultan ile nikahı kıyılmadan önce Numan Paşa muhtemelen başka bir kadınla evliydi. Eyüp Sultan Camii haziresinde bulunan bir mezarda, bu çıkarımı yapmayı sağlayan bir mezar taşı vardır. Buna göre burada medfun olan Rukiye Hanım, Numan Paşa'nın zevcesi olarak zikredilmektedir ve 18 Haziran 1733 senesinde vefat etmiştir.¹⁶¹ Numan Paşa'nın Ayşe Sultan ile nikahı kıyıldığı sıralarda 34 yaşında olduğu düşünülürse evli olması gayet doğaldır. Fakat teamüllere göre hanedana damat olan bir paşa eğer evliyse karısından boşanması gerektiği için¹⁶² Numan Paşa muhtemelen Rukiye Hanım'dan bu tarihlerde boşanmış olmalıydı. Fakat yine de Rukiye Hanım'ın mezar taşında Numan Paşa'nın zevcesi olarak belirtilmesi bu konuda soru işaretleri meydana getirmektedir.

¹⁵⁸ Râşid, *Târih-i Râşid*, c. II, s. 791-792.

¹⁵⁹ Râşid, *a.g.e.*, c. II, s. 792. Râşid'in hediyelerle ilgili verdiği bilgiler arşiv kayıtlarıyla da örtüşmektedir., *TSMA.e*, 576/7, s. 2.

¹⁶⁰ Râşid, *a.g.e.*, c. II, s. 793.

¹⁶¹ Gülşah Pala, *İstanbul Osmanlı Mezar Taşlarında Mimari Öğeler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul 2019, s. 69.

¹⁶² Özdemir Nutku, "Damad", *DİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 434.

Nikahtan yaklaşık bir sene sonra Temmuz 1709'da Numan Paşa tekrar Eğriboz Muhafızlığı'na tayin edildi. Bu sefer sadece Eğriboz Muhafızlığı değil aynı zamanda Karlı-ili Sancağı'nın Muhafızlığı da kendisine verildi. Fakat Kandiye korunması gereken bir serhad şehri olduğundan dolayı buraya tayin olunan Kıbrıs Valisi Yusuf Paşa gelene kadar yeni görev yerine hareket etmemesi kendisine bildirildi.¹⁶³ Bundan sonraki on gün içinde de Eğriboz Kadısı'na bir hüküm gönderilerek Numan Paşa görev yerine gelene kadar bölge vergisinin tayin olunan mütesellim tarafından tahsil edilmesi emredildi.¹⁶⁴ Yusuf Paşa'nın yaklaşık bir ay sonra Ağustos 1709'da Kandiye'ye ulaşması üzerine Numan Paşa'nın Eğriboz'a gidebilmesi için kendisine bir çekdiri tahsis edildi.¹⁶⁵

Yine kısa süren ikinci Eğriboz Muhafızlığı sırasında Numan Paşa'ya yerel bir mesele hakkında Ağustos 1709'da bir ferman gönderildi. Selimhane-i Hassa, Aydos Nahiyesi'nde bulunan zeametine alaybeyi olarak bilinen İbrahim ve yeğeni Ömer'in fesatlık ederek müdahale ettiğini belirtip bu problemin çözülmesi için rikâb-ı hümayuna arzda bulundu. Bu iki şahıs aynı zamanda bölgedeki bir subaşıyı da kaçırmıştı. Bunun üzerine bölgeden sorumlu Numan Paşa ve diğer devlet görevlilerine ferman gönderilip fesatlıkta bulunan İbrahim ve Ömer'in yakalanıp Selanik Kalesi'ne hapsedilmeleri, bölgedeki zeamete başka müdahalelerde bulunulmasının engellenmesi ve bu iki şahsın elde ettiği mahsulat ve vergilere el konulması emredildi.¹⁶⁶

Numan Paşa'nın Eğriboz ve Karlı-ili Muhafızlığı'na başlamasının üzerinden sadece birkaç ay geçmesine rağmen görev yeri değiştirildi ve Aralık 1709'da Bosna Valiliği kendisine tevcih edildi. Fakat paşanın Bosna'ya gitmesi istenmeyip İstanbul'a çağrıldı.¹⁶⁷ Ayrıca Bosna Mollası'na da bir hüküm gönderilerek Numan Paşa'nın İstanbul'a gelecek olmasından dolayı eyalet vergileri ve mahsulatının paşa tarafından görevlendirilen mütesellim tarafından toplanacağı ve kendisine bu konuda kolaylık sağlanması emredildi.¹⁶⁸ Numan Paşa'nın İstanbul'a çağırılma sebebi dönemin bir şahidine göre daha önce nikahları kıyılmış olan Ayşe Sultan ve Numan Paşa'nın

¹⁶³ BOA, **MD**, 116, h. 705.

¹⁶⁴ BOA, **MD**, 116, h. 719.

¹⁶⁵ BOA, **MD**, 116, h. 869.

¹⁶⁶ BOA, **İE.AS.**, 62/5659.

¹⁶⁷ BOA, **MD**, 116, h. 1167. BOA, **C.DH.**, 271/13531

¹⁶⁸ BOA, **MD**, 116, h. 1168.

evliliklerinin "tamamlanmamış" olmasıydı.¹⁶⁹ Numan Paşa muhtemelen nikah kıyıldığı zaman İstanbul'da değildi ve sonrasında da bu nedenle İstanbul'a çağrılmıştı. Paşanın İstanbul'a gelmesinden sonra bir ziyafet verildi ve çiftin evlilikleri böylece "tamamlandı." Ertesi günü, 15 Mart 1710'de ise Sultan III. Ahmed, çiftin Zeyrek Sarayı denilen hanesini ziyaret etti ve ziyafetle birlikte Numan Paşa'ya da bir samur kürk hediye etti.¹⁷⁰ Numan Paşa da ziyafette padişaha çeşitli hediyeler sundu¹⁷¹. Numan Paşa'nın hediyeleri arasındaki değerli hançerin ileride sadrazam olacak Damad Ali Paşa'ya padişah tarafından birkaç sene sonra hediye edildiği bilinmektedir.¹⁷² Ayşe Sultan, II. Mustafa'nın kızı olduğundan dolayı, Sultan III. Ahmed onun amcasıydı ve padişah, sultanı hanesinde ziyaret ederek hem paşayı hem de Ayşe Sultan'ı onurlandırmış oldu.

1710 senesi Mart ayı sonlarında Numan Paşa'nın mütevellisi olduğu vakfın Şugur'daki arazisinde meskun olanlarla ilgili bir problem yaşandı. Buradaki halk içinde fitne ve fesatları olan bazı kişilerin firar ederek İstanbul'a geldiği bildirilerek, bunların Bozcaada'ya sürülüp buradan çıkarılmamaları bölge kadısına emredildi.¹⁷³ Anlaşılan o ki Köprülüler'in Halep civarındaki vakıf arazilerinde sorunlar bir türlü bitmek bilmiyordu. Daha önce de buradaki arazilere çeşitli konar-göçerlerin saldırıları olmuş ve bunlar engellenmeye çalışılmıştı. Sonrasında ise halk içindeki bazı unsurların bölgedeki vakıf arazisinde problemler yarattığı görülmektedir.

Bu gibi gelişmelerin üzerinden çok geçmeden, Köprülüzâde Numan Paşa, daha önce de çok istediği Belgrad Muhafızlığı'na 17 Mayıs 1710 tarihinde getirildi.¹⁷⁴ Fakat paşanın ne Bosna ne de Belgrad'a gönderilmediği ve İstanbul'da kalmaya devam ettiği bilinmektedir.¹⁷⁵ Paşa belki de o sıralarda İstanbul'da ve padişaha yakın bir konumda olmasını fırsat bilip sultanın bizzat kendisinden Belgrad Muhafızlığı'na getirilmeyi rica etmiş olabilir. Bu görevlendirmenin üzerinden yalnızca bir ay geçtikten sonra, Numan Paşa tam da görev yerine hareket edeceği sıralarda, devlette yaşanan bazı

¹⁶⁹ Râşid, *Târih-i Râşid*, c. II, s. 828.

¹⁷⁰ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 891.

¹⁷¹ Bunlar: Değerli bir hançer ve kıyafet tarzı hediyelerdi., *TS.MA.d.*, 2353/87.

¹⁷² BOA, *TS.MA.d.*, 2355/1.

¹⁷³ BOA, *MD*. 116., h. 1407., BOA, *MD*. 117., h. 10.

¹⁷⁴ Silahdâr, *Nusretnâme*, s. 894.

¹⁷⁵ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Numan Paşa", s. 265.

önemli gelişmelerin neticesi olarak 16 Haziran 1710 tarihinde sadrazam Çorlulu Ali Paşa azl edildi ve yerine Köprülüzâde Numan Paşa sadaret makamına getirildi. Bu sıralarda 36 yaşında olan paşa, Sofa Köşkü'ne davet edildi ve padişahın huzurunda kendisine mühür-i hümayun teslim edildi. Ayrıca padişah tarafından kendisine hilat giydirilerek vazifesinin gereğini layıkıyla yerine getirmesi gerektiği tenbih edildi.¹⁷⁶

İKİNCİ BÖLÜM

KÖPRÜLÜZÂDE NUMAN PAŞA'NIN SADARETİ

2.1.) Sadareti, İsveç Meselesindeki Tutumu ve Azli

İsveç Kralı XII. Karl, Ruslarla yaptığı Poltava Savaşı'nı kaybedince 3 Ağustos 1709'da Osmanlı toprağı olan Bender'e sığındı.¹⁷⁷ Ordusunun dağıldığından haberi olmayan XII. Karl, padişaha bir mektup yazıp sadece kısa bir süreliğine Osmanlı topraklarına sığındığını bildirmişti. Fakat kralın tekrardan kendi ülkesine dönmesinin önünde bazı engeller vardı; savaşta yaralanmıştı ve ülkesinin güzergahındaki Polonya'da iktidara, ona düşman olanlar geçmişti. Ayrıca ordusunun dağıldığı haberini de Osmanlı topraklarına sığınmasından dört gün sonra 13 Ağustos civarında almıştı. Bu durum kralı, Ruslara karşı Osmanlı ile ittifak yapmasından başka çaresi olmadığına ikna etmeye başlamıştı.¹⁷⁸ XII. Karl ilk olarak, Türk ve Tatar kuvvetlerinin koruması altında Polonya topraklarından geçme düşüncesini Bender Muhafızı Yusuf Paşa ile paylaştı. İsveç Kralı, buna sıcak bakan Yusuf Paşa ve kendi elçisi Neugebauer vasıtyla payitahtla iletişime geçerek bu ricasını padişaha da ilettili.¹⁷⁹ Fakat Ruslara karşı Osmanlı ile ittifaktan başka bir şansı kalmayan İsveç Kralı, Osmanlı'yı Ruslara karşı savaşa çekmeye de bir yandan çalışmaya başladı.¹⁸⁰

Ruslarla rekabet halinde olan XII. Karl'ın Osmanlılara sığınması, daha önce Ruslarla yapılan barış antlaşmasından ve Rusların Karadeniz'de nüfuz kazanmaya

¹⁷⁶ Silahdâr, **Nusretname**, s. 895-896.

¹⁷⁷ Bülent Arı, Alptuğ Güney, "Demirbaş Şarl ve İsveç-Osmanlı Diplomasisi", **Memâlik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl**, haz. Bülent Arı, İstanbul 2015, s. 27.

¹⁷⁸ Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kralı XII Karlın Türkiyede Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul 1943, s. 93-95.

¹⁷⁹ Kurat, **a.g.e.**, s. 98.

¹⁸⁰ M. Münir Aktepe, "Prut Seferi ile İlgili Belgeler", **Tarih Dergisi**, say. 34, İstanbul 1984, s. 22-23.

başlamasından rahatsız olan kesimlerin de ön plana çıkmasına sebep oldu. Bunlardan biri olan Kırım Hanı Devlet Giray, daha öncesinde de Rus tehlikesinin farkına varıp Osmanlıları Ruslarla savaşa çekmeye çalışmış fakat tahtını kaybedip sonrasında tekrar geri alabilmişti.¹⁸¹ Hatta daha önce bahsedildiği üzere Numan Paşa da Kırım'da yaşanan bu isyan nedeniyle Anadolu Valiliği sırasında Edirne'ye çağırılmıştı. Rus karşıtı cephenin söylemlerinde haklılık payı da vardı. Ruslar, Azak ve Don Nehri üzerindeki bazı limanlarda savaş gemileri inşa ettiriyordu. Ayrıca XII. Karl'ın ilticası sonrasında da Ruslar, Osmanlı sınırlarında ihlallerde bulunuyorlardı.¹⁸² İsveç Kralı, Rus karşıtı bu cephenin farkındaydı ve bunu kendi çıkarları için kullanmaya çalıştı. Ağustos-Eylül 1709 civarında Rus karşıtı cepheden olan Kırım Hanı ile görüşmeler başlamıştı bile. Fakat diplomasi taraftarı olan dönemin sadrazamı Çorlulu Ali Paşa ve ekibi, Rus tehdidinin diplomasi dışında başka bir yolla çözülemeyeceğine inanıyordu. Çorlulu Ali Paşa her ne kadar diplomasiye inansa da Karadeniz'de kalyonlar inşa ettirerek olası Rus tehlikesine karşı da hazırlıklarını yapmıştı.¹⁸³ Bütün bunlar yaşanırken Rus Elçisi Tolstoy ise Türklerin Ruslara karşı savaş hazırlıkları yaptığını ve payitahtın istekleri, Ruslar tarafından yerine getirilmediği takdirde, Türklerin İsveç ile ittifak kurarak saldırabileceğini ve bu sebeple de Osmanlı sınırındaki askerlerin daha da arttırılması gerektiğini kendi başkentine bildirdi.¹⁸⁴

Çorlulu Ali Paşa diplomasi siyasetinden vazgeçmeyerek Ruslarla 1700 yılında yapılan antlaşmayı yenilemeye çalışıyordu. Yenilenmesi düşünülen antlaşmada İsveç Kralı'nın ülkesine gönderilmesi maddesi de koydurularak Ruslarla yaşanan problem çözülmüş olacaktı. Fakat olaylar sadrazamın istediği şekilde gelişmemektedir. Saray çevresinde sadrazama muhalif olan kişiler de vardı. Özellikle III. Ahmed'in damadı Ali Paşa önderliğinde kendisine muhalif olan kesim ön plana çıkmaktaydı. Ayrıca iddiaya göre Çorlulu Ali Paşa'nın barışçıl yöntemlerine karşı savaş taraftarı bir kesim vardı ve bu kesim Numan Paşa tarafından temsil edilmekteydi.¹⁸⁵ Bu iddia Osmanlı kaynaklarında direkt olarak teyit edilmez ve ihtiyatla yaklaşılması gereken bir

¹⁸¹ Bülent Arı, Alptuğ Güney, "Demirbaş Şarl ve İsveç-Osmanlı Diplomasisi", s. 29-30.

¹⁸² M. Münir Aktepe, "Prut Seferi ile İlgili Belgeler", s. 21-22.

¹⁸³ Bülent Arı, Alptuğ Güney, "Demirbaş Şarl ve İsveç-Osmanlı Diplomasisi", s. 30-31.

¹⁸⁴ Arı, Güney, "a.g.m.", s. 31.

¹⁸⁵ Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kralı XII Karlın Türkiyede Kalışı**, s. 183-184.

konudur. Çünkü Numan Paşa karakteri itibariyle dönemin şahitleri tarafından askeri yönünden daha çok, ilmî ve adil yönüyle ön plana çıkarılmaktadır.¹⁸⁶ Paşa, tabiki her ne kadar ilmî yönüyle ön plana çıksa da devletin çıkarları mevzubahis olduğu zaman askeri açıdan tedbir almakta da muhakkak geri adam atmayacaktı. Gençliğinde, 1683-1699 yıllarındaki uzun savaş döneminde de cephede çeşitli görevler yapmıştı ve bu hususta tecrübesiz değildi. Burada vurgulanmak istenen şey, Çorlulu Ali Paşa'nın sadareti sırasında, Numan Paşa'nın bir "savaş çığırtkanı hizbin" bayraktarı olup olmadığını tespit etmenin kolay olmadığıdır.

Bununla beraber, Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın muhtemelen en büyük rakibi Damad Ali Paşa olsa da, Numan Paşa'ya karşı da bir rekabet duygusu hissettiği belirtilmektedir.¹⁸⁷ Sonuçta, Vezir Numan Paşa'nın padişah tarafından İstanbul'a davet edilmesi ve görev yerine henüz gitmeyip halen burada bulunması sadrazam için bir tehdit olarak görülebilirdi.¹⁸⁸ Her ne kadar evliliğinin "tamamlanması" için çağrılrsa da Numan Paşa'nın aylar geçmesine rağmen taşradaki görev yerine gönderilmeyip İstanbul'da tutulması ve bunların İsveç Kralı'nın Osmanlı'ya iltica etmesinden sonra yaşanması, padişahın zihninde Numan Paşa'nın bir sadrazam alternatifi olarak "el altında" tutulmasından kaynaklı olabilirdi.

Bu gibi gelişmeler yaşanırken sonuçta Çorlulu Ali Paşa'nın girişimleriyle Ruslarla yapılan 1700 antlaşması yenilenmiş ve geriye İsveç Kralı XII. Karl'ın geri gönderilmesi meselesi kalmıştı. Fakat Çorlulu Ali Paşa, kral tarafından sert bir muhalefetle karşılaştı ve kral, elçisi Poniatowski vasıtıyla payitahtta, paşaya karşı faaliyetler yürüttü.¹⁸⁹ İsveçliler ve saray çevresindeki muhalif gruplar, Rus tehlikesinin padişaha doğru bir şekilde iletilmediğini düşünmekteydiler. Bu nedenle de Poniatowski, 17 Nisan 1710'da Cuma selamlığı sırasında, kralın mektubunu bizzat padişaha ulaştırma fırsatını buldu. Ayrıca kral, daha önce de Çorlulu Ali Paşa'nın gönderdiği hediyeleri reddetmişti ve bunun izahatını Haseki Halil Ağa, bizzat padişaha vermişti. Kralın doğrudan padişahla iletişime geçebilmesi sadrazam için olumsuz bir

¹⁸⁶ Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi**, s. 857., Sir Robert Sutton, **Despatches of Sir Robert Sutton**, haz. Akdes Nimet Kurat, London 1953, s. 17., Silahdâr, **Nusretnâme**, s. 897.

¹⁸⁷ Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kralı XII Karlın Türkiyede Kalışı**, s. 220.

¹⁸⁸ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Numan Paşa", s. 265.

¹⁸⁹ Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kralı XII Karlın Türkiyede Kalışı**, s. 224.

gelişmeydi. Sonrasında Osmanlı Devleti, İsveç Kralı ve Kırım Hanı arasında müzakereler devam etti ve kralın bulunduğu Bender'den payitahta gelen mektuplar ve saraydan buralara gönderilen ağaların izlenimleri, İsveçlilerin Rus tehlikesi karşısında haklı olduklarını ve Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın yürüttüğü siyasetin Osmanlı Devleti'ni tehlikeli bir yola sürüklediğini gösterdi. Sonuçta bu durum Çorlulu Ali Paşa'nın sadareten azline sebep olan meselelerden biri oldu.¹⁹⁰

Dürüstlüğü ve adaleti sayesinde halkın sevgi ve saygısını kazanan Köprülüzâde Numan Paşa'nın sadarete gelişiyle birlikte ülkede genel bir memnuniyet atmosferi yaşandı. O sıralarda İstanbul'da bulunan çeşitli devletlerin elçileri ve görevlileri de bunu teyit etmektedir. Bu gibi kimselerin yazdıklarında Paşa, uluslararası ilişkilere ilgisi ve devletin çıkarlarını gözetme hususundaki bilinci ve dindar karakteriyle öne çıkmaktadır.¹⁹¹ Hatta dini kural ve kanunlara yüksek düzeyde bağlılığından dolayı dönemin Fransız elçisi Ferriol tarafından sadrazamlıktan ziyade şeyhülislamlık için daha uygun bir karaktere sahip olduğu belirtilmekteydi.¹⁹² Paşa'nın sadarete gelişiyle birlikte onun adaleti yerine getirmek hususundaki hassasiyetini bilen Anadolu ve Rumeli'den kimseler, davalarıyla ilgili adalet arayışları için payitahta akın ettiler.¹⁹³ Bu hususta o kadar çok insan gelip arzuhal veriyordu ki bunların hepsine cevap vermek mümkün olmuyordu.¹⁹⁴ Halkın paşaya sevgisi o denli büyüktü ki onun için yazılan bir eserde paşadan "halkın güneşi" lakabıyla söz edildiğinden daha önce de bahsedilmişti.¹⁹⁵ Görünen o ki dönemin bütün şahitleri, halkın paşaya büyük bir sevgi duyduğu konusunda ittifak etmektedir.

Numan Paşa sadarete gelir gelmez bazı vazifelerde değişikliğe gitti. Bu vazife değişikliklerinde ilk göze çarpan şey, kardeşi Köprülüzâde Abdullah Paşa'yı Belgrad muhafazasına getirmesi oldu.¹⁹⁶ Paşanın Belgrad hususuna neden bu kadar önem verdiğine dair eldeki veriler ışığında bir yorum yapmak güçtür. Daha önce kendisinin istediği bu vazifeyi sadaretinden hemen önce kısa süreliğine üstlense de fiili olarak bu

¹⁹⁰ Bülent Arı, Alptuğ Güney, "Demirbaş Şarl ve İsveç-Osmanlı Diplomasisi", s. 33-37.

¹⁹¹ Sir Robert Sutton, **Despatches**, s. 17.

¹⁹² Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Numan Paşa", s. 267.

¹⁹³ Silahdâr, **Nusretnâme**, s. 897.

¹⁹⁴ Râşid, **Târih-i Râşid**, c. II, s. 839.

¹⁹⁵ Abdullah b. Süleyman, **Menakıbu Numan Paşa ve Tarihuhu**, vr. 6a.

¹⁹⁶ Râşid, **Târih-i Râşid**, c. II, s. 836.

bölgede görev yapmamıştı. Şimdi ise sadarete gelir gelmez, değer verdiği bu vazifeye kardeşini getirmişti. Numan Paşa'nın vazife tebdilatında dikkat çeken birkaç husus daha vardır. Paşa, Köprülülerin damadı olan ve Viyana hezimetini sonrası idam edilen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Maktûlzâde Ali Paşa'yı¹⁹⁷ Adana Valiliği'nden Diyarbakır Valiliği'ne getirdi.¹⁹⁸ Ayrıca altı sene önce vezirliği elinden alınıp İstanköy Adası'nda sürgün hayatı yaşayan Kandilci Hüseyin Paşa'nın vezirlik payesi iade edilerek İnebahtı ve Karlılı Sancakları Muhafızlığı'na getirildi. Bunun yanı sıra Numan Paşa'nın kendi adamlarından Boğazhisarlı İbrahim Ağa ise cebecibaşı oldu fakat kısa bir süre sonra bu görevden alınarak mukabeleciliğe getirildi. Bunların dışında son dikkat çeken vazife tayini ise İstanköy'de ikamet eden eski sadrazam Kalaylıkoz Ahmed Paşa'nın, Kandiye Valiliği'ne getirilmesi oldu.¹⁹⁹

Bir diğer önemli değişiklik ise Şeyhülislam Ebezâde Abdullah Efendi'nin azledilerek yerine Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi'nin şeyhülislamlık makamına getirilmesi oldu. Ali Efendi, Çorlulu Ali Paşa'nın sadaretinde onun girişimleriyle görevinden azledilip Sinop'a sürülmüştü.²⁰⁰ Fakat Ali Efendi'nin padişah nezdinde itibarı olduğunun göstergesi olarak azlinin tebliğinde kendisine çavuşbaşı yerine reisülküttab gönderilmişti.²⁰¹ Paşmakçızâde Ali Efendi, dönemin "perde arkasındaki gücü" Silahdar Damad Ali Paşa ile de yakın bir ilişki içerisindeydi.²⁰² Zaten Çorlulu Ali Paşa'nın sadaretinin son zamanlarında da Damad Ali Paşa'nın girişimleriyle Ali Efendi Sinop'tan İstanbul'a dönebilmişti.²⁰³ Ebezâde Abdullah Efendi'nin şeyhülislamlıktan azledilip yerine Paşmakçızâde Ali Efendi'nin getirilmesinde de yine Silahdar Damad Ali Paşa rol oynamıştı.²⁰⁴ Anlaşılan o ki Ali Paşa, Numan Paşa'nın sadaret zamanında dahi saraydaki gücünü kullanarak yakın ilişkide olduğu birini şeyhülislamlık makamına getirebilmekteydi. Saraya genç yaşlarda girmiş²⁰⁵ ve kurduğu ilişkiler sayesinde kendisine burada geniş bir nüfuz ağı tesis edebilmişti. Genç

¹⁹⁷ Abdülkadir Özcan, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", **DİA**, c. 29, Ankara 2004, s. 247-248.

¹⁹⁸ Râşid, **Târih-i Râşid**, c. II, s. 836.

¹⁹⁹ Silahdâr, **Nusretname**, s. 895-897.

²⁰⁰ Râşid, **Târih-i Râşid**, c. II, s. 837-838.

²⁰¹ Mehmet İprşirli, **Osmanlı İlimiyesi**, İstanbul 2021, s. 57.

²⁰² Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kralı XII Karlın Türkiyede Kalışı**, s. 35.

²⁰³ Mehmet İprşirli, "Paşmakçızâde Ali Efendi", **DİA**, c. 34., İstanbul 2007, s. 186.

²⁰⁴ Silahdâr, **Nusretname**, s. 896.

²⁰⁵ Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa", **DİA**, c. 38., İstanbul 2010, s. 433.

yaşlarından beri sarayda olup silahdarlık makamında bulunması ve Sultan III. Ahmed'in damadı olması²⁰⁶ gibi sebeplerle de muhtemelen padişah üzerinde de büyük bir nüfuza sahipti.

Numan Paşa'nın vazife değişikliklerinden sonra yönelmesi gereken en önemli konu İsveç Kralı meselesiydi. Paşa, aslında bu meseleye fazla yabancı değildi. Sadaretinden önce de bir süredir İstanbul'da olduğu için, İsveç Kralı'nın temsilcisi Poniatowski ile görüşerek ilmi sohbetlerde bulunmuştu. Bu sohbetlerde, harita üzerinden uluslararası siyaset ve İsveç Kralı'nın meselesi hakkında da görüşmeler yapılmıştı. Yapılan bu görüşmeler, paşanın sadarete geldiğinde meseleye vâkıf olduğunu gösteriyordu ve onun sadarete gelişi de İsveç tarafında memnuniyetle karşılandı. Paşa, sadarete geldikten sonra daha önceden sohbet maksadıyla görüştüğü XII. Karl'ın temsilcisi Poniatowski'yi, bu sefer sadrazam olarak makamına çağırdı. Poniatowski, paşaya genel durum hakkında bilgi verdi ve İsveçlilerin, düşmanları olan Danimarkalılar ve Ruslara karşı mühim başarılar elde ettiğini söyledi. Numan Paşa ise İsveç Kralı'nın Danimarkalılar ile barış yaparak tüm gücünü Ruslar üzerine sevk edebileceğini kendisine belirtti. Poniatowski ise Danimarka ile aradaki düşmanlıktan dolayı bunun mümkün olmadığını fakat Danimarkalılara karşı kullanılan gücün dışında kalan askerlerin, Ruslara karşı olası bir çatışmada yeterli olacağını belirtti.²⁰⁷ Fakat Poniatowski bunu belirtmesine rağmen XII. Karl ve ordusunun daha önce Ruslar karşısında hezimete uğradığı ve o sıralarda müşkül bir durumda olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Poniatowski'nin muhtemel amacı, Numan Paşa'ya Ruslara karşı Osmanlı ile ittifak yapabilecek kadar güçlü olduklarını göstermekti.

Sadrazam Numan Paşa meseleyi etraflıca kavrayabilmek adına Poniatowski'ye çeşitli sorular soruyordu ve o da bunlara cevap veriyordu. Bazı meseleler hakkında da harita üzerinden paşaya adeta bir "sunum" yapıyordu. Numan Paşa, Poniatowski'ye İsveç Kralı'nın ülkesine dönmek için neden kendi askerlerini harekete geçirmedeğini sordu. Poniatowski ise bunun Osmanlı Devleti'nin daha önce krala vaat ettiği koruma gücüyle mümkün olabileceğini belirtti.²⁰⁸ Aslında bu durum bir bakıma İsveç Kralı'nın

²⁰⁶ Abdülkadir Özcan, "a.g.m.", s. 433.

²⁰⁷ Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kralı XII Karlın Türkiyede Kalışı**, s. 233-234.

²⁰⁸ Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.**, s. 234.

Osmanlı güçlerine ne kadar muhtaç olduğunun göstergesiydi. Çünkü iki cephede de savaşa muktedir bir orduya sahip bir kral, Polonya üzerinden ülkesine geri dönmek gibi, savaşıma göre nispeten daha basit bir mevzu için neden Osmanlılara ihtiyaç duymalıydı ki? Sonrasında devam eden görüşmede, İsveç ordusunun insan gücü, İsveç'in komşularıyla ilişkileri, Polonya'daki gelişmeler de konuşuldu.²⁰⁹ Fakat buradaki en önemli hususlardan biri, Rusların amacının ne olduğunu öğrenmekti. Paşa, Rus ordusunun Türk sınırlarında fazlasıyla boy gösterdiğini ve bu unsurların tehditkâr bir biçimde davrandığını bilmekteydi. Poniatowski, mevcut olan bu Rus tehlikesinin daha önceden de çeşitli devlet adamlarına anlatıldığını belirterek, Rusların amacının yayılmacı politika izleyip Doğu Avrupa'daki birçok bölgeyi, Osmanlı hakimiyetindeki Kırım'ı ve hatta İstanbul'u dahi ele geçirmek olduğunu ima etti. Ayrıca Polonya Kralı II. August ile ittifak kurarak amaçlarını gerçekleştirmek için Osmanlılara karşı bir savaşa girmesinin de kaçınılmaz olduğunu söyledi.²¹⁰ Daha önce de bahsedildiği üzere, bu tehlike 1702 senesi civarında Kırımlılar tarafından da dile getirilmiş fakat Kırımlıların bu uyarısı dikkate alınmadığı gibi Osmanlılarla aralarında büyük problemler de yaşanmıştı.

Paşanın soruları üzerine devam eden görüşmede, Poniatowski, Rus ordusundaki asker sayısı hakkında bilgi verdi. Bunun ardından mesele Ruslara karşı Osmanlı-İsveç ittifakına gelince de eğer Osmanlı ve İsveç ittifak yaparsa Ruslara karşı iki yıl gibi kısa bir sürede başarı sağlanabileceğini belirtti. Bunun aksi bir durumda ise Rusya-Polonya ittifakının iki ülkenin de zararına olacağını tekraren vurguladı. Fakat bu ittifakın kurulabilmesi için gerekli olan kararların, oyalama olmaksızın bir an önce alınması gerektiğini ve kralın ülkesine dönmesi için vaat edilen koruma gücünün de aynı şekilde yola çıkması gerektiğini de paşaya hatırlattı. Paşa da bu görüşmenin neticesinde, İsveçlilerin lehine olacak şekilde tedbirler alacağını söyledi ve bu tedbirlerin nihai halini de Kırım Hanı'nın aracılığı ya da kendi yazacağı bir mektupla İsveç Kralı'na bildireceğini belirtti.²¹¹

²⁰⁹ Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.**, s. 235.

²¹⁰ Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.**, s. 235-236.

²¹¹ Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.**, s. 236-237.

Numan Paşa, İsveç meselesiyle yakından ilgilenirken bir yandan devletin iç meselelerine de yoğun mesai harcıyordu. Sabık Sadrazam Çorlulu Ali Paşa zamanındaki bazı olumsuz uygulamaları sonlandırarak kanuna göre bir düzen kurmaya çalıştı. Şahısların mal-mülk güvenliğinin sağlanması ve rüşvet gibi devleti zarara uğratan sorunları halletmeye çabaladı. Fakat bu meselelerin çözümü konusunda tek başına gücü yetmediği için diğer devlet adamları ve padişahla iş birliği yapması gerekiyordu. Dönemin şahitlerine göre ise bu hususta padişah ve paşa arasında uyuşmazlık mevcuttu ve bu durum paşanın sadaretinin çok uzun sürmeyeceğine işaret etmekteydi.²¹²

Paşa, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele ederken çevresindeki adamlarının bu konuda pek hassas olmadığı görülmekteydi. Dönemin şahitlerinden Râşid'in iddiasına göre paşanın çevresinden Kitapçı Ali Efendi, Boğazhisarlı İbrahim Ağa ve Başbakikulu Morali Ahmed gibi kimseler "*fursat elimizde iken biraz cem'-i mâl edelim*" diyerek yolsuz işlere bulaşp devlet hazinesini zarara uğrattıyor ve paşayı da aldatıyorlardı. Kitapçı Ali Efendi, paşanın kethüdası Abdurrahman Ağa'nın azline de sebep olmuş ve onun yerine geçmişti. Ayrıca Kitapçı Ali Efendi, Numan Paşa'nın "babalığı" olarak anılmaktaydı.²¹³ Burada "babalık" kelimesinden anlaşılması gerekenin tam olarak ne olduğu meçhuldür. Acaba Numan Paşa onu manevi babası olarak gördüğünden mi böyle anılıyordu? Ya da paşanın babası Fâzıl Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra Numan Paşa'nın annesi, Kitapçı Ali Efendi ile evlenmişti de bu suretle paşanın "babalığı" olarak zikrediliyordu? Bu durum tartışma konusudur. Ayrıca, Kitapçı Ali Efendi'nin, Numan Paşa'nın Ayşe Sultan ile olan nikahında paşa tarafından vekil olarak seçildiğine daha önce değinilmişti.

Numan Paşa'nın çevresindeki mezkûr adamlarıyla ilgili -muhtemelen bu hususla alakalı- arşive yansıyan kayıtlar da mevcuttur. Paşanın sadaretinden beş sene sonra Temmuz 1715'te, Boğazhisarlı İbrahim'in yakalandıktan sonra kellesinin payitahta gönderilmesi emredildi.²¹⁴ Sonrasında ise Eylül 1715'te, o sıralarda Edirne'de ikamet eden Kitapçı Ali Efendi'nin Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmesine hükmedilip

²¹² Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.**, s. 238-239.

²¹³ Râşid, **Târih-i Râşid**, c. II, s. 839.

²¹⁴ BOA, **MD**. 123, h. 245.

sonrasında ise kellesinin alınıp rikab-ı hümayûna gönderilmesi emredildi.²¹⁵ Aynı tarihlerde paşanın diğer adamlarından Başbakikulu Moralı Ahmed'in de Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmesi emredildi. Fakat kendisiyle alakalı herhangi bir idam emri hükümde mevcut değildir.²¹⁶ Burada dikkat çekici olan, Râşid'in yolsuzlukla itham ettiği paşanın üç adamının da onun sadaretinden beş sene sonra cezalandırılmasıdır. Her ne kadar bu adamların neden bu cezaları aldıkları arşiv kayıtlarında belirtilmese de kuvvetle muhtemel Râşid'in iddia ettiği yolsuzluk suçları açığa çıkmış ve cezalandırılmışlardır. Numan Paşa devlet içindeki yanlış uygulamalarla mücadele edip bunları düzeltmeye çabalamış olsa da yakınındaki adamların bu tarz işlere karışması kendi mücadelesine en büyük darbeyi vurmuş olmalıdır. Çünkü en yakın adamlarını dahi kontrol altında tutamayan bir paşanın, hayal ettiği ve çabaladığı düzene devlet sahasında ulaşması mümkün değildi. Ayrıca bu durum kendi itibarı ve istikbali açısından da son derece olumsuzdu.

Paşanın adamları hakkındaki yolsuzluk iddialarını her ne kadar Râşid Mehmed Efendi gibi Silahdar Damad Ali Paşa'nın sadareti zamanında vakanüvislik görevine getirilmiş ve onun hamiliğini görmüş birisi²¹⁷ ortaya atmış olsa da, bu iddiaların arşiv kayıtlarıyla da desteklenmiş olması Râşid'in tezini kuvvetlendirmektedir. Fakat bahsedilen cezaların olaydan beş sene sonra ve yine Damad Ali Paşa'nın sadareti döneminde verilmesi bu konuda ufak da olsa soru işareti yaratmaktadır. Çünkü Damad Ali Paşa'nın, Numan Paşa'nın sadareti döneminden önce arka planda etkin bir isim olduğu ve çeşitli entrikalara karıştığı malumdur ve bu durum Numan Paşa'nın sadareti döneminde de devam etmiş olmalıdır. Bu nedenle de Damad Ali Paşa ve Numan Paşa, birbirlerine karşı pek muhabbet beslemediğinden dolayı,²¹⁸ paşanın adamları hakkında böyle ithamlar da bulunulmuş olabilir. Fakat bu durum yine de düşük ihtimal olarak değerlendirilebilir. Özetle, arşiv belgesi gibi resmi kayıtların bile dönemine göre kritik

²¹⁵ BOA, MD. 123, h. 220, 232.

²¹⁶ BOA, MD. 123, h. 233.

²¹⁷ Râşid, *Târih-i Râşid*, c. I, s. XVI.

²¹⁸ Köprülü sülalesinin hayatını anlatan ve Köprülü taraftarı olan bir metinde, Silahdar Damad Ali Paşa'nın diğer lakabı olan Şehid Ali Paşa'ya nispetle kendisinden "Şedid" Ali Paşa olarak bahsedilmektedir. Mehmet Fatih Gökçek, *Behcetî Seyyid İbrahim Efendi Târih-i Sülâle-i Köprülü (Transkripsiyon ve Tahlil)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2006, s. 305

edilip ona göre yorum yapılmasının önemi, bu gibi meselelerde daha fazla ön plana çıkmaktadır.

İsveç Kralı meselesine tekrar dönmek gerekirse, Numan Paşa bu sefer de Rus tarafını dinlemek istedi ve Rus Elçisi Tolstoy ile bir görüşme gerçekleştirdi. Paşa, Rusların agresif dış politikasını eleştirerek, Osmanlı sınırındaki askeri yığınağın arttırılmasının iki devlet arasındaki barışa hanel getireceğini açıkça belirtti. Tolstoy ise Rus Çarı'nın barışın korunması hususunda son derece hassas olduğunu ve İsveç Kralı'nın Osmanlı muhafazasında ülkesine dönmesine Rusların asla bir engel çıkarmayacağını söyledi. Paşa da İsveç Kralı'na ülkesine dönmesi için Türk ve Tatarlardan oluşan bir birlik tahsis edeceğini, eğer bu birlik Polonya'dan geçerken bir saldırıya uğrarsa, bu olayın Osmanlı-Rus ilişkilerini son derece olumsuz etkileyeceğini elçiye açıkça belirtti. Ayrıca paşa, bu konu hakkında Tolstoy'un Rus Çarı ile iletişime geçmesini kendisinden talep etti.²¹⁹

Yaşanan bu gelişmelerle, Numan Paşa'nın Ruslara karşı savaşa meylettiğine dair İstanbul'da genel bir havanın oluştuğu iddia edilmekteydi. Paşa, iddia edildiği üzere bir sefer düzenlemek istese bile yaz mevsiminin ortalarına gelinmesi, böyle bir seferin yakın bir zamanda yapılmasını mümkün kılmamaktaydı. Bunun için bir dahaki ilkbahar mevsimine kadar beklemek gerekecekti.²²⁰ Paşanın hem İsveç hem de Rus tarafını dinlemesi ve İsveç Kralı'nı da memleketine göndermek istemesi onun bir bakıma kısa vadede denge siyasetini izlediğine işarettir. Orta vadede ise İsveç Kralı memleketine döndükten sonra Rusların agresif dış politikasına karşı bir ittifak pekâlâ mümkündü. Sonuçta İsveç Kralı'nın kendi ordusunu en iyi şekilde toparlayabilmesi için memleketine dönmesi gerekiyordu.

Osmanlıların, kendisine tehdit olan en büyük rakiplerinden birine karşı *"düşmanımın düşmanı benim dostumdur"* ilkesiyle hareket etmesi son derece doğal bir sonuç olabilirdi. Rusya-Polonya ittifakına karşı Kuzey Avrupa'dan bir müttefik bulmak Osmanlılar için son derece kıymetliydi. Böylelikle yaşanacak herhangi bir savaşta, Rusların bütün gücünü Osmanlı hudutlarına yığması engellenecekti. Bu

²¹⁹ Akdes Nimet Kurat, *İsveç Kralı XII Karlın Türkiyede Kalışı*, s. 240-241.

²²⁰ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s. 241.

durum Polonya'nın da Rus taraftarı bir şekilde devrede olması nedeniyle, Osmanlıların da çift cephede savaşmak zorunda kalacağına dair bir gösterge olsa da Osmanlıların savaşması gereken cephe coğrafi açıdan, Ruslarınki kadar ters istikametlerde olmayacaktı. Rusya'nın coğrafyasının büyüklüğü ve düşmanlarının coğrafi dağılımı nedeniyle hem kuzeyde hem de güneyde savaşmak zorunda kalacak olması, Osmanlılara nazaran daha yıpratıcıydı. Bu gibi sebeplerle Ruslara karşı daha önce kendisine müttefik bulamayan ve hatta bir müttefik ordusuna karşı daha önce uzun ve yıpratıcı savaşlar vermiş olan Osmanlıların, böylesine önemli bir müttefik adayını kaybetmemek için de elinden geleni yapacağı düşünülebilirdi.

Numan Paşa'nın öncelikli planı yaklaşık 30 bin askerden oluşan bir muhafız birliği ile İsveç Kralı'nı ülkesine göndermekti.²²¹ Bu husus hakkında devlet ricaliyle de istişareler yapıldıktan sonra İsveç Kralı'na da konu hakkında bir mektup yazıldı.²²² Fakat diğer taraftan İsveç temsilcisi Poniatowski ise Osmanlıları Ruslara karşı bir savaşa sokma niyetindeydi ve Numan Paşa'yı da bu fikre yönlendirmeye çalışıyordu. Kralına yazdığı mektupta da Numan Paşa'nın buna meyilli olduğunu ifade ediyordu.²²³ Numan Paşa da Çorlulu Ali Paşa'nın yürüttüğü siyaseti gütmeyeceğini ve İsveç Kralı'na karşı dürüst olacağını belirtmekteydi. Paşa ayrıca, Polonya'daki ihtilafın taraflarından Rus destekli II. August'un göndereceği elçinin Bender'de durdurulmasını ve İstanbul'da İsveç aleyhine propaganda yapan bazı Polonyalıların gözetim altında tutulmalarını da emretti. Daha sonrasında Rus elçisi Tolstoy ile yeniden yaptığı görüşmelerde de ona karşı sert bir tutum sergilediği de iddia edilmektedir.²²⁴ Râşid'in, Rusların yapılan antlaşmalara aykırı hareket etmesinden dolayı onlara karşı bir seferin Numan Paşa zamanında kararlaştırıldığını belirtmesi de önemlidir. Fakat sefer kararının bizzat paşa tarafından mı alındığı yoksa arka planındaki bazı güçler tarafından mı alındığı belli değildir. Çünkü Râşid'in bazı devlet ricalinin ve padişahın görüşlerini yansıttığı satırlarına göre, farklı sebeplerden dolayı barış zamanı dahi işleri

²²¹ Sir Robert Sutton, **Despatches**, s. 18

²²² Râşid, **Târih-i Râşid**, c. II, s. 837.

²²³ Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kralı XII Karlın Türkiyede Kalışı**, s. 241-242.

²²⁴ Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.**, s. 243-244.

yürütemeyen bir sadrazamın, savaşı yönetmesi mümkün değildi ve bu sebeple de Numan Paşa sadareten azledildi.²²⁵

Bu azilde de tıpkı Çorlulu Ali Paşa'nın azlinde olduğu gibi Silahdar Damad Ali Paşa'nın rol olduğuna dair kuvvetli işaretler vardı. Zaten Numan Paşa'nın icraatlarından memnun olmayan devlet adamlarının var olduğu da bilinmekteydi. İddiaya göre, paşanın azlinden sonra eski sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın kethüdası Osman Ağa, Damad Ali Paşa'nın huzuruna gelip sadaret mührünün yeniden Mehmed Paşa'ya verilmesini arz etti. Eğer bu gerçekleşirse, Mehmed Paşa, Damad Ali Paşa'nın istek ve emirlerine göre hareket etmeyi taahhüt etmişti. Ali Paşa da bu taahhüt üzerine sadaret için Baltacı Mehmed Paşa'nın uygun olacağını padişah nezdinde dile getirdi. Padişah ise taşra vezirlerinden bir vezir getirirsek yine Numan Paşa gibi "*tav- rı devletten hâric harekete başlasa gerekdir*" düşüncesiyle sarayda ve sadarete daha önce görev yapmış bildiği ve tanıdığı Baltacı Mehmed Paşa'yı tekrar sadarete getirmek daha uygundur düşüncesiyle hareket etti ve Baltacı Mehmed Paşa'yı sadarete getirip kendisini Halep'ten payitahta davet etti.²²⁶ Bu gelişmeler aslında Damad Ali Paşa'nın arka plandaki nüfuzunun ne kadar kuvvetli olduğunu göstermekteydi. Sadarete gelmek isteyen bir paşa bile bunun için Ali Paşa'ya adeta "bağlılık" sözü vermektedir. Muhtemelen Numan Paşa, Ali Paşa'nın yörüngesine girmediği ve onunla ters düştüğü için de sadareten azledilmiş olabilirdi. Bu, Numan Paşa'nın azil sebeplerinden sadece biriydi.

Numan Paşa'nın zamanında, Rusya'ya karşı henüz resmi bir savaş kararı alınmamıştı fakat bu yönde bazı hazırlıklar olduğuna dair iddialar vardı.²²⁷ Baltacı Mehmed Paşa'nın sadarete gelişinden hemen sonra Rusya'ya savaş ilan edilmesi ve buna Paşmakçızâde Ali Efendi'nin de fetva vermesi, aslında savaşı düşünen tarafın sadece Numan Paşa olmadığını hatta belki de ondan daha fazla isteyen tarafın Damad Ali Paşa ve onun hizbinin olduğuna işaret etmekteydi. Çünkü Baltacı Mehmed Paşa, Ali Paşa'nın güdümünde olacağını daha önceden zaten belli etmişti ve sadarete gelir gelmez de Rusya'ya savaş ilan edilmişti. Paşmakçızâde'nin bu savaşa fetva vermesi

²²⁵ Râşid, *Târih-i Râşid*, c. II, s. 840.

²²⁶ Râşid, *a.g.e.*, c. II, s. 840.

²²⁷ Akdes Nimet Kurat, *İsveç Kralı XII Karlın Türkiyede Kalışı*, s. 247-248.

Rusların antlaşmaya aykırı hareketleri nedeniyle gibi görünse de onun da Damad Ali Paşa'nın en yakın dostlarından biri olduğu unutulmamalıdır.²²⁸

Numan Paşa'nın azlinin sebeplerinde sadece Rusya'ya karşı olacak bir seferi yönetecek vasıfta görülmemesi ve Damad Ali Paşa ile aralarının iyi olmaması gibi nedenler yoktu. Halkın teveccühünün paşaya karşı son derece yüksek olması ve bunun neticesinde halkın hak aramak adına payitahta akın etmesinin fitneye sebep olabileceği şeklinde bir gerekçe bazı devlet adamları tarafından padişaha bildirilmişti ve bu durum padişahın hoşuna gitmemişti.²²⁹ Ayrıca, paşanın icraatlarında özgürce hareket etme temayülünde olması ve masraflar için iç hazineden para istemesi de padişah tarafından hoş karşılanmamıştı.²³⁰ Son olarak da Numan Paşa, yapılması kesin gibi görülen sefer için mevcut yeniçeri ağasını yeterli vasıfta görmediği için bu mevki için Mısır'da bulunan Gürcü Yusuf Ağa'yı düşünmüş ve İstanbul'a çağırılmıştı. Fakat iddiaya göre mevcut yeniçeri ağası bunun haberini almıştı ve Numan Paşa'nın padişaha karşı bir komplo hazırlığında olduğu iddiasını ortalığa yaymıştı. Bu da Numan Paşa'nın azlinin önemli sebeplerinden biri olarak görülmüştü.²³¹

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SADARETİ SONRASINDA KÖPRÜLÜZÂDE NUMAN PAŞA

3.1.) Sabık Bir Veziriazam

Numan Paşa sadaretten 18 Ağustos 1710 tarihinde azledildi.²³² Paşanın sadareti yaklaşık iki ay sürmüştü ve bu oldukça kısa bir süreydi. Fakat paşa için bu iki aylık süre, uluslararası meseleler ve "gölge" iktidarın entrikaları nedeniyle bir hayli yıpratıcı geçmiş olmalıdır. Paşa, sadaretten azledilirken darüssaade ağası aracılığıyla sadaret mührü elinden alındı ve Eğriboz Sancağı'nda görevlendirildi.²³³ Eğriboz'daki görevi de kısa süren paşanın buradaki icraatları hakkında neredeyse hiçbir bilgi yoktur. Paşa,

²²⁸ Râşid, **a.g.e.**, c. II, s. 844-845.

²²⁹ Râşid, **a.g.e.**, c. II, s. 839-840.

²³⁰ Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kıralları XII Karlın Türkiyede Kalışı**, s. 246.

²³¹ Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.**, s. 247-248.

²³² Silahdâr, **Nusretnâme**, s. 897.

²³³ Silahdâr, **a.g.e.**, s. 897. Şeyhi Mehmed Efendi, **Vekâyi'u'l-Fuzalâ**, haz. Ramazan Ekinci, c. III, İstanbul 2018, s. 2771.

aynı senenin kasım ayında tekrar Girit'te görevlendirildi fakat bu seferki görev yeri Kandiye değil, Hanya Sancağı oldu. Kendisinin yerine Eğriboz'da ise kardeşi Abdullah Paşa görevlendirildi. Abdullah Paşa buraya ağabeyinin kendisini daha önce görevlendirdiği Belgrad'dan getirildi.²³⁴ Aslında bu bir bakıma, sefer zamanı Köprülülerin cephenin ardında bırakılması ve fazla ön plana çıkarılmaması anlamına da geliyordu.

Paşanın Hanya Muhafızlığı'ndaki icraatlarına dair yeterince bilgi olmamakla beraber bu dönemde kardeşleriyle birlikte payitahta bir mevzu için arzuhal sundukları bilinmektedir. Köprülüzâdeler Numan Paşa, Abdullah Paşa ve Esad Bey'in Aralık 1711 tarihli bir *Mühimme* kaydına göre birlikte sundukları arzuhalin konusu, miras meselesiyle alakalıdır. Dedeleri Köprülü Mehmed Paşa'nın kölelerinden Ramazan Ağa, Kratova kazasında zeamet sahibi iken 1711 senesindeki Moskov Seferi'nden sonra vefat etmişti. Vefatından sonra mirasını hak edecek kimse olmadığından dolayı mezkur Köprülüzâdeler de bu mirasta hak iddia ettiler ve zeamet mahsulünün kendi vekillerine verilmesini istediler. Bu istekleri de payitaht tarafından kabul edildi ve Ramazan Ağa'nın Kratova'daki zeametinin geliri Köprülü kardeşlerin himayesine girmiş oldu.²³⁵ Sonrasında aynı tarihlerde Aralık 1711 tarihinde Numan Paşa'ya tekrar Kandiye Muhafızlığı tevcih edildi. Fakat *Mühimme* kaydında geçen ifade Girit Valiliği'dir.²³⁶ Ardından gelen *Mühimme Defterleri*'nde Numan Paşa'dan Kandiye Muhafızı olarak bahsedilmektedir.²³⁷ Bunun sebebi Kandiye'nin, Girit Eyaleti'nin merkez sancağı olmasındandır ve Kandiye'de görevlendirilen paşalar aynı zamanda Girit Valisi olmaktadır.²³⁸

Paşanın Kandiye'deki görevi sırasında çeşitli meselelerin divana kadar yansıdığı görülmektedir. Bunlar genel manada devlet görevlileriyle iş birliği yapan yerli halktan kimselerin yaptığı usulsüzlük ve zulüm ya da direkt devlet görevlilerinin buna kalkışmaları²³⁹ ve arazi mülkiyetine dair olmuştur.²⁴⁰ Numan Paşa zamanında burada

²³⁴ Silahdâr, *Nusretname*, s. 908.

²³⁵ BOA, **MD**. 118, h. 777.

²³⁶ BOA, **MD**. 119, h. 339.

²³⁷ BOA, **MD**. 119, h. 438. BOA, **MD**. 118, h. 1054.

²³⁸ Cemal Tukin, "Girit", *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 87.

²³⁹ BOA, **MD**. 119, h. 438., BOA, **MD**. 118, h. 1420.

²⁴⁰ BOA, **MD**. 118, h. 1054., BOA, **MD**. 119, h. 1454.

yaşanan diğer önemli bir mesele de halkın yaşadığı su sıkıntısına dair bir mevzudur. Girit'teki bir kale içinden geçen su, sonrasında bir kemere dahil olmaktadır yaz mevsiminde suyun akışında kesinti meydana gelmekteydi ve halk için bu durum sıkıntı oluşturmaktaydı. Kandiye ahalisi bu sorun hakkında arzuhal sunmuş ve paşadan bu sorunu halletmesi istenmişti.²⁴¹ Bu dönemde ayrıca anlaşıldığı kadarıyla 1114 hicri yılının (1712-1713 başları) Girit cizyesi de Numan Paşa tarafından tahrir edilmişti.²⁴²

Nisan 1713 tarihine gelindiğinde ise azınlıklarla ilgili bir mesele gündeme geldi. İstanbul Patrikliği'nin payitahta sunduğu arzuhale göre, Kandiye'de bulunan ve Patrikliğe tabi olan Efrim isimli bir keşişin, düzeni bozduğu ve halka zarar verdiği gerekçesiyle Patrikliğin isteği üzerine İstanköy'e sürülmesine hükmedildi ve bu hüküm Numan Paşa'ya hitaben yazıldı.²⁴³

Paşanın etrafındaki adamlarını yeterince kontrol edememesi, sadrazamlıktan sonra Girit valiliğinde de ortaya çıkan bir durumdu. Sadareti zamanında da maiyetinde bulunan ve cebecibaşılık, süvari mukabeleciliği de yapan İbrahim, bu sefer de izinsiz bir şekilde paşanın yanından ayrılmış ve Boğazhisarı'na gelip burada ikamet etmeye başlamıştı. Kendisi hakkında bu hususla alakalı bir hüküm verildi ve emirlere karşı geldiği hatırlatılıp paşanın yanına dönmesi için bir mübaşir tayin edildiği bildirildi²⁴⁴ ve sonrasında Seddülbahir Kalesi dizdarını da bir hüküm gönderilerek, İbrahim'in bir an önce gemiye bindirilerek, Numan Paşa'nın yanına gönderilmesi emredildi.²⁴⁵ Paşanın sadareti döneminde de zikredilen, Boğazhisarlı İbrahim olarak anılan İbrahim ile az önce bahsedilen İbrahim büyük olasılıkla aynı kişilerdi. İbrahim, daha önce de bahsedildiği üzere, ileride yolsuzluk soruşturması da geçirecek ve kellesinin alınması emredilecekti. Bu durum, paşanın etrafındaki adamlarını yeterince kontrol edemediğine dair ikinci bir örneği oluşturmuyordu ve kendi otoritesi açısından olumsuz bir durumu yansıtmaktaydı.

Numan Paşa valiliği sırasında vazifesiyle ilgili meselelerle meşgulken, bir yandan da mütevellisi olduğu vakfın problemleri de devam etmekteydi. Vakfın arazileri ile

²⁴¹ BOA, MD. 118, h. 1987.

²⁴² BOA, AE.SAMD.III, 209/20202.

²⁴³ BOA, MD. 117, h. 628.

²⁴⁴ BOA, MD. 117, h. 704.

²⁴⁵ BOA, MD. 117, h. 705.

ilgili problem daha önce de olduğu gibi yine İdlib ve Şugur civarındaki mülklerle alakalıydı. Buralardaki bazı devlet görevlileriyle vakıf arasında çeşitli problemler yaşanmaktaydı ve Numan Paşa bu konuyu payitahta bildirdi. Anlaşıldığı kadarıyla Haleb-İdlib civarındaki vakıf arazilerindeki problemler farklı konularda süreklilik arz etmekteydi ve konu payitahta kadar bizzat paşa tarafından taşınmaktaydı.²⁴⁶

Numan Paşa Girit Valiliği ile meşgulken payitahta da önemli gelişmeler yaşanıyordu. Numan Paşa'nın sadareti zamanında arka planda büyük nüfuz sahibi olan Damad Ali Paşa, bu sefer ön plana çıkmak istemiş olmalıydı ki, 27 Nisan 1713 tarihinde sadaret makamına getirildi.²⁴⁷ Bu gelişme Numan Paşa'nın kariyeri açısından da önemli gelişmelere gebe olabilirdi. Çünkü daha önce de bahsedildiği üzere bu ikilinin arası muhtemelen pek iyi değildi ve Numan Paşa'nın sadareten uzaklaştırılmasında Damad Ali Paşa'nın etkin bir rolü olmuş olabilirdi. Çok geçmeden, bu olaydan yaklaşık yedi ay sonra, 7 Kasım 1713'te, Numan Paşa için beklenen önemli gelişme yaşandı ve paşa Girit Valiliği görevinden alınarak arpalık olarak Yanya Sancağı Muhafızlığı'na getirildi.²⁴⁸ Bu gelişme paşanın kariyeri açısından bir gerileme olarak görülebilirdi.

Paşanın yerine Girit Valiliği'ne ise eski sadrazam ve kapudan olan Süleyman Paşa getirildi. Kapudan Paşa'ya gönderilen bir hükümle de Süleyman Paşa'nın bir çekdiri ile Girit'e nakli emredilirken Numan Paşa'nın da aynı vasıta ile Eğriboz'a nakli hükmedildi.²⁴⁹ Sonraki hükümde de Numan Paşa'ya hitaben, Süleyman Paşa gelene kadar beklemesi ve asla sağa sola sapmadan Eğriboz'a çıktıktan sonra İnebahtı, Karlili ve Narda yolu üzerinden Yanya sancağına gidip görevine başlaması emredilmiştir.²⁵⁰ Bu iki mühimme hükmünde Numan Paşa'dan eski sadrazam olarak bahsedilmemesi ve sağa sola sapmadan hangi yoldan gideceğinin bildirilmesi gibi hususlar bilinçli olarak mı böyle bir üslubun kullanıldığını akıllara getirmektedir.²⁵¹ Çünkü dönemin sadrazamı Damad Ali Paşa'dır ve ikili arasında hoşnutsuzluk daha önce de dile getirilmişti. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi Girit Valiliği'nden alınıp Yanya

²⁴⁶ BOA, MD. 118, h. 1878, h. 1935.

²⁴⁷ Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa", s. 433.

²⁴⁸ BOA, İE.TCT., 14/1556.

²⁴⁹ BOA, MD. 120, h. 174.

²⁵⁰ BOA, MD. 120, h. 175.

²⁵¹ BOA, MD. 120, h. 174, 175.

Sancağı'nda görevlendirilmesinin Numan Paşa'nın kariyerinde bir gerileme olduğu düşünülebilir.

Yanya'da göreve gelmesinden kısa bir süre sonra yine Kasım 1713'te paşadan tuğ-ı hümayun caizesini ödemesi istendi.²⁵² Tuğ-ı hümayun caizesi, tuğ sahibi devlet adamlarının sahip oldukları tuğ sayısına göre hazineye ödedikleri vergiydi.²⁵³ İnebahtı Muhafızı Vezir Ahmed Paşa'ya yazılan hükme göre, Ahmed Paşa'dan caize bedeli olarak 45 kese akçe istenmişti. Numan Paşa'ya gönderilen hüküm ise Ahmed Paşa'ya gönderilen hükmün sureti niteliğindedir. Ahmed Paşa'dan sahip olduğu tuğ sayısına göre 45 kese akçe istenmişti fakat Numan Paşa'dan ne kadarlık bir meblağ istendiği ayrıntısıyla verilmemiştir.²⁵⁴ Numan Paşa'nın üç tuğlu bir vezir olduğuna yukarıda değinilmişti. Üç tuğlu vezir olduğu dönemin üzerinden yıllar geçse de paşa hala aynı sayıda tuğa sahip olmalıdır. 45 kese akçe vergi ödeyen Ahmed Paşa da aynı şekilde bir vezir olduğuna göre, büyük olasılıkla Numan Paşa da onun gibi hazineye 45 kese akçe tuğ-ı hümayun caizesi ödemiş olmalıdır.

Numan Paşa'nın Yanya'daki mutasarrıflığı çeşitli yerel meselelerle ilgilenmekle geçti. Paşanın burada görev yaptığı dönemdeki az sayıdaki mühimme kayıtlarına yansıyan hükümlere göre, sorun teşkil edip payitahta kadar ulaşan meseleler daha çok alacak verecek meseleleri, şahıs timarlarına yapılan müdahale ve daha önce de sık sık karşılaşılan devlet görevlerinin halka zorbalık yapması gibi durumlardı.²⁵⁵ Bunlardan özellikle gayr-i müslim tebaadan olan Karayanoğlu Panu isimli şahsın, Arslan Paşa'ya verdiği borcu geri alamadığı için payitahta başvurması dikkat çekicidir.²⁵⁶

24 Ocak 1714 tarihine gelindiğinde Numan Paşa için önemli bir gelişme yaşandı. Yanya Sancağı'nın arpalık olarak verilmesi aslında kendisinin bir nevi pasifize edilmesiydi. Fakat mezkûr tarihe gelindiğinde paşaya Bosna Eyaleti'nin valiliği tevcih edildi.²⁵⁷ Paşa böylelikle ikinci defa Bosna Valiliği'ne getirilmiş oldu. Numan Paşa'nın Damat Ali Paşa'nın sadareti döneminde önce etkisiz bir makama sonrasında

²⁵² BOA, MD. 120, h. 234.

²⁵³ Tülin Çoruhlu, "Tuğ", s. 331.

²⁵⁴ BOA, MD. 120, h. 229, 234.

²⁵⁵ BOA, MD. 121, h. 1006, 1155, 1169, 1285, 1306.

²⁵⁶ BOA, MD. 121, h. 1285.

²⁵⁷ BOA, AE.SAMD.III, 192.18574.1.

ise böyle önemli bir konuma getirilmesi de dikkat çekicidir. Paşa göreve geldikten hemen sonra Şubat 1714'te, Bosna Eyaleti'nin mahsul ve vergilerinin toplanması gerekiyordu ve kethüdası İbrahim tarafından bu iş için hazinedar Ebubekir görevlendirildi.²⁵⁸

Numan Paşa'nın Bosna'daki ilk icraatları vergi ve mahsulün toplanması dışında, payitahttan kendisine gönderilen yerel mevzularla ilgili hükümlerle ilgilenmekle geçti. Bunlarda daha önce de olduğu gibi dikkat çeken ilk husus devlet görevlilerinin yaptıkları zorbalıklardı.²⁵⁹ Bunun dışında zorbalığa meyledilmemesi ve halka zulmedilmemesi adına da çeşitli tedbirlerin öncesinden alınması da isteniyordu.²⁶⁰ Mart 1714'te ise devlet görevlilerinin yarattığı problemlerle ilgili ilginç bir sorun *Mühimme* kayıtlarına yansımıştı. Saraybosna Kadısı Mevlâna Mehmed'in bölgedeki çeşitli kalelerde bulunan askerlerin şikâyeti üzerine payitahta gönderdiği mektuba göre, Küçük İbrahim adlı bir şahıs, Novi Kalesi'nin kapudanlığı için ihtilaf çıkarmıştı ve eski Bosna Valisi İbrahim Paşa'nın mührünü taklit edip, sahte tezkireler düzenlemişti. Sonuçta böylesine ağır suçlara karışan ve bölgenin askeri düzenini bozan İbrahim'in kalebend edilmesi hükmedildi. Bunun icrası için de bu hüküm, Numan Paşa ve Bihke Kalesi dizdarına yazıldı.²⁶¹

3.2.) Karadağ İsyanı ve İsyanı Bastırmakla Görevlendirilmesi

Karadağ, Osmanlı hakimiyetine girdiğinden beri bir nevi "yarı-özerk" bir yönetime sahipti. Buradaki kabileler Osmanlı'ya bağlı olsalar da kendi içlerinde "vladika" adı verilen yerel yöneticiler tarafından idare edilmekteydi. Bölgenin coğrafi şartları ve Karadağlıların bağımsızlık istekleri nedeniyle bölgede sık sık isyanlar yaşanmaktaydı. Özellikle Karadağ'ın merkezi olarak nitelendirilebilecek Çetine, Osmanlı-Karadağ çatışmalarının odak noktası haline gelmişti.²⁶²

XVII. yüzyılda özellikle 1645 yılından sonra başlayan Osmanlı-Venedik çatışmalarının etkisiyle, Venedikliler tarafından kışkırtılan Karadağlılar, Venedikle

²⁵⁸ BOA, MD. 120, h. 458.

²⁵⁹ BOA, MD. 122, h. 84, 96.

²⁶⁰ BOA, MD. 121, h. 1509.

²⁶¹ BOA, MD. 122, h. 123.

²⁶² Osman Karatay, "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", *Balkankar El Kitabı*, c I., Ankara, 2016. s. 361-362.

birlikte hareket etmişler ve Osmanlı unsurlarıyla çatışmalara girmişlerdi.²⁶³ Özellikle 1683 yılındaki Viyana bozgunu, Osmanlı'nın aslında kuruluş ve yükseliş coğrafyası olan Balkanlar'da otoritesinin sarsılmasına neden oldu ve bölgede, Avusturya ve Rusya'nın etkilerinin artmasına sebep oldu.²⁶⁴ Burada Rusların Avusturyalılara göre avantajı, hem dinsel hem de etnik açıdan Balkan uluslarıyla daha yakın bağlara sahip olmalarıydı. Daha önce de bahsedildiği üzere, bunların dışında Venedik, Karadağlılar üzerinde etkin bir nüfuza sahipti. Viyana bozgunundan sonra Karadağ civarındaki bazı toprakları Osmanlılar'dan ele geçiren Venedik'e, Karadağ Vladikası Visarion'un katılıp, Kotor ve Budva'yı Venedik himayesine sokması, Osmanlıların Karadağ üzerine yürümesine ve 1692 yılında İşkodra Valisi Süleyman Paşa'nın Karadağlıların merkezi Çetine'yi tahrip etmesine neden oldu.²⁶⁵ Osmanlılar, 1683 bozgunu sonrası Karlofça'ya kadar Avrupa'daki bir çok toprağında hakimiyetini ya da otoritesini kaybetse de, bunun aksine Karadağ'daki bir çok bölgede hakimiyetini arttırmıştı.²⁶⁶

1696 yılına gelindiğinde o yıla kadar Karadağ'da vladikalar seçimle liderliğe gelirken, mezkûr yılda vladika seçilen Danilo Petroviç, bir hanedan oluşturma teşebbüsüyle yönetimi kendisinden sonra akrabalarına bıraktı.²⁶⁷ Danilo Petroviç, 1516 yılından beri seçimle liderliğe gelme sistemini değiştirmiş ve Karadağ'ın yıkılışına kadar kendi aile bireylerinin Karadağ'ı yönetmesini sağlamıştı. Ayrıca kendisini Çetine Piskoposu ve Sırbistan'ın lideri olarak ilan edip hem dini hem de siyasi gücü kendi elinde tutmayı amaçlamıştı. Osmanlı Devleti'nin bölgede tesis ettiği sistemi de değiştirerek, onlara karşı baş kaldırmış olduğunu açıkça belli etmiş oldu.²⁶⁸

Osmanlıların 1699 yılında Karlofça'da Venedikliler de barış yapmasından sonra, Ruslar bölgede Karadağlıları destekleyen yeni bir güç ortaya çıkmıştı. 1700 yılında Osmanlılar ile yaptıkları İstanbul Anlaşmasına rağmen, buna muhalif davranışlar sergileyen -daha önce Kırım'daki isyanda bahsedilen- I. Petro öncülüğündeki Ruslar,

²⁶³ Osman Karatay, "Karadağ", s. 362-363.

²⁶⁴ Vahit Cemil Urhan, "Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. ve 18. yüzyıllar)", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, c. IV, say. II, Aralık 2015, s. 120.

²⁶⁵ Vahit Cemil Urhan, " Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması", s. 121.

²⁶⁶ Vahit Cemil Urhan, **Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması (1851-1878)**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ocak 2015, s. 30.

²⁶⁷ Osman Karatay, "Karadağ", s. 363.

²⁶⁸ Vahit Cemil Urhan, , " Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması", s. 121-122.

Balkanlar'da yayılma politikası izlemiş, Karadağ bölgesi de bu politikalardan nasibini almıştı. Karadağ'ın coğrafi özellikleri nedeniyle özellikle denizden yardımın kolay olması ve dağlık araziye sahip olması, Rusların burayı Balkanlar'daki emelleri için önemli bir üs olarak kullanmasına yol açtı.²⁶⁹ Dağlık arazi isyan eden topluluklar için her zaman bir avantaj sağlamaktaydı ve Karadağlılar da Rus desteğiyle bu avantajı fazlasıyla kullanmak istiyorlardı. Ayrıca bölgedeki Rus etkisi ileride bahsedileceği üzere Osmanlı arşiv belgelerine de yansımıştı.

Karadağlılar, 1702 yılının İsa Yortusu Gecesi'nde ise daha önce aralarında ihtilaf yaşadıkları Müslümanlara karşı bir katliam gerçekleştirdiler. Petroviç'in "Istrazi Poturica" (Türkleşenlerden Arındırma) adlı eserinin bu açıdan Karadağlılara rehber olduğu iddia edilmektedir ve kitabın adı dahi bu iddiaların doğruluğunun bir hayli yüksek olduğunu ve Karadağlıların nasıl bir motivasyonla hareket ettiklerini gösterir niteliktedir. 1702 yılındaki katliamdan sonra Osmanlılar ve Karadağlılar arasında çatışmalar yoğunlaştı ve uzun yıllar devam etti. 1709 yılına gelindiğinde, Rus Çarı Petro ve Karadağlı Petroviç arasında Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifak kuruldu.²⁷⁰ Osmanlı'ya karşı kurulan bu ittifak aslında tam da İsveç meselesinin yaşandığı döneme denk geliyordu ve sınırdaş devletlerin problemlerinin uluslararası boyutta ne kadar geniş sahalara yayılabileceğini gösterir nitelikteydi. Osmanlılar, Rusların düşmanı olan İsveç'in yanında yer almış Ruslar ise o dönemde hem Lehistan hem de Karadağlılar ile ittifak kurmuştu. Numan Paşa'nın kısa sadaret dönemi de tam da bu çetrefilli döneme denk gelmişti.

Petroviç, Ruslardan aldığı destekle Bosna ve Hersek bölgelerinde ve Karadağ'daki Müslümanlara tekrar saldırdı ve katliamlar gerçekleştirdi. 1709 yılındaki bu katliamdan sonra Karadağ topraklarında Müslüman kalmamıştı ve Petroviç kitabındaki motivasyonuna en azından kendi hakimiyetindeki topraklar açısından ulaşmış oldu.²⁷¹ 1710 yılında Osmanlılar Rusya'ya karşı savaş ilan edince Rus Çarı Petro da karşı hamle olarak Karadağlıları kışkırtmak ve muhtemelen organize etmek adına kendi adamlarından birini bölgeye gönderdi. Fakat Ruslar 1711'de Osmanlılar

²⁶⁹ Vahit Cemil Urhan, "Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması", s. 122.

²⁷⁰ Urhan, a.g.m., s. 122-123.

²⁷¹ Vahit Cemil Urhan, "Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması", s. 123-124.

tarafından mağlup edildikten sonra, 1712 yılında Ahmed Paşa idaresindeki Osmanlı ordusu, Karadağ'ın Çetine bölgesine girerek isyancıları cezalandırdı ve Karadağ lideri I. Danilo Petroviç bundan dolayı Venedik topraklarına sığındı. Fakat Venedik'in isyancı Karadağlıları himaye ve tahrikleri yine de son bulmamıştı ve Petroviç yeniden Karadağ'a döndü.²⁷²

Karadağ'daki meselenin Köprülüzâde Numan Paşa'yı ilgilendiren kısmı da hemen yukarıda bahsedilen olaylardan sonra başlamıştı. *Mühimme*'lere yansıyan bilgilere göre, 1711 yılındaki Rus Seferi sıralarında, Moskovlu Mihayil adında muhtemel bir Rus casusu, Karadağlıların arasına karışıp onları tahrik ederek isyan etmelerine neden olmuştu. Bunun neticesinde dönemin Bosna Beylerbeyisi Ahmed Paşa bu isyanı bastırmakla görevlendirilmiş ve barındıkları çeşitli mevzileri yıkarak isyancılarla meydana gelen çatışmalardan galip ayrılmış ve Moskov Mihayil ile Vladika'nın kaçmasına neden olmuştu. Ahmed Paşa isyanı bastırıp Karadağ'dan ayrıldıktan hemen sonra Karadağlı isyancılar, Revut (?) adında yeni bir lider seçip isyana devam etmişler ve etraftaki Müslüman ahaliyi katletmişlerdi. Hatta kendilerine karşı istimalet politikası yürütülse de yine de isyanlarından vazgeçmemişlerdi. İsyancılar çeşitli bölgelere yine saldırılar düzenlemeye devam etmişler ve civar kalelerde bulunan Osmanlı askerleriyle de çatışmaya girmişlerdi. İsyanın tekrar alevlenmesi nedeniyle, Numan Paşa isyancıların bastırılması ve saklandıkları manastır ve kulelerin yıkılmasıyla görevlendirildi. Tüm kapı halkı askeri, Bosna'daki Bosna, Hersek, İzvornik ve Kilis sancaklarının alaybeylerini ve bölgedeki tüm tımar askerlerini toplayıp isyanın üzerine gitmesi kendisine emredildi. Bunun dışında kendisine destek amaçlı, İskenderiyye ve Ohri Mutasarrıfı Ahmed Paşa, Hersek Mutasarrıfı, Bekir Paşa, Dukakin Sancağı Mutasarrıfı Mahmudbekirzâde Tahir Paşa ve Prizren Sancağı'ndan Hüdaverdipaşazâde Ahmed Paşa ve İlbasan Sancağı'ndan Mehmed Paşa tüm askerleriyle, ayrıca, Müteferrika Ebubekir'in kendi askerleri ve çeşitli sancakların kale askerleri ve avarız hanelerinden topladığı askerlerle birlikte Numan Paşa'ya katılması emredildi ve tüm bu askerlerin serdarı Köprülüzâde Numan Paşa oldu.²⁷³ Toplanan askerlerin miktarına bakıldığında durumun ciddiyeti Osmanlılar açısından ön plana

²⁷² Osman Karatay, "Karadağ", s. 364.

²⁷³ BOA, MD. 122, h. 143.

çıkıyordu ve hükümde de bahsedildiği gibi geçmişten beri devam eden Karadağ sorunu muhtemelen kökten çözülmek isteniyordu. Bunun dışında İstanbul'daki Venedik elçisine, isyancıların Venedik'e ait Kotor ve Paşterovik'e sığınmasının engellenmesi tembih edilmişti. Ayrıca isyancıların sığındığı kule ve manastırların yıkılması için Osmanlı topraklarındaki civar kalelerden top, mühimmat desteği sağlanması istendi. Hatta İskenderiye taraflarında kıtlık olduğundan dolayı civardan parayla asker tutulması ve Draç tarafından İskenderiye'ye destekte bulunulması emredildi. İsyan bastırılırken, daha önce de bahsedilen, isyancıların yuvası haline gelmiş manastır ve kulelerin top atışlarıyla yıkılması, isyancılara tabi olan köylülerin içlerinden rehineler alınıp çeşitli kalelere hapsedilmesi ve ayrıca isyancılarla iş birliği yapan köylülerin ellerinden tüfek ve diğer tüm savaş aletlerinin alınması ve bunların civardaki kalelerde depolanması Mayıs-Haziran 1714 tarihinde Numan Paşa'ya emredildi.²⁷⁴

Numan Paşa için, bölgenin zorlu coğrafyası, civarda çeşitli yerlerdeki zahire yokluğu, Karadağlı asilerin kendi halkından ve dış devletlerden büyük destekler alması, isyanın daha önce defalarca patlak vermesi ve yine de tamamen bastırılmaması, asilerin büyük dini motivasyonla hareket etmesi gibi sebepler, bu isyanla mücadelenin bir hayli zor olabileceğine dair en büyük işaretlerdi. Paşanın bundan önceki hayatına bakarsak daha önce hiç bu denli bir çatışma ve savaş ortamına girdiği ve yönettiği söylenemez. Bu da demek oluyor ki, Karadağ İsyanı'nın bastırılması gibi zorlu bir iş, aslında Numan Paşa için ilk önemli askeri yönetim tecrübesi olacaktı. Az önce bahsedilen *Mühimme* hükmünden hemen önce, Serçavuşan Hacı Yusuf Ağa meselenin ön değerlendirmesi için Travnik'e gidip Mayıs 1714'te Numan Paşa ile buluşmuş ve ona payitahttan çeşitli mektuplar getirmişti. Numan Paşa ile görüşmesine göre bölgede o kadar büyük sıkıntı vardı ki ne para ne asker ne de erzak yeterliydi. Hatta bu durumdan dolayı Yusuf Ağa, Numan Paşa'nın "ağladığını" bile ifade etmişti.²⁷⁵ Sıkıntılı süreç devam etmekteydi. Aradan yaklaşık birkaç ay geçmesine rağmen isyan hareketinin üzerine gidilmemiş ve bu durum da payitahtın rahatsızlığını dile getirmesine sebep olmuştu. İsyancıların üzerine hareket edilememesinin nedeni Numan Paşa'nın emri altındaki orduyu bir türlü nizama

²⁷⁴ BOA, MD. 122, h. 143.

²⁷⁵ BOA, AE.SAMD. III, 157/15553.

sokamamasıydı ve bundan dolayı henüz bir türlü isyancılar üzerine yürüyememişti. Muhtemelen hem ordu düzeninin bozuk olması hem de erzak ve para sıkıntısının yaşanması isyan üzerine hareketi zorlaştırıyordu. Bu sıkıntılar ve sefer yapılacak coğrafyanın zorluğu askerin bu harekate pek yanaşmaması dolayısıyla Numan Paşa da askeri bu yönde motive etmekte zorlanıyordu. Fakat bütün bunlara rağmen Numan Paşa'ya bir an önce askerlerini toplayıp isyancılar üzerine hareket etmesi ısrarla ikaz edildi.²⁷⁶ Bu ısrarlar birkaç ay daha devam etti zira Numan Paşa ve emrindeki ordu bir türlü isyancılar üzerine hareket etmemekteydi. Daha sonra aynı tarihlerde, paşanın yaşadığı asker sıkıntısından dolayı, Bosna Eyaleti'ndeki tüm kale ve palanka askerlerinin dörtte birinin Numan Paşa'ya katılması emredildi.²⁷⁷

Aradan bir ay geçip Ağustos 1714 tarihine gelindiğinde, paşanın hala isyancılar üzerine hareket etmemesi payitahtta rahatsızlık yaratmış ve paşanın bir an önce harekete geçmesi kendisine tekrar ikaz edilmişti. Hatta daha önceki bahanelerin artık son bulduğu, erzak vs. tedarikinde bir sorun kalmadığı, Bosna ve Rumeli'nin bütün piyade süvarilerinin kendi emrine verildiği, Bosna Valisi Numan Paşa'ya bildirildi.²⁷⁸ Yaz mevsiminin sonuna yaklaşılırken paşanın hala hareket etmemesi belki de gerçekten o zamana değin yaşanan askeri ve lojistik problemlerden kaynaklanıyordu veya paşa da tıpkı asker gibi isteksiz davrandığı için bu harekât bir türlü gerçekleşmiyordu. Başkentten gelen üst üste ikazlar ise bu durumun orada ne kadar rahatsızlığa sebep olduğunu göstermekteydi.

Bazı kaynaklarda hareketin Eylül 1714 yılında başladığı belirtilse de²⁷⁹ *Mühimme* kayıtlarına göre Ekim 1714'e gelindiğinde dahi harekât henüz başlamamıştı ve kış gelmeden önce hareketin bir an önce başlaması ve devlete sadık olan halka iyi muamele edilmesi, olmayanların ise haklarından gelinip, saklandıkları binaların yıkılması emredildi. Eğer harekât bir dahaki seneye kalırsa bunun özrünün olmayacağı da Numan Paşa'ya bildirildi.²⁸⁰ Kış şartlarında isyanın bastırılması bir hayli zorluk çıkarabilirdi. Zira dağlık bir arazide yaz mevsiminde bile yöreyi bilen asilerle

²⁷⁶ BOA, C.AS., 874/37499

²⁷⁷ BOA, MD. 122, h. 280.

²⁷⁸ BOA, MD. 120, h. 852.

²⁷⁹ Vahit Cemil Urhan, *Karadağ'ın Bağımsızlığı*, s. 33-34.

²⁸⁰ BOA, MD. 122, h. 500.

mücadele etmek zorken, kış mevsiminin gelmesi isyancılarla mücadelenin belki de bir dahaki bahara ertelenmesine sebep olabilecekti.

Tarihçi Râşid, Karadağlılara atfen; “*üzerimzie böyle çok asker geldi, ne iş gördü*” sözüyle onların öz güvenine vurgu yaparken, nihayet 14 Ekim 1714’te Karadağ asileri üzerine harekât başlamış ve ilk muharebe Râşid’e göre İzvornik civarında yaşanmıştı.²⁸¹ Fakat İzvornik’in konumu dikkate alındığında, Karadağlıların Bosna’nın bu kadar içlerine kadar ilerlemesi mümkün görünmemektedir. Raşid muhtemelen, paşanın ileride Bosna Muhafızlığı yaptığı sırada Avusturyalılarla İzvornik’te yaptığı muharebeyle Karadağlılar ile girdiği çatışmayı karıştırmış olmalıdır.²⁸² Devamında harekât Karadağ üzerine doğru ilerledi ve Hersek Mutasarrıfı Ebubekir Paşa ile birleşen Serasker Numan Paşa, Kotor Kalesi civarına doğru yürüdü. Burada Güllük Köyü’nde İskenderiye Mutasarrıfı Ahmed Paşa da Numan Paşa’nın ordusuna katıldı. Kuvveti artan Osmanlı ordusu, harekâta ileri safhaya geçti. İsyancıların bulunduğu Güllük Köyü baştan sona yıkıldıktan sonra, burada bulunan bazı isyancılar esir edildi bazıları da öldürüldü. Asilerin neredeyse tamamının Karadağ içindeki bir mağarada olduğu haber alınınca buraya hareket eden Osmanlı ordusu, mağara ve etrafını kuşattıktan sonra asilerle çatışmaya girdi ve saatler süren çatışmanın ardından isyancıların büyük kısmı ortadan kaldırıldı. Kalanlar ve aileleri esir edildi. Buradan kaçabilenler ise Venedik topraklarına sığındı. İki devlet arasındaki anlaşmaya aykırı hareket olacağından dolayı da Venedik topraklarına kaçanlar takip edilmedi. Fakat asilerin yuvalandıkları birçok yer, büyük oranda tahrip edildi. Bütün bu olanların haberi 20 Kasım 1714’te payitahta ulaştığına göre, harekât yaklaşık bir ay sürmüş ve isyan ortadan kaldırılmıştı.²⁸³ Kimi iddialara göre harekata yaklaşık 30.000 Osmanlı askeri katılmıştı ve Karadağ’ın merkezi Çetine’nin büyük kısmı da yıkılmıştı.²⁸⁴ Numan Paşa’nın, on yıllardır devam eden Karadağ meselesinde isyancıları bir ayda etkisiz hale getirmesi ve harekatı başarıyla yönetmesi önemli bir başarıydı. Daha önce de zikredilen çeşitli sebeplerden dolayı sürekli alevlenen ve bölgede istikrarsızlığa yol açan Karadağ sorunu böylelikle bir süre ortadan kaldırılmış

²⁸¹ Râşid, *Târih-i Râşid*, c. II, s. 886.

²⁸² Râşid, *a.g.e.*, c. II, s. 1078.

²⁸³ Râşid, *a.g.e.*, c. II, s. 886.

²⁸⁴ Vahit Cemil Urhan, *Karadağ’ın Bağımsızlığı*, s. 33-34.

oldu. Paşanın kış gelmeden harekâtı başarıyla tamamlaması da payitahtı memnun etmiş olmalıydı. Bunun ödülü olarak da paşaya, gençlik zamanlarında da çok istediği Belgrad Muhafızlığı Aralık 1714'te tekrar verildi. Paşaya Belgrad Muhafızlığı tevdi edilirken, Osmanlı ve Avusturya arasındaki barış anlaşmasının korunmasının önemli olduğu ve bunun için sınırdaki istikrarın sağlanması gerektiği kendisine ifade edildi.²⁸⁵

İsyan bastırıldıktan sonra Karadağlıların bir kısmının Venedik'e sığınması, Numan Paşa'nın Venedik tarafından gelen Cuvan (muhtemelen Giovanni) adlı tercümanla görüşüp Karadağlıların Venedik'e sığınmasının iki devlet arasındaki barış anlaşmasını yok saymak anlamına geleceğini belirtmesi ve bu durumu da payitahta bildirmesi, Venedik'e karşı savaş ilanının en önemli sebeplerinden biri oldu. Bunun dışında Venedikliler Akdeniz'deki Osmanlı gemilerini de saldırmış ve bu durum payitahtı bi hayli sinirlendirmişti. Numan Paşa'nın payitahta Karadağlı isyancılar ve Venedik bağlarıyla ilgili gönderdiği mektup sonrası 8 Aralık 1714 tarihinde devlet adamları sadrazam Damad Ali Paşa'nın sadaret sarayında toplandı ve görüşme neticesinde Venedik'e savaş ilan edilmesine karar verildi.²⁸⁶ Venedik, daha öncesinde isyancı Karadağlıları el atından desteklemekle kalmamış, 1713 senesinde onlarla bir hamilik anlaşması dahi yapmıştı. Yukarıdaki sebepler dışında Osmanlılar, 1699 yılındaki Karlofça Antlaşmasıyla Mora'yı resmen Venedik'e bırakmak zorunda kalmış ve tekrar burayı geri almak için çeşitli politikalar yürütmüştü. Bu politikaların savaş kararı alınırken de göz önüne alındığı bir gerçektir.²⁸⁷ Böylelikle Numan Paşa'nın başarıyla bastırmış olduğu Karadağ İsyanı'nın neticesi, Osmanlı-Venedik savaşının en önemli sebeplerinden biri oldu.

3.3.) Anadolu'da Eşkıya Teftişiyle Görevlendirilmesi

Numan Paşa'nın, savaşın ayak seslerinin duyulduğu bir zamanda Belgrad muhafazasına tayin olması mühimdi. Fakat Numan Paşa'ya karşı Sadrazam Ali Paşa'nın güvensizliğinden mi yoksa bir Köprülü'nün ön plana çıkarılmak istenilmemesinden mi bilinmez, Numan Paşa'nın Belgrad Muhafızlığı görevi çok kısa

²⁸⁵ BOA, MD. 120, h. 1035.

²⁸⁶ Râşid, *Târih-i Râşid*, c. II, s. 886-887.

²⁸⁷ Mehmet Yaşar Ertay, *Sultanın Ordusu 1715 Mora Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul 2018, s. 19-25.

sürdü ve 17 Nisan 1715 tarihinde İçel Sancağı Mutasarrıflığı'na tayin edildi.²⁸⁸ Venedik ile savaşa gidilen böylesine bir süreçte, Numan Paşa'nın önce ödüllendirilip Belgrad Muhafızlığı'na getirilmesi, hemen sonrasında da savaştan tamamen uzak bir yerde göreve getirilmesi, birçok yoruma açık bir husustur. Silahdar, Numan Paşa'nın Anadolu'daki eşkıya teftişiyle görevlendirildiğini söylerken, arşiv belgeleri de bu hususu doğrular.²⁸⁹ Savaş nedeniyle birçok ümera ve askerin batıya doğru yönelmesinden dolayı, Anadolu'da otorite boşluğu oluşmuş ve Numan Paşa da görevlendirildiği yerin etrafında meydana gelen eşkıyalık olaylarını bastırmakla görevlendirilmişti.²⁹⁰ Paşanın, Karadağ'ın hemen ardından yeniden eşkıyaların üzerine gönderilmesi dikkat çekiciydi. Diğer etkenlerden bağımsız olarak tamamen yalın bir şekilde düşünülürse, paşa belki de bu mesele hakkında tecrübeli olduğu için kendisine böyle bir görev verilmişti.

Numan Paşa, Nisan 1715'te İçel Mutasarrıflığı ile görevlendirildikten hemen sonra, daha önce de bahsedildiği üzere kendisine eşkıyaları tedip etmesi hususunda görevler verildi. 1715 ortalarından 1716 yılı ortalarına kadar olan süreçte Numan Paşa'nın İçel ve etrafındaki eşkıyalık meseleleriyle ilgilendiği görülmektedir.²⁹¹ İlk süreçte Haziran 1715'te, paşadan sadece görev yaptığı İçel ve çevresindeki eşkıyaları bastırması istendi.²⁹² Burada paşaya vurgulanan husus, daha önce de bahsedildiği gibi, Venedik seferine çıkılacağı için Anadolu'da otorite boşluğunun oluşması ve eşkıyalık hareketlerinin çoğalmasıydı.²⁹³ Eşkıyalık hareketleri, Yörüklerin bulunduğu Toroslar civarındaki bütün bölgelere yayılmıştı. Şubat 1716'da ise paşadan Menteşe yöresindeki eşkıyaları da kontrol altına alması istenmişti.²⁹⁴ İlerleyen süreçte de aynı sene, Yörüklerin sebep olduğu eşkıyalığın muhtemelen ileride yeniden ortaya çıkmaması için, içlerinden bazıları Kıbrıs'a iskan edildi.²⁹⁵ Toros Dağları'nın zorlu coğrafyası tıpkı Karadağ'da olduğu gibi, Numan Paşa'nın eşkıyaları bastırmasında önündeki en büyük engellerden biriydi. Anadolu'daki birçok askerin seferde

²⁸⁸ Silahdâr, **Nusretnâme**, s. 1015.

²⁸⁹ Silahdâr, **a.g.e.**, s. 1015., BOA, **C.ZB.**, 19/939.

²⁹⁰ BOA, **C.ZB.**, 19/939. BOA, **AE.SAMD.III.**, 180/17512.

²⁹¹ BOA, **MD.** 123. h. 55., BOA, **MD.** 125. h. 97.

²⁹² BOA, **AE.SAMD.III.**, 180/17512.

²⁹³ BOA, **C. ZB.**, 19/939, BOA, **MD.** 123. h. 55.

²⁹⁴ BOA, **AE.SAMD.III.**, 119/11731.

²⁹⁵ BOA, **MD.** 124, h. 16, 17.

olmasından dolayı da Numan Paşa'nın maiyetinde muhtemelen yeterince asker de bulunmamaktaydı. Bu nedenle eşkıyalık hareketlerinin Temmuz 1716 tarihinde dahi sürdüğü görülmektedir. Aynı tarihlerde Numan Paşa halen eşkıyaları kontrol altına almaya çalışırken, muhtemelen bürokratik olarak kolaylık olması adına kendisine İçel Mutasarrıflığı'nın yanında bir de Menteşe Sancağı Mutasarrıflığı verildi.²⁹⁶ Bunun dışında, Türkmen Yörük taifelerinin yanında Kürt gruplar da eşkıyalık hareketlerinde bulunmaktaydı. Ağustos 1716'da paşadan Kürt ve Türkmen tüm eşkıyaların yakalanması ve asayişin sağlanması yeniden istenmişti.²⁹⁷ Numan Paşa bu süreçte, Anadolu'nun orta kolundaki Söğüd Dağı'ndan Cadde Yolu ile Konya üzerindeki Uluşkıyla ve Çiftehane ve İzmir ve Menteşe ve Manisa ve Aydın ve Saruhan sancaklarında ortaya çıkan yol kesen eşkıyalarıyla mücadele edip bazılarını dağıtarak farklı bölgelere iskanını sağlıyordu.²⁹⁸

1716 senesinde Numan Paşa Anadolu eşkıyası ile mücadele ederken, kaydına ulaşılamayan bir tarihte -muhtemelen 1716 sonbaharı- Kıbrıs Mutasarrıfı olarak tayin olduğu görülmektedir. Bunu bilmemizi sağlayan kayıt ise 1716 sonu ve 1717 başında kendisine gönderilen ve Bosna serhaddini düşmana karşı savunmakla vazifelendirildiği mühimme hükmüdür.²⁹⁹ Paşanın Kıbrıs'ta neler yaptığına dair herhangi bir kayıt olmasa da, Anadolu'da eşkıyalık yapan bazı Yörükler'in Kıbrıs'a iskan edildiği daha önce belirtilmişti. Buna istinaden, paşanın Yörüklerin nizamına uygun şekilde Kıbrıs'a iskan edilmesinden sorumlu olduğu düşünülebilir.

3.4.) Bosna Seraskeri Olarak Görevlendirilmesi

Köprülüzâde Numan Paşa tamamen cephe gerisine atılıp Anadolu'da görevlendirildiği sıralarda, imparatorluğun batı yakasında çok önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Karadağ İsyanı'nın bastırılmasından sonra kararlaştırılan Venedik üzerine sefer, yapılmıştı. Bu seferle birlikte, Osmanlı'nın Karlofça'da resmen kaybettiği Mora yarımadası, Serdar-ı Ekrem Damad Ali Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından yeniden ele geçirilmişti. Osmanlılar bu başarının üzerine

²⁹⁶ BOA, MD. 125, h. 12.

²⁹⁷ BOA, MD. 125, h. 95.

²⁹⁸ BOA, MD. 125, h. 97.

²⁹⁹ BOA, MD. 125, h. 448.

daha da fazlasını koymak istemişler ve Adriyatik'in kilidi rolündeki Korfu Adası'nı dahi kuşatmışlardı.³⁰⁰ Silahdar'ın iddialarına göre Damad Ali Paşa o kadar hırslanmıştı ki bizzat Venedik Şehri'ni dahi ele geçirebileceğini düşünmekteydi. Fakat bunun için Avusturya topraklarından geçmesi gerekiyordu ve bu da onlarla da savaşa girmek anlamına geliyordu.³⁰¹ Aynı tarihlerde Avusturyalılar da Venedik'e karşı yapılan hareket nedeniyle tedbirlerini almıştı ve Venedikle bir ittifaklık anlaşması yaptılar.³⁰² Farklı iddialara göre de, Damad Ali Paşa Mora'yı tekrar ele geçirdiği gibi Macaristan'ı da tekrar ele geçirebileceğine inanıyordu. Tabi bunun için yine Avusturyalılarla savaşması gerekmektedir.³⁰³ Bütün bu gelişmelerden sonra, Ali Paşa'nın Venedik'e yeni bir sefer hazırlığına giriştiği sıralarda, Avusturya Başvekili Prens Eugen, Damad Ali Paşa'ya mektup gönderdi ve Venedikliler'den alınan Mora ve diğer yerlerin Venedik'e iadesini ve oluşan zararların tazminini istedi. Bu, aynı zamanda Osmanlılara gözdağı verip onlarla savaşma niyetlerinin olduğunun açık bir göstergesiydi. Mektubunda da aksi durumda Osmanlı-Avusturya barışının bozulabileceğinden de bahsetmişti.³⁰⁴

Eugen'in sert mektubu karşısında tahrik olan Damad Ali Paşa, harbe girmeye kararlıydı ve Avusturya ile harbe girilmemesi konusundaki görüşlere kulağını tıkayıp, yakınlarındaki bazı adamlarının telkinleriyle savaş ilan etme düşüncesinden vazgeçemedi. Ayrıca, Avusturyalıların kendilerine karşı savaş hazırlığında olduğunu iddia etti. Sonunda meşveret meclisi toplandı ve aksi görüşlere rağmen, Avusturyalıların anlaşmaya aykırı hareketlerde bulunduğu iddiasıyla kendilerine karşı 1716 senesinde savaş ilanına karar verildi.³⁰⁵

Sefer kararından sonra yaklaşık 120.000 kişilik Osmanlı ordusuyla harekete geçen Damad Ali Paşa, 20 Temmuz 1716'da Belgrad'da ordusuyla buluşup öncelikle Petravaradin Kalesi'ni ele geçirmek amacıyla Sava Nehri'ni aşıp buraya yöneldi. Ufaklı çaplı çarpışmalardan sonra 5 Ağustos'ta asıl muharebe Petrevaradin'de

³⁰⁰ İsmail Hakkı Uzunçapılı, **Osmanlı Tarihi**, c. IV/I, ksm. I, Ankara 1956, s. 101-109.

³⁰¹ Silahdâr, **Nusretnâme**, s. 1015.

³⁰² İsmail Hakkı Uzunçapılı, **Osmanlı Tarihi**, c. IV/I, ksm. I, s. 110.

³⁰³ Hakan Karagöz, "Petravaradin Muharebesinde (1716) Habsburgların Osmanlılardan Ele Geçirdiği Silahlar ve Harp Teçhizatı", **Tarih Dergisi**, say. 59, İstanbul 2014, s. 82-83.

³⁰⁴ Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa", s. 433.

³⁰⁵ İsmail Hakkı Uzunçapılı, **Osmanlı Tarihi**, c. IV/I, s. 111-113.

yaşandı.³⁰⁶ Savaş Osmanlılar açısından iyi gitmedi ve Sadrazam Damad Ali Paşa savaş sırasında alnından vurularak öldürüldü.³⁰⁷ Sadrazamın ölümünden sonra dağılan Osmanlı ordusu, Belgrad'a döndü. Başsız kalan ordunun başına askerler geçici olarak Rumeli Beylerbeyi Sarı Ahmed Paşa'yı geçirse de, padişahın İlbasanlı Halil Paşa'yı sadarete getirmesiyle Halil Paşa, Ahmed Paşa'yı ordudaki liderlik görevinden aldı ve Belgrad Muhafızlığı'na getirdi. Sürecin devamında 25 Ağustos 1716'da Prens Eugen, daha önce Karlofça barışına kadar başarıyla savunulmuş, Osmanlıların Macaristan'daki son topraklarından Temeşvar üzerine yürüdü ve burayı kuşattı. 44 gün dayanabilen bu önemli kale, 15 Ekim 1716 tarihinde Avusturyalılara aman karşılığında teslim edildi.³⁰⁸

Osmanlılar açısından savaşın seyri daha da kötüye giderken, Numan Paşa'nın bu savaşdaki rolü Aralık 1716 tarihi itibarıyla başladı. Numan Paşa bu tarihte Kıbrıs Mutasarrıflığı da üzerinde kalarak, Bosna Valiliği'ne getirildi ve Bosna'yı Venedik ve Avusturyalılara karşı koruması kendisine hükmedildi.³⁰⁹ Muhtemelen cephedeki bazı tecrübeli paşaların vefatı ve kendisinin de daha önceki savaşlardan tecrübeli olması nedeniyle böyle bir karar alınmıştı. Ayrıca en büyük rakiplerinden Damad Ali Paşa'nın da savaş meydanında yaşamını yitirmesi onu arka plana atacak güç odaklarının da ortadan kalktığı manasına gelmekteydi. Numan Paşa, 1683-1699 Savaşları, Karadağ İsyanı ve Anadolu'daki eşkıyaların bastırılması gibi askeri tecrübelerle sahip olsa da, Bosna'yı Venedik-Avusturya ittifakını karşı koruma görevi hayatının en önemli askeri tecrübesi olacaktı.

Numan Paşa, Bosna Seraskeri tayin edildiği sıralarda, imparatorluk için batı cephesinde işler iyi gitmiyordu. Avusturyalıların ilerleyişi devam ediyordu ve bazı casuslardan alınan bilgilere göre hala birçok bölgeyi ele geçirme hayalleri ile hareket ediyorlardı.³¹⁰ Fakat Numan Paşa'nın Kıbrıs'tan kalkıp görev yeri olan Bosna'ya gelmesi hemen gerçekleşmedi. Kendisine Nisan sonu Mayıs başında (1717) gönderilen hükme göre, hala Bosna'ya varmamıştı ve bir an önce görev yerine gitmesi

³⁰⁶ Hakan Karagöz, "Petravaradin Muharebesi", s. 84-86. İsmail Hakkı Uzunçapılı, **Osmanlı Tarihi**, c. IV, s. 111-113.

³⁰⁷ Silahdâr, **Nusretname**, s. 1045.

³⁰⁸ İsmail Hakkı Uzunçapılı, **Osmanlı Tarihi**, c. IV/I, s. 120-127.

³⁰⁹ BOA, MD. 125, h. 448, h. 544.

³¹⁰ Râşid, **Târih-i Râşid**, c. II, s. 1040.

isteniyordu. Plana göre paşa, kalyonlarla alınıp Selanik'e ulaştırılacak ve oradan da kara yoluyla Bosna'ya geçecekti.³¹¹

Numan Paşa, nihayet 1717 yılının Haziran ayı başında Bosna'ya vardı.³¹² Paşa, Bosna'ya varmadan önce Mayıs 1717'de kendisine son derece önemli bir hüküm gönderildi. Hükümde ordunun sefer için Edirne sahrasında toplandığı belirtiliyor ve çeşitli kollardan Avusturya üzerine hücum edileceği tafsilatlı şekilde anlatılıyordu. Anlaşılan o ki Petravaradin hezimetini ve Temeşvarın kaybı sonrasında Osmanlılar, kaybedilen toprakları tekrardan alabileceklerini inanıyorlardı. Buna göre bir kısım asker Belgrad'a nakil olunacak, bir kısım asker Eflak ve Boğdan ve ayrıca Leh sınırlarından Erdel'e hücum edecekti. Rumeli Valisi Ali Paşa, civar sancak askerleri ve beyleri ve ayrıca Kırım Hanı Selim Giray ile Tatar askerleri ile birlikte yaklaşık 30.000 kişilik bir kuvvetle hem sınırları koruyacak hem de gerekirse karşı tarafa hücum edecekti. Daha önce Osmanlıların elinde bulunan Erdel'i ele geçirmek için Diyarbakır Beylerbeyi Vezir Recep Paşa da vilayet askerleri ve civar Kürt askerleriyle birlikte, Tatar kuvvetlerinden Ali Giray, Macar Kralı Rakoçi Efrenc ve Macar askerleri ile Erdel'e saldıracaktı. Rakoçi, Tırgovişte Boğazı'ndan, Recep Paşa, Boğdan üzerindenki Tenroş Boğazı'ndan Erdel'e hücum edecekti. Ayrıca Hotin Muhafızı Vezir Mustafa Paşa da, deşt-i Kıpçak, Ulu Nogay ve kapı halkı askerleriyle bu husus için serasker tayin edilmişti. Aynı zamanda Edirne'den hareket edecek Ordu-yu Hümayunun hareket vakti yakındı. Numan Paşa'dan istenen ise Bosna askerleriyle birlikte Avusturya ve Venedik içlerine girip, yağma ve tahribat akınlarında bulunmaktı. Muhtemelen ordunun büyük kısmı doğudan Erdel'e girecekken Numan Paşa'nın cephenin batısından düşmanın dikkatini dağıtması amaçlanmaktaydı.³¹³

Numan Paşa'nın Bosna'ya gelişinden hemen sonra 15 Haziran 1717'de Avusturya ordusu Belgrad'ı kuşattı.³¹⁴ Bu durum yukarıdaki hükümde bulunan Osmanlı'nın Erdel'e hücum planlarını tamamen kağıt üstünde bırakacak bir gelişmeydi. Haziran sonunda ise Numan Paşa ile ilgili bu konuda bir hüküm yazıldı ve İzvornik'in de

³¹¹ BOA, MD. 126, h. 127.

³¹² Hüseyin Onur Ercan, **Pasarofça Antlaşması (1718) ve Diploması**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2019, s. 100.

³¹³ BOA, MD. 126, h. 221.

³¹⁴ Silahdâr, **Nusretnâme**, s. 1070.

Belgrad ile birlikte kuşatma altında kaldığı bildirildi ve buraya da bir an önce yardıma gitmesi hükmedildi.³¹⁵ Bir yandan da Belgrad'ın kuşatılmasından üç gün önce Sadrazam Halil Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu, Edirne'den çıkıp Belgrad üzerine hareket etmişti. Tam da Filibe'ye vardıkları zaman Belgrad'ın kuşatıldığı haberi kendisine ulaştı.³¹⁶ Durumdan sadrazamı haberdar eden Belgrad Muhafızı Mustafa Paşa, aynı zamanda Numan Paşa'dan yardım istediğini de mektubunda belirtti.³¹⁷

Çok geçmeden Ordu-yı Hümâyun Filibe, Niş, Semendire yoluyla Belgrad yakınlarına geldi. Belgrad'ın derin hendeklerle muhasara altında olduğu görülünce endişeye düşüldü ve sadrazamın da sefer yönetmedeki kabiliyetsizliği ve sorumluluk alamaması nedeniyle uzun bir süre beklenildi. Her ne kadar Belgrad Muhafızı Mustafa Paşa Ordu-yı Hümâyun'la birlikte hücumu sadrazama teklif etse de, bu fikir gerçekleşmedi. Çünkü hücum tarihini söylemek için gönderilen ulak Avusturyalılar tarafından yakalanmıştı. 18 Ağustos 1717'de kendileri üzerine hücum edileceğini öğrenen Avusturyalılar,³¹⁸ komutanları Prens Eugen'in insiyatifiyle bir iki gün öncesinde 16 Ağustos 1717'de Osmanlılar'a karşı taarruza geçti ve sabahın erken saatlerinde yoğun bir sis altında yapılan savaş sonunda Osmanlı ordusu fazla mukavemet edemedi ve ordu bölgeden kaçarak Niş'e geri döndü.³¹⁹ Böylelikle Belgrad kaderine terkedilmiş oldu. Belgrad'a yardıma gelen Osmanlı ordusunun kaçmasında sonra taarruzlarını sıklaştıran Avusturya ordusunun muharebeden iki gün sona attığı bir top mermisi Belgrad Kalesi'nin cephaneliğine isabet etti ve Osmanlılar birçok kayıp yaşadılar. Kaledeki Osmanlı askerleri ve ümera daha fazla dayanamayınca kaleyi mecburen teslim ettiler ve Osmanlılar için fetih merkezi olan kilit konumdaki bu önemli şehir, Avusturyalılar tarafından ele geçirildi. Bu önemli kayıp savaşta acizyet gösteren sadrazamın görevinde sonunu getirdi ve Halil Paşa sadaret görevinden alınarak yerine Nişancı Mehmed Paşa getirildi.³²⁰

³¹⁵ BOA, MD. 126, h. 362.

³¹⁶ Râşid, *Târih-i Râşid*, c. II, s. 1063.

³¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/I, s. 132.

³¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. IV/I, s. 133-135.

³¹⁹ Hakan Karagöz, "Pasarofça Barışı'na Giden Süreçte Osmanlı-Habsburg Rekabeti (1716-1717)", *Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildileri*, İstanbul 2019, s. 69-74.

³²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/I, s. 135-136.

Osmanlılar açısından Belgrad'ta böylesine zor durumlar yaşanırken, Numan Paşa ise diğer taraftan Bosna'yı başarılı bi şekilde savunmaktaydı. Belgrad'ın düşüşünden yaklaşık iki ay sonra Numan Paşa'nın payitahta bizzat gönderdiği 18 Ekim 1717 tarihli mektupta, kendisi düşmanla nasıl mücadele ettiğini tafsilatıyla anlatır. Buna göre, Avusturyalılar Bosna'yı da istila etmek istemiş bunun için harekete geçmişlerdir. Novi Kalesi'ni kuşatmak için yaklaşık 20.000 düşman askeri hareket geçmişti ve bunların başlarında Hırvat Banı da bulunmaktaydı. Diğer taraftan Belgrad'a yakın mesafede bulunan İzvornik ise 17.000 Avusturya askeri tarafından kuşatılmıştı. Novi Kalesi'nin kurtarılması için Numan Paşa, Üsküb Mutasarrıfı Ömer Bey ve Bosna'nın çeşitli sancaklarından askerler görevlendirdi. Kendisi ise 14 Eylül 1717'de ordusuyla birlikte yaylaları aşp 20 Eylül'de Travnik'e varmıştı.³²¹ Sonrasında Numan Paşa, eğer nerede büyük risk varsa hemen oraya hareket etmek amacıyla Novi ve İzvornik'e eşit mesafede olan bir noktada Brezovo Polje'deki ordugâhında beklemeye başladı.³²²

Bu sırada Novi üzerine gönderdiği askerlerden paşaya olumlu haberler gelmişti. Novi'deki Avusturyalılar, Bosna askerlerinin üzerlerine geldiğini öğrenince kuşatmayı kaldırıp savaş pozisyonuna geçmişti. Fakat 19 Eylül 1717'de Osmanlı ordusunun hücumu sonrasında ağır bir mağlubiyet yaşamışlar ve bir kısmı Sava ve Una nehirlerinde boğulmuşlardı. Numan Paşa ise hareketine devam edip, 1 Ekim 1717 tarihinde İzvornik'e üç saatlik mesafede ordugâhını kurdu. İzvornik'teki düşmanın bu ordugâha yaklaşık 2500 askerle gece baskını yapacağı haberi alınınca karşı tedbir alındı. Karşı hamle için sabah erken vakitte, Numan Paşa'nın kethüdası İbrahim Efendi yanında bir miktar askerle yaklaşık 2500 kişiden oluşan Avusturya kuvvetini mağlup etti ve bir kısmını da esir aldı.³²³

Yaşanan bu önemli çarpışmaların ardından Numan Paşa kuvvetleriyle birlikte İzvornik'e doğru hareketine devam etti. Numan Paşa ve ordusunun yaklaştığını haber alan Avusturya kuvvetleri, kuşatmayı kaldırıp Kozluk mahalinde tabur kurup savaş pozisyonuna geçti. Belgrad tarafından demir zırhlı Avusturya ve Macar askerleriyle

³²¹ Göynüklü Ahmed Efendi, **Tarih-i Göynüklü**, haz. Songül Çolak, Metin Aydar, İstanbul 2019, s. 298 299.

³²² Enes Pelidija, "The Influence of the Peace of Passarowitz on Bosnia", **The Peace of Passarowitz 1718**, Indiana 2011, s. 116.

³²³ Göynüklü Ahmed Efendi, **a.g.e.**, s. 299.

de takviye olan bu orduya karşı hücumla geçen Numan Paşa liderliğindeki Bosna ordusu, Avusturyalıları kesin bir yenilgiye uğrattı ve bir çoğunu katledip kalanlarını da esir aldı. Kaçanlardan bir kısmı da takip edilip Yana Köprüsü, Riya Köprüsü gibi mahallerde katledildi.³²⁴ Numan Paşa'nın İzvornik ve Novi'de düşmanı mağlup edip Bosna sınırlarını başarıyla savunması, Osmanlılar açısından çok önemliydi. Belgrad ve Temeşvar gibi çok önemli toprağını kaybeden Osmanlı ordusunun, olası bir Bosna kaybı devlet açısından büyük bir travmaya sebebiyet verebilir ve Rumeli'deki topraklarının bir yüzyıl öncesinden kolayca elinden çıkmasına sebep bile olabilirdi. Böyle bir motivasyon kaybının yaşanmayıp düşmana karşı başarıyla mücadele edilmesi, payitahtın da bir nebze rahatlamasına neden olmuş olmalıydı. Paşa, şahsi kariyeri açısından ise askeri olarak en büyük başarısına imza atmıştı ve tecrübesiz ve liyakatsiz devlet adamları yerine kendisi gibi tecrübeli devlet adamlarının cephede görev almasıyla nasıl bir fark meydana geldiğini de göstermiş oldu. Belgrad'ın düşüşü, Petravaradin örneğindeki gibi bir devlet adamlığı aciziyeti bu sefer yaşanmamış ve en azından Bosna bir nebze olsun rahat nefes almıştı.

Bu sıralarda Batı'da Osmanlılar'ı da yakından ilgilendiren olaylar meydana gelmekteydi. İspanyollar, 22 Ağustos 1717'de Avusturyalıların sahip olduğu Sardinya Adası'nı ele geçirmişti ve Milan ile Napoli'yi tehdit etmekteydiler. Bu durum Avusturya İmparatoru VI. Karl'ı endişelendirmiş ve Eugen'den bir kısım birliklerini İtalya'ya kaydırmasını istemişti. İspanyolların yaptığı bu hamle, Avusturya'nın Osmanlılar ile barış yapma isteğini uyandırdı. Çünkü Avusturyalılar için İtalya toprakları son derece önem arz etmekteydi ve bir devletin bu kadar uzak iki cephede savaşması gerçekten zor bir süreçti. Diğer taraftan Avusturya'nın müttefiği Venedik de maddi zorluklar ve Mora'nın kaybı gibi sebeplerle barışa hevesli durumdaydı.³²⁵

Diğer taraftan Temeşvar ve Banat'ın düşmesinden sonra Osmanlılar içinde de barış gündeme gelmişti. Fakat bir kesim de savaşın devamını istiyordu ve iddialara göre savaş yanlısı bu grup, Numan Paşa öncülüğündeki Köprülüler'di. Aksine halk yorgundu ve padişah da barış taraftarıydı. Edirne'de yapılan divan toplantısında barış

³²⁴ Göynüklü Ahmed Efendi, **a.g.e.**, s. 299-300.

³²⁵ Hüseyin Onur Ercan, **Pasarofça Antlaşması**, s. 64-67.

kararı alınsa da Temeşvar geri alınmadan bu görüşmelere başlanılmaması tasarlanmıştı. Diğer taraftan Sadaret Kaymakamı Damad İbrahim Paşa ise askerin disiplinsiz hareketlerinden dolayı bir an önce barış yapılmasını istemekteydi. Fakat sonrasında Avusturyalılar, Temeşvar'ı geri vermeye razı olmadığı gibi bir de Belgrad'ı ele geçirmişlerdi.³²⁶

Belgrad'ın düşüşünden sonra barış görüşmeleri yeniden başladı fakat sonuçsuz kaldı. Özellikle Avusturya İmparatoru VI. Karl'ın Bosna, Sırbistan, Eflak ve Boğdan ile Dinyester arasındaki toprakları ütöpik bir şekilde istemesi çok ağır şartlardı.³²⁷ Avusturyalılar belki de hala güçlü olduğunu ispatlamaya çalışıyor ve barışı zayıflık ya da yorgunluklarından dolayı istiyorlarmış imajı çizmek istemiyorlardı. Osmanlıların Belgrad ve Temeşvar'ı geri istemesi de belki de bu ağır isteklerle yanıtlanmıştı.³²⁸ Muhtemelen amaç, “askeri gücünüz yetiyorsa alın, masada buraların verilmesi mümkün değil” şeklinde bir tavır ortaya koymaktı.

1718 yılına gelindiğinde bir yandan barış görüşmeleri sürerken bir taraftan da Numan Paşa Bosna ve çevresindeki durum hakkında sultan III. Ahmed'e yazdığı mektuplarla bilgi veriyordu. 4 Mayıs 1718 tarihli mektubunda Numan Paşa, casuslardan aldığı bilgileri aktarıyor Bosna mı yoksa başka bir mahale mi saldıracakları hususunda emin olamadığından bahsediyordu. Paşanın aldığı bilgilere göre, -barış görüşmeleri sürmesine rağmen- Avusturyalılar Belgrad'a 8 bin süvari nakletmişlerdi ve bunlardan başka Hırvat askerleri de bulunmaktaydı. Askerler sürekli yer değiştiriyordu ve yaptıkları bu manevralardan amaçlarının ne olduğu anlaşılamıyordu. Bazı iddialara göre ise Bosna'ya farkı cephelerden saldırıyı planlamaktaydılar. Belgrad, Vişegrad Köprüsü ve İzvornik üzerinden ve Teşne ve Bana Luka ve Novi kaleleri tarafından hücum edebilecekleri hususunda istihbarat alınmaktaydı. Başvekilleri (Eugen) de ordunun içinde bulunmaktaydı ve Sava Nehri üzerinden Belgrad'a asker, mühimmat ve erzak tedarik ediyorlardı. Bir harekate girişmek için bütün hazırlıkları tamdı.³²⁹ Belki de Avusturyalıların amacı barış

³²⁶ Abdülkadir Özcan, “Pasarofça Antlaşması”, *DİA*, c. 34, İstanbul 2007, s. 178

³²⁷ Abdülkadir Özcan, “a.g.m.”, s. 178.

³²⁸ Abdülkadir Özcan, “a.g.m.”, s. 178.

³²⁹ Abdullah, *Mecmûa-i Mekâtib*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hamidiye Koleksiyonu nr. 1206. vr. 2a-2b. Eserin farkına varmamı sağlayan makale için teşekkürler. Murat Fidan, “Osmanlı

görüşmeleri sırasında Osmanlılara gözdağı vermek ve masada güçlü olmayı amaçlamaktı. Paşa, bu bilgilerden bahsederken kendi durumları için de malumat veriyordu. Serhadde bazı noktaları koruyan 4 bin muhafızın sayısının yetersiz olduğundan bahsediyordu. Kış mevsiminde muhafaza için fazla nefere ihtiyaç yokken yaz mevsiminin gelmesi ve düşmanın hücum kabiliyetlerinin artmasıyla serhadlerin muhafazası için daha fazla askere ihtiyaç olduğundan bahsetmekteydi. Hatta deftere kayıtlı olan bazı askerlerin gecikmesinden yakınmaktaydı.³³⁰

Numan Paşa tarihi olmayan fakat muhtemelen aynı tarihlerde yazılan başka bir mektubunda Avusturyalıların hile peşinde olabileceğinden bahsetmekteydi. Ayrıca İspanya'nın Avusturya toprağı olan Napoli ve Milan'a saldırdığını aktarmaktaydı. İspanya'nın önceden kendi toprağı olan Napoli ve Milan'a 40 kalyon ve 80.000 askerden müteşekkil ordusuyla hücum ettiği bilgisini padişahıyla paylaşmaktaydı. Buna göre Avusturya – Osmanlı sınırlarında bulunan Sava Nehri ve Belgrad'taki bir kısım asker, İspanya'nın saldırı nedeniyle Napoli'ye geçmişti ve toplamda 12.000 Avusturya askeri buraya nakil olunmuştu. Ayrıca Avusturyalıların Belgrad'ı kuşattığı sıralarda da İspanyollar, Sardinya Adası'nı Avusturyalıların elinden almıştı. Tüm bu bilgiler ışığında, Numan Paşa'ya göre Avusturya ile savaşmak Osmanlılar açısından daha kolay hale gelmişti. Fakat halkın ve askerinin kötü durumu buna engel olmaktaydı. Numan Paşa bütün bu bilgiler ışığında padişaha önemli bir tavsiyede de bulunuyordu. İspanya ve Fransa'nın Avusturya'nın düşmanı oluşunu belirtiyor ve bunlarla iletişim kurup bir ittifak meydana getirmenin çıkarlarına olacağından bahsediyordu. İspanya'nın o zaman dek her ne kadar Müslümanlara hayrı olmasa da, Avusturyalıları'a kaptırdığı toprakları için ittifak edebileceğinden bahsediyordu.³³¹ Paşanın dünyadaki gelişmelerden haberdar olması ve Avusturyalıların düşmanlarından kendisi de her ne kadar haz etmese de, onlarla ittifak kurma düşüncesine sahip olması ve “*düşmanımın düşmanı benim dostumdur*” ilkesiyle son derece pragmatist ve rasyonalist bir tavra sahip olması çok önemliydi. Sadareti döneminde de Poniatowski onun uluslararası siyasete dair bilgisinden bahsetmişti ve bu mektup da onu doğrular nitelikteydi. Son

Tarih Yazımında Önemli Bir Kaynak: Sultan III. Ahmet Dönemine Ait Bir Münşeât”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, say. 35, Ağustos 2020.

³³⁰ Abdullah, **a.g.e.**, vr. 3a-3b.

³³¹ Abdullah, **a.g.e.**, vr. 4b-6a.

derece hayalperest paşaların sadrazam olup “eşref saatine” göre savaş taktiği belirlediği bir dönemde, böylesine rasyonel düşünen bir devlet adamına sahip olmak aslında III. Ahmed için de bir şanstı.

Barişa giden yolda ağlar örülürken bir yandan da payitahtta da dikkat çekici olaylar yaşanmaktaydı. Nisan 1718’de Şeyhülislam Kara İsmail Efendi, barış yapılmasını istememiş ve sadrazamlık için de Numan Paşa’yı önermişti. Bu nedenle de görevinden alınıp Sinop’a sürülmüştü.³³² Bu durum padişahın barış yanlısı olduğunun açıkca göstergeseydi. Aksi taraftan ise Numan Paşa’nın savaş yanlısı grubun başını çektiği iddialarını destekler nitelikteydi. Fakat III. Ahmed barış yanlısı tutumunu sürdürmüş ve Mayıs 1718 tarihinde barışı destekleyen Damad İbrahim Paşa’nın sadarete gelişiyle barış görüşmeleri hızlanmıştı. Paşanın sadareti üzerinden çok geçmeden 5 Haziran 1718’de ise barış görüşmeleri Pasarofça’da, öncekilere nazaran daha ciddi bir şekilde başladı. Avusturyalıların ağır istekleri karşısında barış yanlısı İbrahim Paşa’nın bile sabrı taşmış ve “*ülkelerin şeref ve menfaatlerinin silahla da korunabileceğini*” barışa aracılık eden elçilere gönderdiği mektubunda belirtmişti. İki devlet bir yandan da savaş hazırlıklarına devam ediyor ve askeri manevralarda bulunuyordu.³³³ Barış görüşmeleri sırasında Numan Paşa ise murahhaslara Bosna’nın bir kısmının bile pazarlık konusu yapılmaması hususunda telkinlerde bulunmuştu. Bunun için askeri aksiyonlar almaya dahi hazırды.³³⁴ Neticede Haziran 1718 sonu itibarıyla iki taraf da orta yolu bulmaya çalışmış ve makul olmayan isteklerinden vazgeçmeye başlamıştı. Bu tarihten itibaren sınırların belirlenmesi hususu ve Venedik ile görüşmelerin ilerlenmesi konusunda ilerlemeler sağlandı ve 21 Temmuz 1718’de Osmanlılar ve Avusturya-Venedik ittifakı arasında meşhur Pasarofça Antlaşması akdedilmiş oldu.³³⁵

Antlaşmaya göre Belgrad ile birlikte Kuzey Sırbistan, Banat, Küçük Eflak ve Numan Paşa’nın bütün itirazlarına rağmen Bosna’nın kuzey kısımları Avusturyalıları’a bırakıldı. Venedikle yapılan antlaşmada ise enteresan bir şekilde Mora, Suda,

³³² Silahdar, **Nusretnâme**, s. 1092.

³³³ Abdülkadir Özcan, “Pasarofça Antlaşması”, s. 179.

³³⁴ Enes Pelidija, “The Influence of the Peace of Passarowitz on Bosnia”, s. 119.

³³⁵ Abdülkadir Özcan, “Pasarofça Antlaşması”, s. 179-180.

İşperlonka gibi yerlerden hiç söz edilmemiş ve sadece Venedik'e Adriyatik kıyıları ve Hersek'ten verilen bazı bölgelerden söz edilmiştir.³³⁶

Bütün bu görüşmeler ve mektuplaşmalar yaşanırken, Temmuz 1718'de talihsiz bir olay meydana gelmişti. İstanbul'da çıkan bir yangından Zeyrek'te daha önce Numan Paşa'nın eşi Ayşe Sultan'a verilen ve Numan Paşa Sarayı diye zikredilen saray da nasibini almış ve yanmıştı.³³⁷ Asitane Kaymakamı'na gönderilen bir hükümde de bu yangından bahsediliyor ve enkaz altında kalan eşyalar ve mücevharatın çıkarılması hususundan bahsediliyordu.³³⁸ Cephe gerisinde yaşanan diğer bir önemli gelişme de, muhtemelen Numan Paşa'nın başarılarından ötürü 2 Ocak 1718 tarihinde kardeşi Esad Bey'in vezirlik verilerek Musul Valiliği'ne getirilmesi oldu. Bu tayinde Numan Paşa'nın Bosna'da sağladığı başarılar etkili olmuş olmalıydı.³³⁹

3.5.) Köprülüzâde Numan Paşa'nın Vefatı

Pasarofça'da sulhun akdedilmesinden sonra Numan Paşa'ya payitaht tarafından önemli hükümler gönderilmişti. Eylül 1718 tarihli hükme göre Avusturya ve Venedik ile sulh yapıldığından söz ediliyor askerin ulufelerinin kesilip zorunlu görevlerinin kaldırılması isteniyordu.³⁴⁰ Başka bir hükümde de anlaşmanın yapıldığına dair Osmanlı'nın çeşitli coğrafyalarının bilginin ulaşması adına çeşitli azami süreler olduğundan bahsediliyor ve halka amannâme verilip savaş zamanı işlenen suçların unutulması isteniyor ve bir nevi af çıkarılıyordu.³⁴¹ Buradaki amaç, savaş zamanı türlü zorluklarla yorgun düşen halkı bir nebze olsun rahatlatmak olmalıydı. Ayrıca hükme göre, Numan Paşa Mora taraflarındaydı.³⁴² Çünkü Ağustos 1718'de Numan Paşa eski görevi olan Girit Valiliğine tekrar getirilmişti ve Eğriboz yoluyla görev yerine intikal etmekteydi.³⁴³

³³⁶ Abdülkadir Özcan, "a.g.m.", s. 180.

³³⁷ Silahdar, **Nusretnâme**, s. 1093.

³³⁸ BOA, **MD**. 128, h. 127.

³³⁹ Silahdar, **Nusretnâme**, s. 1085.

³⁴⁰ BOA, **MD**. 127, h. 746.

³⁴¹ BOA, **MD**. 127, h. 748.

³⁴² BOA, **MD**. 127, h. 748.

³⁴³ BOA, **MD**. 127, h. 808.

Numan Paşa Girit'e tayin olduğu sıralarda Adriyatik tarafında da ilginç bir olay yaşanmıştı. Numan Paşa'ya yazılan hükme göre, Venedik Donanması Ülgün Kalesi'ni kuşatmış ve Numan Paşa da buraya yardım için 30.000 kişilik kuvvetten oluşan bir ordu göndermişti. Fakat Ülgün tarafındaki askerler burayı başarıyla savunup ve tam da düşmanı mağlup etmek üzerelerken, barışın yapıldığı haberi ulaşmış ve iki taraf da çatışmayı kesmişlerdi. Numan Paşa ayrıca, bu 30.000 kişilik orduya Avusturya ve Venedik topraklarına girip yağma hareketinde bulunma emri de vermişti.³⁴⁴ Barış görüşmeleri sırasında Venedik'in Ülgün'ü kuşatması ve Numan Paşa'nın da böyle bir emir vermesi aslında bu görüşmelere zarar verebilecek bir husustu.

Ekim 1718'de paşa Eğriboz'dan görev yerine gidecekken kendi isteğiyle Selanik üzerinden Girit'e doğru yola çıktı.³⁴⁵ Girit'e ulaştıktan sonra diğer birçok idari yöneticiye olduğu gibi kendisine bir hüküm gönderildi ve savaştan dolayı yorulan halkın üzerindeki ağır vergilerin kaldırılması, haksız yere vergi alınmaması, halka zulmeden devlet görevlerinin cezalandırılması hususunda tenbihte bulunuldu.³⁴⁶ Bu hüküm aslında Osmanlı Devleti'nin kuvvetli insani yönlerini gösteren örneklerden biriydi.

27 Ocak 1719 tarihine gelindiğinde ise Numan Paşa ateşli humma hastalığına yakalanmıştı ve durumu iyi değildi. 6 Şubat 1719 tarihinde ise hastalığa karşı daha fazla dayanamayarak Kandiye'de vefat etti.³⁴⁷

Numan Paşa öldüğünde 45 yaşındaydı ve ölümünden sonra ardında çok sayıda eser bırakmıştı. Sultan Murat Topçu'nun Köprülüler hakkında yaptığı çalışmaya göre Numan Paşa'nın Köprülü Kütüphanesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde müstakil bir vakfiyesine rastlanılmamıştır.³⁴⁸ Fakat bazı çalışmalarda da Numan Paşa'nın 1716 yılında bir vakıf kurduğu ve Kıbrıs'taki Hala Sultan Tekkesi için gelir tahsis ettirdiği belirtilmektedir.³⁴⁹ Paşa, Kandiye'de 11 odalı medrese ve bir adet

³⁴⁴ BOA, MD. 127, h. 837.

³⁴⁵ BOA, MD. 127, h. 1048.

³⁴⁶ BOA, MD. 127, h. 1132-1193.

³⁴⁷ Râşid, *Târih-i Râşid*, c. II, s. 1049-1050.

³⁴⁸ Sultan Murat Topçu, *Gücün Mimariye Yansıması: Köprülüler*, Ankara 2015, s. 349.

³⁴⁹ Mehmet Demiryürek, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kıbrıs Hala Sultan Evkafı Mütevellileri (1722-1878)", *Akademik Bakış*, c. 12, say. 24, 2019, s. 329.

çeşme inşa ettirmişti.³⁵⁰ Bu çeşmenin yanında kızı Veliye Hanım'ın türbesi de yer almaktadır.³⁵¹ Ayrıca paşanın yine Kandiye'de bir kasrının olduğu bilinmektedir.³⁵² Ek olarak paşa Kandiye'de şehrin su ihtiyacı için su yolu da yaptırmıştır.³⁵³ Paşanın Kandiye'de bulunan türbesini oğlu El-Hac Ahmed Paşa inşa ettirmiştir.³⁵⁴ Bu türbenin kitabesinde “*Merhûm ve mağfûrleh Köprilizâde Sadr-ı azâm-ı sabık Fazıl Numân Paşa ruhuiçün el-Fatiha sene 1131*” yazmaktaydı. Ayrıca kitabenin hattatı da bizzat Numan Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa'ydı. Paşanın mezar kitabesinde ise “*Merhûm ve mağfûrleh Gazi Numân Paşa ruhuiçün el-Fatiha ve (---) intikal Numân'üz zemân fi rebîülevvel sene 1131*” şeklinde bir yazı bulunmaktaydı.³⁵⁵

Kandiye'deki eserlerden başka, her ne kadar Numan Paşa'nın vakfiyesine rastlanılmasa da Selanik'te bir cami ve tekke inşa ettirdiği bilinmektedir. Numan Paşa Camii olarak adı geçen caminin içinde Sünbüliye tarikatına has bir tekke bulunmaktaydı.³⁵⁶ Buradan paşanın Sünbüliye tarikatıyla bir bağı olduğu yorumu yapılabilir. Bunun dışında Selanik yakınlarındaki Langaza'da 1390 dönüm arazi üzerinde çiftliği olduğu da iddia edilmektedir.³⁵⁷

Numan Paşa, ilmi yönden kuvvetli bir kişiydi ve din alanında birçok eser neşretmişti. Paşa, bir mantık kitabının dışında, Sehl b. Abdullah et-Tüsteri'nin sözlerini topladığı eser, Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin Risâle-i Kuşeyriyye'sinin özeti gibi teliflerinin dışında³⁵⁸, Hz. Hızır'ın ölmezliğini kanıtlamaya çalıştığı el-‘Adl fi

³⁵⁰ Sultan Murat Topçu, **Köprülüler**, 349.

³⁵¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri (Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk)**, c. 4, İstanbul 1982, s. 216.

³⁵² İlhan GÖK, “18. Yüzyılda Kandiye'nin Tamiri ve Limanın Temizliğine Dair Bazı Tespitler”, **Mavi Atlas**, say. 5/2, Gümüşhane 2017, s. 446-447.

³⁵³ Yusuf Sağır, “Osmanlı Su Vakıfları”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Tarih Araştırmalar Dergisi**, say. 15, 2016, s. 455

³⁵⁴ Sultan Murat Topçu, **a.g.e.**, s. 350.

³⁵⁵ Orhan F. Köprülü, “Kandiye'de Köprülülere Ait Kitabeler”, **Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara 1976, s. 489-490.

³⁵⁶ Osman Köksal, “Osmanlı Şehrinin Kandilleri mi Sönüyor? 19. Yüzyıl Sonunda Selanik'te Maddi Müzâyaka İçersine Düşen Bazı Vakıflar Üzerine Bir Değerlendirme” **Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri**, c. II, Ankara 2017, s. 721-732.

³⁵⁷ Zafer Karademir, “Statüleri ve Mahiyetleri Açısından Osmanlı Ekonomisinde Büyük Çiftlikler (18. Yüzyıl)”, **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, say. 4/2, Aralık 2018, s. 19.

³⁵⁸ Abdülkadir Özcan, “Köprülüzâde Numan Paşa”, s. 267.

beyânî hâlî'l-Hadır adında bir eser neşretmiştir.³⁵⁹ Bunların dışında kıraat ilmiyle alakalı iki eser de yazmıştır. Bunlardan biri, Abdülmecit Ömeroğlu tarafından neşredilen Keyfiyyetü'l-Kırâe Bi'l-cem³⁶⁰ ve diğeri de Risâle fî Vucûhi Ba'dî'l-Âyât adında bir eseri daha bulunmaktadır.³⁶¹ Paşa görüldüğü üzere siyasi ve askeri tecrübelerinin yanında ilmi faaliyetlere de ayıracak zaman bulmuş ve kendini bu yönden eser neşredebilecek kadar geliştirmişti. Paşanın bu çok yönlülüğü ve ilimle uğraşması kendisine önemli bir saygınlık kazandırmış olmalıydı.

Paşanın kendisinin telif ettiği eserler dışında ona ithafen yazmış eserler de vardı. Bunlar daha önce de bahsedilen ve Numan Paşa'nın 11. hicri asrın müceddidi olduğunu iddia eden ve sonrasında kısaca hayatını anlatan Abdullah b. Süleyman tarafından yazılmış *Menakıbu Numan Paşa ve Tarihuhu*³⁶², Arapça olarak kaleme alınmış bir metih olan Ahmed el-Mısri el-Hazreci'nin yazdığı *Medhu Numan Paşa el-Köprülü*³⁶³ ve anonim olarak ölümüne istinaden yazılmış bir mersiye olan *Mersiye fi Numan Paşa el-Köprülü* adlı eserlerdir.³⁶⁴

Yukarıdaki bilgilere istinaden Numan Paşa'nın paşalığa kadar yükselmiş Ahmed adında oğlu ve Veliye adında kızı vardı. Bunun haricinde şer'iye sicillerine yansıyan bir bilgiye göre Rabia adında da bir kızı daha vardı ve aile içi evlilikle kardeşi Abdullah Paşa'nın oğlu Abdurrahman Paşa ile evlenmişti.³⁶⁵

³⁵⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm – Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır – İlyas Kültü*, Ankara 1990, s. 69.

³⁶⁰ Abdülmecit Ömeroğlu, *Köprülüzâde Numan Paşa'nın Keyfiyyetü'l-Kırâe Bi'l-cem İsimli Eserinin Tahkiki ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalı, İstanbul 2021.

³⁶¹ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul 2016, s.137.

³⁶² Abdullah b. Süleyman, *Menakıbu Numan Paşa ve Tarihuhu*, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa, no. 34 Ha 217/1.

³⁶³ Ahmed el-Mısri el-Hazreci, *Medhu Numan Paşa el-Köprülü*, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa no. 34 Ha 360/4, vr. 21b-22a.

³⁶⁴ *Mersiye fi Numan Paşa el-Köprülü*, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa no. 34 Ha 360/3, vr. 19b.

³⁶⁵ İstanbul Kadı Sicilleri, Bab Mahkemesi, 150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144/ M. 1730-1732), proje yön. Mehmet Akif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, çev. Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, c. 65, İstanbul 2019, s. 460., orj. mtn. no. 110a-4.

*Sadriazam-ı Sabık Gazi Numan Paşa Hazretlerine Mersiyye ve Tarihidir*³⁶⁶

*Oldu bir mekr u cefâhâne-i zâl-i devrân
Kasd ider her kim olursa bu iki gün mihmân
Mekr u alâm u ferîbine bu yetmez mi delîl
Kayıtdı bu âsafî kadriyle azîz-i şahân
Sonra endişe kılub eyledi zâtına hased
İtdi bir reşha mey-i câm-ı ecelden sekrân
Yok hatâdır feleğe etmeyelim nisbet-i mekr
Bundan bir ma'rifetin 'arife eyler o beyân
Niçe dem mâder-i müşfik gibi terbiyye kılub
Mehd-i izzinde içürdi ana şîr-i irfân
Eyledi sonra sebakhân-ı edîb-i muktîb
Okudub mir-i ma'ani demurkırân
Oldı çün aslı dervâze-i iklim-i buluğ
Ana götürdi felek safha-i akl u iz'ân
Zâtına nüsha-i sun' olduğunu bildirdi
Men arefe sırrın ana eyledi takrîr u beyân
Çün nazar kıldı vücudına ki olmuş kâmil
İtdi ta'zîmiyle teslim-i emânet olân
Ya'ni arz itdi anı barekallah-ı sahibana*

³⁶⁶ **Mersiye fi Numan Paşa el-Köprülü**, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa no. 34 Ha 360/3, vr. 19b. Mersiye'nin transkribi hususunda yardımcı olan Ayşe Kandemir Öztürk, Yunus Aktı ve Recep Hisar'a teşekkür ederim.

Didi ya rab bu kulun oldu huzura şâyân
Bir hitâb irdi hemân barekallah-ı (---)
Rehmemûn ol ana gelsün deyü oldu fermân
Çıkarub oldum anı aldı kesîfinden
Kıldı bir cism-i makdisle cevâb-ı civân
Gecdi bu çaredir gamkede-i unsurdan
Oldı karibdar rahmâna o devletli revân
Devlet-i ferik-i cihân hazret-i Numân Paşa
Hak bu kim olmuşdı menba'-ı adl u ihsân
Dilnüvâz-ı fukarasıdır nişîn-i vüzera
Mesned-i cevd u saha-i menba'-ı cevd u arifân
Peyrev-i şerh-i nebi vâris-i sıdk-ı siddık
Oldı fârûk-ı adâlet o hayâda Osmân
Vâkıf-ı ser'ali kenz-i kerâmat-ı velî
Nüşa-i kader halli tâc sürusturân (?)
Güher-i pâk neseb-i cevher ve ala-yi haseb
Zikr-i tevhîd bilib eyledi çün terk-i cihân
Dileriz (---) ola garîk-i rahmet
Göstere ana hüddâ kurb-ı civârından mekân
Eyleye meşhed yakını mutâf-ı melekût
Ser-i kabrinde ola rûhü'l-emîn zemzeme-havân
Ahu beninin ide devlet ve ömrin efzûn
Her biri ola anın mesned-i eşrâf-ı zamân

Hatîf gayb didi harf-i nukatle târîh
Azm idûb sâbit-i dergâh-ı hakk oldı Numân.

SONUÇ

Köprülülerin gücünün son derece baskın olduğu bir dönemde dünyaya gelen Köprülüzâde Numan Paşa, bu ailenin üçüncü kuşak temsilcilerinin yaşça en büyüğüydü ve büyük ihtimalle de ailesinin en öndeki temsilcisiydi. XVII. yüzyıl ikinci yarısında özellikle Köprülü kapı halkının egemen olduğu devlet kademelerinde, Numan Paşa'nın gençlik yıllarından itibaren başlayan değişim ve dönüşüm kendisinin siyasi kariyerini de bir hayli etkiledi. Özellikle Feyzullah Efendi ve sonrasında başlayan süreçle birlikte bu değişimin ilk emareleri çıkmaya başlamıştı ve Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışıyla da muhtemelen uygulanan bilinçli tercihlerle bu dönüşüm hızlandı ve saraydan çıkma veziriazamların hüküm sürdüğü bir sürece evrildi.

Numan Paşa da tam da bu değişim ve dönüşümün merkezinde yer almıştı ve siyasi kariyeri boyunca da bunun yarattığı sonuçları hissetti. Babasının sadareti döneminde genç yaşında sarayda ve daha sonra alaybeyi olarak cephe gerisinde görev yaptığı sıralarda Köprülü gücünün lideri olan babasının kanatları altında olsa da onun ölümüyle bir süre boşlukta kalmıştı. Boşlukta kaldığı bu dönem, II. Mustafa ve Feyzullah Efendi gibi figürlerin kendi ailesinin kurmuş olduğu düzene zıt politika yürüttüğü yıllardı. Fakat burada yine bir dengeleyici unsur olarak Amcazade Hüseyin Paşa, daha önce Numan Paşa'nın babasının yaptığı gibi onu himayesi altına almış ve devlet kademelerinde yükselterek ve yeniden Köprülü nüfuzu lehine adımlar atarak onu ve kardeşi Abdullah Paşa'yı devlette önemli mevkilere getirmişti.

Amcazade Hüseyin Paşa'nın sağladığı himaye Numan Paşa için çok uzun süreli olmamıştı. Feyzullah Efendi ile girdiği nüfuz mücadelesini kaybeden dönemin en önde gelen Köprülüsü, sonunda pes ederek görevini bırakmış ve kısa süre sonra da vefat etmişti. Ardından da Feyzullah Efendi'nin katli, II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi gibi sonuçlara sebep olan 1703 Edirne Vakası yaşanmış ve devletteki değişim-dönüşüm süreci hızlanmıştı. Numan Paşa, bütün bu olaylardan olumlu yönde ayrışamamış ve belki de bilinçli olarak kardeşi Abdullah Paşa ile birlikte merkezden hep uzak tutulmuşlardı. Yaklaşık 7 senelik olası bilinçli bir dışlanma sürecinden sonra nihayet saraydan çıkma güçlü bir sadrazam olan Çorlulu Ali Paşa'nın yerine kritik bir

dönemde sadaret makamına getirilen Numan Paşa'nın yaşadığı güç kaybı kısa bir sürede tam tersine dönmüştü.

Numan Paşa'nın sadarete kalabilmesi ve otoriteyi eline alması hiç de kolay değildi. Çünkü kendisi her ne kadar bürokrasinin bir numarası olsa da, Osmanlı tarihinin bir çok döneminde olduğu gibi paşanın sadaret yıllarında da arka planda nüfuz sahibi önemli güçler vardı ve bunun başını yine saraydan çıkma bir devlet adamı olan Damad Ali Paşa çekmekteydi. Sonuçta Numan Paşa her ne kadar bir Köprülü olsa da saraylı bir devlet adamı ona galip gelmişti ve sadarete sadece iki ay tutunabilmişti. Bu bir bakıma Köprülü nüfuzunun artık iyiden iyiye zayıfladığının en büyük ibarelerindendi.

Paşa, sadareti sonrasında yine taşrada çeşitlik valilik görevlerinde bulunsa da hayatının en önemli yılları ölümüne kadar olan son beş senesi olmuştu. Daha öncesinde merkezdeki otoriteyi ele alma mücadelesinden mağlup çıkmış bir Köprülüken, ailesinin ve kendisinin şanını bu son beş senede ön plana çıkarabilmişti. Karadağ'da isyanı bastırması, Anadolu'da eşkıyayı bastırıp kontrollü bir şekilde yeniden iskanları sağlaması ve en önemlisi Bosna'da Avusturya ve Venedik'e karşı bozguna uğramış Osmanlıları yeniden harekete geçirip, bu önemli vilayetin elden çıkmasını engellemesi ve Pasarofça görüşmelerinde Bosna'dan her zaman varlığını hissettirmesi, devleti ve kendi adına en önemli kazanımlardı. Bu süreçte ve sadareti döneminde de uluslararası siyasete hakimiyeti ve ilmi kabiliyetleri her zaman ön plana çıkan özellikleri oldu. Paşanın son beş yılındaki öne çıkan özellikleri ve başarıları, onun sadarete dahi önerilmesine neden olsa da, dönemin değişen şartları ve padişahla aynı fikirlere sahip olmaması gibi etkenlerden dolayı bu mümkün olmadı.

Vefatından sonra ardında bir çok çok eser bırakan ve Köprülüler döneminin bitişini simgeleyen bir paşa olarak Osmanlı tarihinde kendini özel bir yere yazdırdı. Bıraktığı ilmi eserler onun ailesinden gelen bir özelliğiydi. Tıpkı babası ve amcası gibi o da ilim şevkiyle büyümüş ve bu yolda devam ederek eser telif edebilecek duruma gelmişti. Bunun dışında ardında vakıf eserleri ile ileride önemli devlet adamı olacak bir oğul bıraktı.

Önemli bir ailenin ferdinin siyasi hayatının ve çevresinin anlatıldığı bu çalışmayla bireyden genele tarih yazımı ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Osmanlı Tarihi'nin bu

müstesna dönemine bir yap-bozun parçası gibi katkı sağlanılmaya çalışılmış ve genel tarih anlatımının detaylarına eklenebilecek bir eser ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Her zaman dile getirildiği gibi biyografik çalışmaların artmasıyla birlikte Osmanlı Tarihi'nde gölgede kalmış bazı noktalar daha kolay açığa çıkacak ve olayların yorumlanması da buna göre farklılık arz edebilecektir.

KAYNAKÇA

1.) Arşiv Kaynakları

1.1.) Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

1.1.1.) Defter Tasnifleri

1.1.1.1.) Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d)

Defter Nr. :

101, 102, 104, 105, 106, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128.

1.1.1.2.) Bâb-ı Âsafî Defterhâne-i Âmire Defterleri

A.DFE.d nr. 205, s. 17.

1.1.2.) Belge Tasnifleri

1.1.2.1.) Ali-Emîrî (AE)

II. Süleyman (AE.SSÜL.II.), nr. 31/3002, 30/2987.

II. Mustafa (AE.SMST.II.), nr. 106/11459.

III. Ahmed (AE.SAMD.III.), nr. 5/544, 209/20202, 192/18574/1, 157/1553, 180/17512, 119/11731, 108/10628.

1.1.2.2.) Cevdet (C)

Askeriye (C.AS.), 874/37499.

Zabtiye (C.ZB.), 19/939

1.1.2.3.) İbnülemin (İE)

Askeriye (İE.AS.), 62/5659.

Bahriye (İE.BH.), 15/1374.

Dahiliye (İE.DH.), 31/2760, Evkaf (İE.EV), 47/5284, 48/5374

Maliye (İE.ML.), 111/10531.

Ticaret (İE.TCT.), 13/520, 14/1556.

1.1.3.) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TS.MA.e, 1246/36, 576/7, 2355/1

1.2.) Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

GÖKBUNAR, Bekir: **105 Numaralı Mühimme Defteri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Sakarya 1996.

İstanbul Kadı Sicilleri, Bab Mahkemesi, **150 Numaralı Sicil (H. 1143-1144/ M. 1730-1732)**, proje yön. Mehmet Akif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz, çev. Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, c. 65, İstanbul 2019, s. 460., orj. mtn. no. 110a-4.

SEÇKİN, Özlem: **111 Numaralı Mühimme Defteri'nin 508.-709. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Artvin 2020.

2.) Yazma Eserler

Abdullah b. Süleyman, **Menkıbu Numan Paşa ve Tarihuhu**, Köprülü Yazma Eser Kütphanesi, Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu, no: 34/Ha 217/1.

Abdullah, **Mecmûa-i Mekatib**, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hamidiye Koleksiyonu, no: 1206.

Ahmed el-Mısri el-Hazreci, **Medhu Numan Paşa el-Köprülü**, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa no. 34 Ha 360/4, vr. 21b-22a.

Mersiye fi Numan Paşa el-Köprülü, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa no. 34 Ha 360/3, vr. 19b.

2.1.) Yayınlanmış Yazma Eserler

KIRCA, Ersin: **Sadaret Yazışmalarına Hâvi Bir Münşeât Mecmuası (1114-1116/1703-1704) (İnceleme-Metin)**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat

Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2015.

Köprülüzâde Nûman Paşa, **Keyfiyyetü'l-Kırâe Bi'l-cem**, haz. Abdülmecit Ömeroğlu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalı İstanbul 2021.

3.) Kaynak Eserler

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116 / 1688-1704), haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2020.

Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, çev. Özdemir Çobanoğlu, c. II, İstanbul 1998.

Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, **Nusretnâme**, haz. Mehmet Topal, Ankara 2018.

Joseph de Tournefort, **Tournefort Seyahatnamesi**, haz. Stefanos Yerasimos, çev. Teoman Tunçdoğan, c. I-II., İstanbul 2013.

Râşid Mehmed Efendi, **Târih-i Râşid ve Zeyli**, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, c. I-II, İstanbul 2013.

Sir Robert Sutton, **Despatches of Sir Robert Sutton**, haz. Akdes Nimet Kurat, London 1953.

Behçetî Seyyid İbrahim Efendi, **Târih- Sülâle-i Köprülü (Transkripsiyon ve Tahlil)**, haz. Mehmet Fatik Gökçek, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2006.

Şeyhi Mehmed Efendi, **Vekâyi'u'l-Fuzalâ**, haz. Ramazan Ekinci, c. III, İstanbul 2018.

Göynüklü Ahmed Efendi, **Tarih-i Göynüklü**, haz. Songül Çolak, Metin Aydar, İstanbul 2019.

4.) Araştırma ve İnceleme Eserler

- ABOU EL-HAJ,
Rifa'at Ali:
_____:
_____:
_____:
_____:
AKTEPE, M. Münir:
_____:
_____:
AKYÜZ, Abdullah:
_____:
_____:
ARI, Bülent, ALPTUĞ,
Güney:
_____:
ASLAN, Seyfullah:
- 1703 İsyanı ve Osmanlı Siyasetinin Yapısı**, çev.
Çağdaş Sümer, Ankara 2011.
- “The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703:
A Preliminary Report” **Journal of the American
Oriental Society**, say. 94., no. 4, 1974, s. 438-447
- “Amcazâde Hüseyin Paşa”, **DİA**, c. 3, İstanbul 1991,
8-9.
- “Damad Hasan Paşa”, **DİA**, c. 16, İstanbul 1997, s.
336.
- “Prut Seferi ile İlgili Bazı Belgeler”, **Tarih Dergisi**,
say. 34, İstanbul 1984, s. 19-54.
- Osmanlı Kırâat Âlimleri**, Yayınlanmamış Yüksek
Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı,
İstanbul 2016.
- “Demirbaş Şarl ve İsveç-Osmanlı Diplomasisi”
Memâlik-i Osmaniye’de Demirbaş Şarl, haz. Bülent
Arı, İstanbul 2015
- Osmanlı İmparatorluğu’nun Tuna Donanması:
Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1683-1718)**,
Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı,
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2022.

AYVERDİ, Ekrem
Hakkı:

Avrupa’da Osmanlı Mimâri Eserleri (Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk), c. 4, İstanbul 1982.

ÇALIŞIR, Muhammed
Fatih:

A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire During the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Paşa (1661-1676), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Georgetown University Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences, 2016.

ÇORUHLU, Tülin:

“Tuğ”, **DİA**, c. 41, İstanbul 2012, s. 330-332.

DEMİRYÜREK,
Mehmet:

“XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kıbrıs Hala Sultan Evkafı Mütevellileri (1722-1878)”, **Akademik Bakış**, c. 12, say. 24, 2019, s. 327-339.

EMECEN, Feridun:

“Sultanzâde Mehmed Paşa” **DİA**, c. EK-II, Ankara 2019, s. 227-229.

_____:

“Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülahazalar” **İslam Araştırmaları Dergisi**, say. 6, İstanbul 2001, s. 63-76.

_____:

Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600), İstanbul 2018.

ERCAN, Hüseyin
Onur:

Pasarofça Antlaşması (1718) ve Diploması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2019.

ERTAŞ, Mehmet
Yaşar:

Sultanın Ordusu 1715 Mora Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik, İstanbul 2018.

GÖKPINAR, Bekir:

“Osmanlı-Avusturya Savaşlarında Tuna Nehri’nden Yapılan Sevkiyatta Yaşanan Problemler (1716-1718)”, **Balkan Tarihi**, c. II, 2016, s. 297-310.

GÖK, İlhan: “18. Yüzyılda Kandiye’nin Tamiri ve Limanın Temizliğine Dair Bazı Tespitler” **Mavi Atlas**, say. 5/2, Gümüşhane 2017, s. 438-457.

İLGÜREL, Mücteba, “Köprülü Mehmed Paşa” **DİA**, c. 36, Ankara 2002, s. 258-260.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Nâib”, **DİA**, c. 32, İstanbul 2006, s. 312-313.

_____: “Paşmakçızâde Ali Efendi”, **DİA**, c. 34, İstanbul 2007, s. 185-186.

_____: **Osmanlı İlmıyesi**, İstanbul 2021.

KARAGÖZ, Hakan: “Petravaradin Muharebesinde (1716) Habsburgların Osmanlılardan Ele Geçirdiği Silahlar ve Harp Teçhizatı” **Tarih Dergisi**, say. 59, İstanbul 2014, s. 79-112.

_____: “Pasarofça Barışına Giden Süreçte Osmanlı-Habsburg Rekabeti (1716-1717)” **Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildileri**, İstanbul 2019, s. 55-87.

KARADEMİR, Zafer: “Statüleri ve Mahiyetleri Açısından Osmanlı Ekonomisinde Büyük Çiftlikler (18. Yüzyıl), **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, say. 4/2, Aralık 2018, s. 15-43.

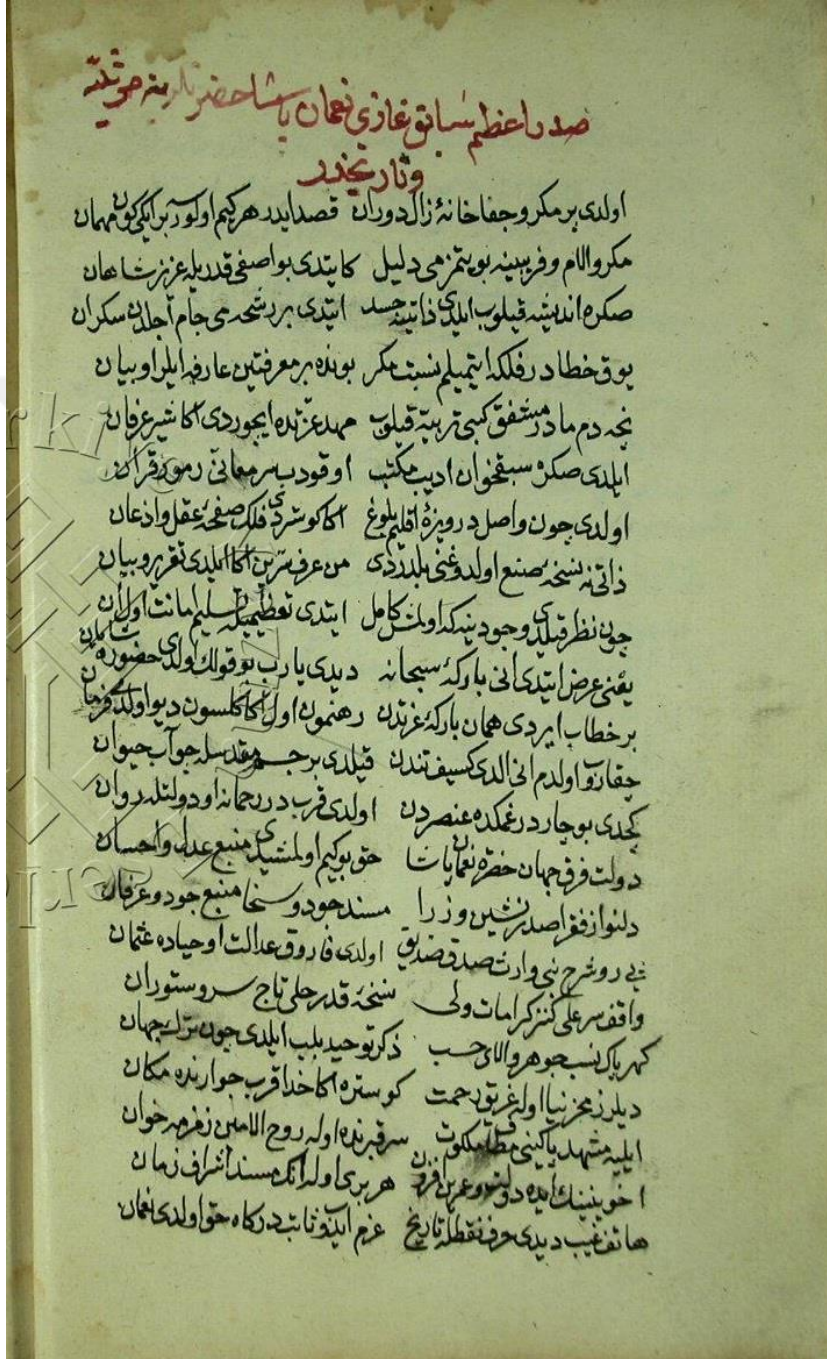
- KARATAY, Osman: “Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ”, **Balkanlar El Kitabı**, c. I, Ankara 2016, s. 140-151.
- KÖKSAL, Osman: “Osmanlı Şehrinin Kandiller mi Sönüyor? 19. Yüzyıl Sonunda Selanik’te Maddi Müzâyaka İçerisine Düşen Bazı Vakıflar Üzerine Bir Değerlendirme” **Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri**, c. II, Ankara 2017, s. 719-732.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F.: “Kandiye’de Köprülülere Ait Kitabeler”, **Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**, Ankara 1976, s. 487-494.
- KURAT, Akdes Nimet: **İsveç Kıralları XII Karlın Türkiye’de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul 1943.
- NUTKU, Özdemir: “Damad”, **DİA**, c. 8, İstanbul 1993, s. 434-435.
- OCAK, Ahmet Yaşar: **İslâm – Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır – İlyas Kültü**, Ankara 1990.
- ÖZCAN, Abdülkadir: “Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa”, **DİA**, c. 26, Ankara 2002, s. 260-263.
- _____:
- “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, **DİA**, c. 29, Ankara 2004, s. 249-249.
- _____:
- “Köprülüâde Numan Paşa”, **DİA**, c. 36, Ankara 2002, s. 265-267.
- _____:
- “Köprülüâde Fâzıl Mustafa Paşa”, **DİA**, c. 26, Ankara 2002, s. 263-265.

- _____: “II. Mustafa” **DİA**, c. 31, Ankara 2020, 275-280.
- _____: “Kavanoz Ahmed Paşa”, **DİA**, c. EK-I, İstanbul 2016, s. 49-50.
- _____: “Şehid Ali Paşa”, **DİA**, c. 38, İstanbul 2010, s. 433-434.
- _____: “Pasarofça Antlaşması”, **DİA**, c. 34, İstanbul 2007, s. 177-181.
- ÖZKAN, Selim Hilmi: **Amcazâde Hüseyin Paşa’nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2006.
- PALA, Gülşah: **İstanbul Osmanlı Mezar Taşlarında Mimari Öğeler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul 2019.
- PELİDİJA, Enes: “The Influence of the Peace of Passarowitz on Bosnia” **The Peace of Passarowitz 1718**, Indiana 2011, s. 111-130.
- SAĞIR, Yusuf: “Osmanlı Su Vakıfları”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Tarih Araştırmaları Dergisi**, say. 15, 2016, s. 445-473.
- SEZEN, Tahir: **Osmanlı Yer Adları**, Ankara 2017.
- TOPÇU, Sultan Murat: “Köprülüzade Abdullah Paşa’nın 15 Cemadiel-evvel 1133- M. 14 Mart 1721 Tarihli Vakfiyesine Göre İmar Faaliyetleri ve Bani Kişiliği” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. 4, say 17, Bahar 2011, s. 405-415.

- _____ : **Gücün Mimariye Yansıması: Köprülüler**, Ankara 2015.
- TUKİN, Cemal: “Girit”, **DİA**, c. 14, İstanbul 1996, s. 85-93.
- URHAN, Vahit Cemil: “Karadağ’da Osmanlı Hakimiyetinin Zayıflaması (17. ve 18. Yüzyıllar), **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, c. IV, say. II, Aralık 2015, s. 113-135.
- _____ : Karadağ’ın Bağımsızlığını Kazanması (1851-1878), (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ocak 2015.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, c. IV/I, Ankara 1956.
- ÜNAL, Ayşegül: **Köprülü Ayşe Hanım ve Osmanlı’da Hâne Politikaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2018.

EKLER

EK-1: Numan Paşa için yazılan mersiye.

(Mersiye fi Numan Paşa el-Köprülü, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa no. 34 Ha 360/3, vr. 19b.)